

TANER AKÇAM CENGİZ ALĞAN BURCU ALKAN NURULLAH ARDIÇ ORHAN KEMAL CENGİZ BAHA COŞKUN BEHÇET ÇELİK
FETHİYE ÇETİN BESİM DELLALOĞLU İHSAN ELİAÇIK YALÇIN ERGÜNDOĞAN ERGÜN EŞSİZÖĞLU İŞTAR GÖZAYDIN
CEYDA AKAŞ KABADAYI ÖMER FARUK KALAYCI ŞENOL KARAKAŞ NİHAT KENTEL MAHMUT KONUK
AHMET TURAN KÖKSAL ARİFE KÖSE ÜMİT KURT OKTAY ORHUN BEKİR BERAT ÖZİPEK M. ŞEREF ÖZSOY
ELÇİN POYRAZ BÜLENT SOMAY DOĞAN TARKAN OZAN TEKİN BARIŞ UZUN KEMAL ÜMİTLİ TOLGA YILDIZ SLAVOJ ŽIŽEK

ALTUŞT

SAYI 9
ŞUBAT
MART
2013

"Ergenekon davası,
darbe bahanesi olarak kullanılabilir"
ORHAN KEMAL CENGİZ İLE SÖYLEŞİ

Ozan Tekin | Baha Coşkun
SURİYE DEVRİMİ

Elçin Poyraz
**DEVİRİMİ KOPYALAMAK:
ZEKİ FAİK İZER VE DELACROIX**

**FETHİYE ÇETİN
İLE SÖYLEŞİ**
"Bu cinayet aydınlanırsa
Türkiye aydınlanır"

**TANER AKÇAM
İLE SÖYLEŞİ**
"Türkiye
Cumhuriyeti'nin
Sırrı Bu Kanunlarda"

**ÜMİT KURT
İLE SÖYLEŞİ**
"Ermeniler Ve
Homojen Türk Ulus
Devleti Projesi"

**DEDEM VARTAN:
Bir Ermeni Ailenin
Öyküsü**

► **SLAVOJ ŽIŽEK:
ZERO DARK THIRTY:
AMERİKAN GÜCÜNE
ARMAĞAN:**

► **İHSAN ELİAÇIK:
SOSYAL İSLAM**

► **BESİM DELLALOĞLU:
SEKÜLERLİK VERSUS
LAİKLİK**

► **İŞTAR GÖZAYDIN:
KÜRTAJ VE YAŞAM
HAKKI**

**09/ ŞUBAT
MART 2013**

ISSN: 2146-448

Z Yayıncılık ve Tanıtım
Hizmetleri Ltd. Şti.

Adres

Serasker Caddesi, Nergis Apt.,
No: 88, Kat: 3, Kadıköy – İstanbul
(555) 637 24 50
www.altust.org
bilgi@altust.org

Sahibi

Arife Köse

Sorumlu Yazışları Müdürü

Burak Demir

Reklam Sorumlusu

Ozan Tekin
(555) 637 24 50

Görsel Tasarım ve Uygulama

Gül Dönmez

Baskı:

Sena Ofset Ambalaj
Matbaacılık San. ve Tic Ltd. Şti.
Litros yolu 2.Mat. Sit. B Blok Kat: 6
No: 4NB7-9-11 Topkapı – İstanbul
0212 613 03 21

Ulusal süreli yayın,
2 ayda bir yayınlanır.

Genel Dağıtım **PUNTO**

YAZI KURULU:

Ferda Keskin, Ferhat Kentel,
Mustafa Arslantunalı, Neslihan Şık,
Özden Dönmez, Roni Margulies,
Sinan Özbek, Tolga Tüzün, Ümit İzmen,

DANIŞMA KURULU:

Arus Yumul, Avi Haligua, Behçet Çelik,
Bülent Somay, Dilek Kurban,
Eren Keskin, Hayko Bağdat, Işın Eliçin,
İrvin Cemil Schick, Kerem Kabadayı,
Nabi Yağcı, Nil Mutluer, Ömer Madra,
Ragıp Zarakolu, Selim Deringil,
Semih Gümüş, Yalçın Ergüdoğan

GÜNCEL

- 3** Çözüme Yaklaşırken
Doğan Tarkan

- 5** Beşikteki Kıta: Avrupa
Oktay Orhun

KEMALİZM

- 7** "Ergenekon davası, darbe
bahanesi olarak kullanılabilir"
Orhan Kemal Cengiz ile Söyleşi
Arife Köse

- 11** Gayrımeşru Bir İlişki: Sosyalizm ile
Kemalizm'in Flörtü
Ömer Faruk Kalaycı
- 13** 12 Eylül'den Betermiş!
Ergün Eşsizoglu

ERMENİ SORUNU

- 14** "Bu cinayet aydınlanırsa
Türkiye aydınlanır"
Fethiye Çetin ile Söyleşi
Arife Köse

- 17** Taner Akçam ile Söyleşi
Yalçın Ergüdoğan

- 19** Ümit Kurt ile Söyleşi
Yalçın Ergüdoğan

- 21** Dedem Vartan: Bir Ermeni Ailenin
Öyküsü
Mahmut Konuk

SURİYE DEVRİMİ

- 23**
Ozan Tekin | Baha Coşkun

- 24** Emperyalizm ve Ortadoğu
25 Mezhepçilik ve Suriye Devrimi
26 Özgür Suriye Ordusu
27 Nereden Çıktı Bu El Kaide
28 Kürtler ve Devrim

- 29** Ekim Devrimi ve Leninizmin
Laneti
Şenol Karakaş

- 31** Devlet, Pazar ve Totalitarizm
Nihat Kentel

TÜRKİYE

- 33** Türkiye'de Burjuvazi
Kemal Ümitli

- 35** İkinci Vaka-i Hayriye
Bülent Somay

- 37** Sekülerlik Versus Laiklik
Besim Dellaloğlu

DİN ve SOSYALİZM

- 39** Müslümanlar Sosyalistlerin
Nesnesi Midir?
Barış Uzun

- 41** Kadim ve Modern İslam Eleştirisi
Üzerine
Baha Coşkun

- 42** Sosyal İslam
İhsan Eliaçık

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

- 44** İslam Karşıtı Film ve Nişanyan
Olayı
Nurullah Ardıç

- 46** Akıntıya Karşı Kulaç Atmak
Bekir Berat Özipek

- 47** Nefret Suçu, Nişanyan ve İfade
Özgürlüğü
Cengiz Alğan

- 49** Kürtaj ve Yaşam Hakkı
İştar Gözaydın

- 52** Camiler, Caniler
Ahmet Turan Köksal

- 55** Barış, Eşitlik ve Edebiyat
Behçet Çelik

RESİM

- 58** Devrimi Kopyalamak: Zeki Faik
İzer ve Delacroix
Elçin Poyraz

- 60** İngiliz Emperyal Söyleminin
Kurulumunda Resim ve Edebiyat
Burcu Alkan

KİTAP

- 63** Steven Pinker'ın Boş Sayfa'sı
Tolga Yıldız

- 64** İki Birinci Baskı: Yaşayıp Ölmek
Aşk ve Avarelik Üzerine Şiirler
M. Şeref Özsoy

SİNEMA

- 66** Judge Dredd'in Düşündürdükleri
Ceyda Akaş Kabadayı

- 67** Zero Dark Thirty: Hollywood'un
Amerikan Gücüne Armağanı
Slavoj Žižek

“ ÇÖZÜME YAKLAŞIRKEN

Kürt ulusal kimliğinin yasallaşması bütün Türkiye toplumu için muazzam bir demokratikleşme adımıdır. Kürt sorununun çözülmesi bütün toplumun özgürlüklerinin gelişmesi demektir.

Doğan Tarkan

Kürt sorunundaki yeni durum BDP'den yapılan açıklamalarla biraz daha belirgin hale geldi. Bu açıklamaya göre görüşmeler 2.5 yıldır aralıksız sürüyor ve şu anda konu PKK'nın silah bırakması değil, sınır dışına çekilmesi, ama bu arada bir dizi başka konu görüşülüyor: Seçimlerde uygulanan yüzde 10 barajının kalkması, siyasi partiler yasasının değişmesi, 10 bin civarındaki KCK tutuklusunun serbest bırakılması, anadilde savunma hakkının verilmesi ve en önemlisi anadilin ve Kürt kimliğinin yasalar ve Anayasa düzeyinde tanınması.

BDP'den gelen bu açıklama açık ki

kimilerini huzursuz edecek. Sağdan ve soldan çok sayıda kişi ve kurum aralıksız olarak silah bırakma çağrısı yapmaktaydı ve şimdi silah bırakmanın gündemde olmaması bunların beklentilerini boşa çıkaracak.

Başbakan'ın süreci zorlaştıran bütün söylemine rağmen sürecin devam ediyor olması, Başbakan'ın ve diğer hükümet üyelerinin söylediklerinin satır araları sürecin bundan sonra da kesintiye uğramayacağına işaret ediyor.

Sürecin kesintiye uğramayacağına şimdilik bir garantisi de Paris suikastından sonraki gelişmeler. Diyarbakır'daki törensel gösteri Kürtlerin sürecin devamında ısrarlı olduklarının kanıtı. Öte yandan,

meclisten anadilde savunmayı mümkün kılan yasanın çıkması ve derhal bir mahkemede Kürtçe savunma yapılması da bir başka önemli gösterge. Adımlar atılıyor.

Paris cinayetlerinin ardından Kürt özgürlük hareketinin bütün kurumları açıklamalar yaparak Öcalan'ın içinde oldu süreci desteklediklerini, Öcalan'ın kendilerini temsil ettiğini açıkladılar. Karayılan daha ileri giderek kendilerinin görüşme sürecine katılmasının gereksiz olduğunu, Öcalan'ın kendilerini temsil ettiğini, ama Öcalan ile görüşebilmek, haberleşebilmek istediklerini açıkladı.

Değişen durum

Kürt sorunu üzerine tutum alırken

önce birkaç noktayı netleştirmek lazım.

Bugün gelinen nokta 10 yıl, 20 yıl ve 30 yıl öncesinden çok farklı. Türkiye'de 1960'larda Kürt sorunu yoktu, Doğu sorunu vardı. Doğu sorunu bir ulusun kimliğinin tanınması sorunu değil, yoksulluk sorunu.

1980'lerde Kürtçe konuşan hapse atılıyor, işkence görüyordu. 1980'lerde Kürt olmak mümkün değildi. 1990'larda Kürt, Kürtçe, Kürdistan demek mümkün değildi. 2000'li yıllarda bütün bunlar büyük ölçüde değişmeye başladı ve son yıllarda büyük bir sıçrama oldu.

Bugün Kürtler için yasal hiçbir gelişme yok. Ne Kürt kimliği tanındı, ne Kürtçe'nin özgürleşmesi doğrultusunda yasal adımlar atıldı.

Buna rağmen, bugün hükümet üyeleri dahil bütün toplum Kürt sorununu tartışıyor ve çözüm yolları öneriyor.

Dün savaştan bahsedilmezdi, bugün savaşı bitirmek tartışılıyor. Dün Öcalan “bebek katili”, “terörist başı” idi, bugün “barışı getirecek en önemli isim”, “Kürtlerin önderi” olarak tanınıyor. Dün Öcalan'a “sayın” diyenler yargılanıyordu, bugün Öcalan ile devlet ve hükümet yetkilileri görüşüyor, çözüm için onunla müzakere ediyorlar.

Biz, yıllardır çözümün Öcalan'dan geçtiğini anlattık. Muhatap belli dedik. Yıllarca her gösteride “Öcalan'a özgürlük” dedik, yaşam

Roni Margulies

koşulları düzeltilsin, şimdilik ev hapsi, sonra tam özgürlük dedik. Bugün herkes bu noktalarda anlaşmış, anlaşmak zorunda kaldı.

İki taraf el sıkışacak

Bazılarında bir hava var, barışın bir yanında AKP hükümetinin olması onları rahatsız ediyor. AKP'ye faşist diyenler, gece gündüz İslamî faşizm anlatanlar, bu iş AKP ile çözümlenmez diyenler aslında çözümü bilinmez bir noktaya atıyor. Barış daima bir savaşın iki yanının temsilcilerinin anlaşması ile yapılır. Bir tarafta Kürtler adına PKK ve PKK adına Abdullah Öcalan var, diğer tarafta devlet adına hükümet ve bugün hükümette olan AKP var. Eğer barış bugünlerde gerçekleşecekse bu iki taraf el sıkışacak ya da AKP'nin hükümetten gitmesini bekleyeceğiz. Böyle düşünenler bir CHP-MHP iktidarı için çalışmalıdır ve nitekim çalışıyorlar.

AKP'nin barış görüşmelerinin bir tarafı olmasından rahatsız olanların iki nedeni var. Birincisi, faşist, İslamî faşist gibi suçlamalardan sonra nasıl barış olabileceğini anlayamıyorlar. İkincisi, bugün gelen noktayı olumlu ve olumsuz

yanlarıyla sadece AKP'ye bağlıyorlar. Oysa, olumsuzluklar esas olarak AKP'nin işi, evet, ama olumlu durum bütünüyle Kürt özgürlük hareketinin eseri.

Otuz yıldır her düzeyde sürdürülen mücadele sonunda meyvelerini vermeye başladı. Bugün toplumun hemen hemen tamamı Kürt sorununun ne olduğunu biliyor. Bütün toplum çözümün Kürt ulusunun kimliğinin tanınması olduğunu biliyor. Zaten tartışılan konu bu. Ya Kürt ulusal kimliği yasal olarak tanınacak ya da savaş sürecektir.

Kürt hareketinin mücadelesi Kürt sorununun PKK'yi askerî olarak bitirme stratejisi ile çözülemeyeceğini çok açıkça kanıtladı. PKK'yi bitirme stratejisi işe yaramıyor. Çünkü Kürt özgürlük mücadelesi artık bütün ulusun sahip çıktığı bir durum. Zaman zaman hükümetin tutumuna AKP'de politika yapan kişiler dahi karşı çıkıyor ve zaten Kürt bölgesinde nüfusun çoğunluğu Kürt özgürlük hareketini seçiyor.

Bu durumda çözümün tek yolu müzakere ve uzlaşmadır. Uzun süre "muhatap kim" tartışması yapıldı. Oysa her zaman biliniyordu

ki muhatap Öcalan'dır, ama Kürt hareketinin bütün kurumları ile özgürce tartışma olanağı olan bir Öcalan çözüme daha fazla katkıda bulunabilir. Bu nedenle barışın gerçekleşebilmesi için Öcalan önce ev hapsine, sonra da tam özgürlüğüne kavuşmalıdır.

Barış silahların susması demektir. Bir aşamada silahlar susacaktır. Ancak silahlar karşılıklı susmalıdır.

İlk adım belki PKK gerillalarının Türkiye sınırları dışına çıkmasıdır, ama bunun için bile bir güven ortamı gerekir. Başbakan gerillalar Türkiye dışına çekilirken onlara saldırılmayacak dedi, bu sözünü tutmalıdır. Başka adımlara da gerek var, 10 bin tutuklunun serbest bırakılması, Öcalan'ın koşullarının düzeltilmesi gibi.

Türklerin barış hareketi

Bugünkü olumlu ortam mücadelenin ürünüdür. Bu nedenle kimse barışın yakın olduğundan kuşku duymasın. Mücadele bugün bu ortamı yarattıysa, artık Kürt sorunu en açık ifadelerle tartışılabilir, o vakit çözüm de çok yakındır.

Otuz yıllık mücadele Kürt

sorununu gündemin en üstüne taşıdı, sorunun ne olduğunu bütün toplumun anlamasını sağladı, devleti de artık barış ve çözüm çizgisine getirdi. Şimdi gerekli olan Türklerin barış hareketidir.

Kimsenin görmezlikten gelemeyeceği kadar büyük bir barış hareketi hükümete barış isteyenlerin, savaşın durmasını isteyenlerin gücünü gösterecektir. Mücadelenin sonucu olarak masaya oturan hükümet böylesi büyük bir barış hareketi ile karşılaşınca çözüm için daha hızlı adım atacaktır.

Kitlesel bir Türk barış hareketi, BDP dışındaki partilere, elinizi çabuk tutun, Kürt bölgesine zaten giremiyorsunuz, yakında savaş nedeni ile Türk bölgelerinde de güçlü bir şamar yiyeceksiniz mesajını verecek, BDP'ye ve Kürt özgürlük hareketine ise yanınızdayız, kazanacağız mesajını verecektir.

Kürt ulusal kimliğinin yasallaşması bütün Türkiye toplumu için muazzam bir demokratikleşme adımdır. Kürt sorununun çözülmesi bütün toplumun özgürlüklerinin gelişmesi demektir. Bu nedenle büyük, güçlü bir Türk barış hareketine ihtiyaç vardır. ▼

Küresel kapitalist kriz özellikle Avrupa'da yoğunlaşmış durumda. Bu aşamada 14 Kasım'da Avrupa genelindeki genel grev çağrısının karşılık bulmuş olması son derece önemli.

Oktay Orhun

Avusturya'da Kurtuluş için Devrimci Komünist Birlik (RKOB) sözcüsü 20 yaşındaki Johannes Wiener, Filistin'e yapılan son saldırıyı protesto etmek için yürütülen kampanya dahilinde yaptığı bir konuşmadan dolayı Anayasayı Koruma ve Anti-Terörizm Federal Bürosu tarafından "isyana teşvik" ile suçlandı ve iki yıl hapis cezasına mahkûm edilmek isteniyor. İsrail-Filistin ihtilafını bir kenara koyarak düşünelim: Kendini en azından alışlagelen (kuşkusuz ideolojik) söyleminde, ifade özgürlüğünün merkezine yerleştirmiş Avrupa Birliği'nin bir üyesinin bu anti-demokratik edimini şaşkırtıcı bulmalı mıyız? Yoksa Avrupa'da demokrasi artık iyiden iyiye taşınamaz bir maliyeti de beraberinde mi getiriyor?

Eylem ve Dayanışma Günü

Önümüzdeki dönem için belirleyici bir tarihi, geçtiğimiz 14 Kasım'ı anımsayalım: 36 ülkede 60 milyon işçiyi temsil eden Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) bu günü, sosyal hak ve istihdam talepleri çerçevesinde 'Avrupa Eylem ve Dayanışma Günü' ilan etmişti. Özellikle Güney Avrupa'da, Portekiz, İspanya, Yunanistan, İtalya, Malta, Fransa gibi ülkelerde genel grev birçok sektörde üretimin durmasına yol açmıştı. Almanya, Belçika ve İngiltere'de ise kitlesel gösteriler ve mitingler gerçekleşmişti.

Grev çağrısı yapılan ülkelerde, son dört yılda işsizliğin üç kat artarak %25 seviyesine ulaştığı, kamu ve özel sektörde ücretlerin %15-30 oranında düştüğü

BESİKTEKİ KITA: AVRUPA

düşünüldüğünde 14 Kasım'daki uluslararası grev şaşkırtıcı değil. AB genelinde 25 milyon işsiz var. Bu, Birlik içerisinde çalışan nüfusun %11'ine karşılık geliyor.

Dahası, Avrupa'da kamu hizmetleri birbiri ardına özelleştiriliyor. Sağlık ve eğitim sektörüne bütçeden ayrılan payda ciddi kesintiler gerçekleşiyor. Sağlık hizmetleri, ilaçlar ve üniversite eğitimi için ödenen bedeller önemli ölçüde artırılmış durumda. İşsizlere yapılan yardımlarda ve sosyal hizmetler alanında kesintiler yapılıyor. Bankalara borçlarını ödeyemedikleri için evlerine el konulan ailelerin sayısının günden güne artması; binlerce ailenin mutlak yoksulluk sınırının altında bir yaşama mahkûm edilmesi de cabası. KDV türünden dolayı vergilerde yapılan artış ise krizin fasit döngüsünü bir delgi makinesi gibi derinleştiriyor: Emekçi kitlelerin alım gücü düşüyor, bu da tüketimi azaltıp krizi derinleştiriyor.

Hâl böyleyken, çalışanların içinde

buldukları koşullar da hiç parlak değil. Sözgelimi, Avusturya İşçi Odaları (Arbeiterkammer Oberösterreich) başkanı Johann Kalliauer'in açıkladığı üzere, inşaat sektöründeki işçilerin %41'i, fabrika işçilerinin %39'u ve market, mağaza gibi işyerlerinin kasierlerinin %38'i psikolojik baskı ortamından (işveren tarafından dayatılan hızlı çalışma temposuna bağlı zaman baskısı, emekçiler üzerindeki sürekli kontrol ve gözetleme terörü, iş stresinden uzaklaşma ve dinlenme olanaklarının kısıtlılığı) şikâyetçi. İşçilerin üçte ikisi adale kasılmalarından ve/veya sırt ağrılarından şikâyet ederken, %67'si kronik yorgunluk ve %62'si sürekli baş ağrılarından muzdarip.

İşçi sınıfı alternatifi

Küresel kapitalist kriz özellikle Avrupa'da yoğunlaşmış durumda. Bu aşamada 14 Kasım'da Avrupa genelindeki genel grev çağrısının karşılık bulmuş olması son derece önemli. Beri yandan, krize karşı

mücadelede sendikal bürokrasiden arınmış, tabandan gelişen bir kitle seferberliğinin örülmesi, yani alternatif bir önderliği inşası, sadece sendikal değil, ama çok daha önemlisi politik bir süreç.

Bu da politik bir görev ortaya koyuyor: Kapitalizmin küresel krizine karşı, enternasyonal düzeyde kapitalizmden kopan bir işçi sınıfı alternatifini örülmek durumunda. Bu tarihsel görev, devrimci faaliyet yürüten örgütlere de belli sorumluluklar yüklüyor: 1) Arap dünyasında yaşanan devrimci yükselişin de etkisiyle, Öfkeli hareketi benzeri seferberlikler geliştiren Avrupa gençliğini, işçi mücadeleleriyle birleşmeleri doğrultusunda yönlendirme; 2) Sürecin içinde kendiliğinden gelişen enternasyonalist kavranışı, sınıf bilinci doğrultusunda kitleler nazarında pekiştirme; 3) Kriz karşıtı seferberliklerin sürekliliğini sağlama ve bu seferberlikler içinde kitlesel devrimci partileri örme.

Bu sorumlulukların doğru bir

şekilde üstlenilebilmesi için, bu yazının ilk paragrafına, AB'deki rejim niteliği sorununa dönmek gerek. Kuşkusuz Avrupa'da rejimin genel niteliği değişmiş durumda değil, daralmalarla birlikte yine de burjuva demokrasiden bahsediyoruz. Ama Marksistlerin dikkatle izleyip müdahale etmesi gereken bir sürecin yaşandığı da inkâr edilemez: Avrupa'da hükümetler *devinimli* olarak değişiyor! Her ne kadar, burjuva demokrasisinde seçimler, o andaki farklı seçmen kesimlerinin, sınıf mücadelesinin bire bir yansıması olan mutlak bilinç düzeylerini değil, kitlelerin ideoloji aynasından kırılarak yansıyan görelî politik eğilimlerini sunsa da yine de önemli, zira bu eğilimler kitlesel seferberliklerinin inşa sürecindeki taktikler üzerinde belirleyici etkiler yaratabilir.

Alternatif önderliğin yokluğu

Bu noktada geriye bir bakış yararlı olacaktır: Mayıs 2010'da, İngiltere'de Gordon Brown önderliğindeki İşçi Partisi ağır bir yenilgi alarak kitlelerce "üçüncü yol" olarak çöpe atıldı. Aynı yıl, Macaristan'da muhafazakâr Viktor Orban, ertesi yıl da Finlandiya'da merkez sağ parti lideri Jyrki Katainen hükümet başkanı oldu. Haziran 2011'de Portekiz'de sosyalist lider Socrates muhafazakâr Pedro Passos Coelho tarafından iktidardan men edildi, 2011 Kasım'ında ise İspanya'da, Zapatero'nun Sosyalist partisinin yönetimini devralmış olan Alfredo Perez Rubalcaba, sağcı Halkçı Parti (PP) lideri Mariano Rajoy tarafından hükümetten düşürüldü. Aynı dönemde Yunanistan'da PASOK lideri Papandreu ve İtalya'da Berlusconi iktidardan ayrılarak yerlerini "teknokrat" hükümetlere bırakmak zorunda kaldı. Bu iki değişiklik AB'nin emri uyarınca gerçekleşen "özel" iktidar değişiklikleri olarak tarihe geçti.

Tüm bu değişiklikler Avrupa'da sağın yükselişini işaret ediyor gözükse de toplumsal arka planda işler farklı ilerliyordu. Sözelimi, başta İspanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde doğmakta olan "Öfkeli" hareketinin ve kısmî grevlerin yarattığı olumlu ve ilerici beklentilerle dolu bir ortamda seçmenler, işsizliğin ve yoksulluğun önünü alamayan ve malî sermayenin politikalarını uygulamaktan öteye gidemeyen sosyal demokratları cezalandırma yoluna gitmişlerdi. Alternatif önderliğin

yokluğunda yönelimleri, aşırı liberal ideolojinin savunucusu olan sağ partiler oldu.

Çelişkili görünen bu durumun açıklamasını daha 1938'de yazılmış olan Geçiş Programı'nın o ünlü tümcesinde bulmak pekâla mümkün: "*Şimdi artık her şey proletaryaya, esas olarak da proletaryanın devrimci öncüsüne bağlıdır; insanlığın tarihsel krizi, devrimci önderliğin krizine indirgenmiştir.*" * Evet, seçimlerde sistemde kökten bir değişimi savunan sosyal demokrasinin solundaki partilerin kitlelere; birleşik, inandırıcı bir program ve örgütsel alternatif sunamayışı belirleyici oldu. Buna, o dönemde özellikle sendikaların, halk hareketinden uzak durarak grevlere ve işçi direnişlerine süreklilik kazandırmak bir yana, bir an önce hükümetlerle uzlaşmanın yollarını arayarak kitle hareketinin önünde fren görevi gördüğünü de ilave etmeliyiz.

Nitekim, sağın salvosu beklenildiği kadar güçlü olmadı. 2011 Eylül'ünde Danimarka'da sosyal demokrat Helle Thorning-Schmidt başkanlığında Sol koalisyon hükümeti kuruldu. Mart 2012'de Slovakya'da Robert Fico önderliğindeki Sol Akım iktidar oldu. Ertesi ay Romanya'da Victor Ponta başkanlığa geldi. Mayıs'ta, Fransa'da Hollande, Sarkozy'nin yerini aldı. İngiltere'de Ed Miliband'ın yeniden kurmaya yöneldiği İşçi Partisi yerel seçimlerde Muhafazakârlar'a

kök söktürdü. İspanya'da Birleşik Sol, Endülüs ve Asturias'taki otonom parlamento seçimlerinde ciddi başarılar elde etti. Aynı durum İtalya'da ve Fransa'da tekrarlandı.

Nihayet Mayıs ayında Yunanistan'da radikal sol koalisyon Syriza %17 oyla ikinci politik güç olarak parlamentoya girdi; ülke genelinde dört sol parti oyların %44'ünü alarak sağ ve aşırı sağcı üç partiyi geride bıraktı (%36). Syriza'yı müstesna tutmak üzere, solun bu yeniden canlanışını mevcut önderliklerin sosyal demokrasiyi neoliberal söylemden uzaklaştırarak "klasik" Keynesçi refah devleti savunusu temellerine geri oturtmak yolunda bir çabaya girişmiş oldukları -özellikle İngiltere'de Ed Miliband'ın ve Fransa'da François Hollande'ın- üzerinden açıklayabiliriz. Sendikal önderliklerin de kendi varlıklarını korumak için kitle hareketiyle uzlaşarak, sözgelimi Öfkeli hareketine katılmaya başlayarak mücadeleye girdiklerini belirtebiliriz.

Devrimci önderlik

Bütün bunlar siyasal emek hareketinin yeniden canlanmasına katkıda bulunmakla birlikte, devrimci bir önderliğin yokluğunda beyhude hareketler olarak kalmaya mahkûm. Eğer Marksistler için ölçüt, işçi mücadelelerinin sürekliliği ve başarısı, kitlelerin örgütlülük düzeyi ve önderliklerin programı ise, sosyal demokrasinin

ve reformist sol partilerin seçim başarıları, taban denetime açık işçi-emekçi hükümetlerine yol açmadığı sürece, seferberliklerin büyük bir demoralizasyonla tekrar geri çekilebileceğini ve bu kez aşırı sağ ve faşist partilerin yolunun açılabilceğini de unutmamamız gerekiyor. (Bunu yakın süreçte en iyi Yunanistan'da gözleyebileceğimiz gibi duruyor, Syriza'nın politik tutumu bu noktada hayafî önem arz ediyor.)

Avrupa bir beşikte, kundaktaki bebek gibi sıkışmış durumda, sargısı çözülürken ya sağa devrilecek ya sola. Birikmiş borçların ağırlığı altında kalan devletlerin çöküşü tehdidinin; işçilere yönelik uygulanan kemer sıkma politikalarının ve kendilerine yönelik uygulanan bu politikalarla karşı işçilerin sürdürdüğü kitlesel direnişlerinin önümüzdeki dönem için belirleyici bir etkiye sahip olacağı düşünüldüğünde, mevcut durumda kitle örgütlerinin yönetimindeki reformist önderlikleri köktenci sola doğru zorlamak, işçi-emekçi örgütlerini birleşik mücadele ve seçim cephelerinde bir araya getirmek doğrultusunda; önemli ve vazgeçilmez bir adım. Bu adım nasıl atılacağı ise, enternasyonalist solun ivedilikle yanıtlanması gereken bir soru... ▼

* Lev Troçki, *Geçiş Programı*, çev. Zeynep Gök, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992, s. 13.

ERGENEKON DAVASI, DARBE BAHANESİ OLARAK KULLANILABİLİR

Orhan Kemal Cengiz ile söyleşi

Ümraniye’de 2007’de ele geçirilen el bombalarının ardından, birbirinden bağımsız olaylar gibi görünen Danıştay ve Cumhuriyet gazetesi saldırıları, JİTEM’in işlediği cinayetler ve Fırat’ın doğusundaki ölüm kuyuları, kozmik oda, Hrant Dink, Rahip Santoro ve Zirve Yayınevi cinayetleri ve darbe planlarının nasıl aynı büyük bir planın parçaları olduğunu gördük. Ergenekon davası bu ülkenin konuşulmayan ‘faili meçhul’ tarihinin davasıydı. Ancak, Ergenekon davası hakkında bundan üç yıl önce konuştuğumuz ile bugün konuştuğumuz artık farklı şeyler. Dava başladıktan hemen sonra, bu davayı itibarsızlaştırmaya çalışan mekanizma da işlemeye başladı; yer altına gömülen silahlar “boru”, ele geçirilen belgeler “kağıt parçası”, darbeciler “tutsak gazeteci”ydi. Buna bir de iktidarın kendi ideolojik sınırlarından kaynaklı basiretsizliği ve davayı sınırlama çabası eklenince pandoranın kutusunun kapağı yarı açık kaldı. Arife Köse, Zirve Yayınevi katliamı davasının avukatlarından olan ve Ergenekon davasını başından itibaren izleyen Orhan Kemal Cengiz ile Ergenekon davasında nereden nereye geldiğimizi, bu davanın bize sunduğu olanakları ve davanın olması gerektiği yöne gitmesi için neler yapılabileceğini konuştuk.

● **Arife Köse:** Davayı ilk başladığı günden bu yana değerlendirdiğinde neler söyleyebilirsiniz? Ergenekon’a nereden başladık, bugün nereye geldik?

Orhan K. Cengiz: Bence bugün şöyle bir problemle karşı karşıyayız; aradan beş sene geçti Ergenekon süreci başlayalı. Bugün sokağa çıkalım, insanlara soralım, “Bu dava ne hakkında, bu davada ne yargılanıyor ve bu dava nasıl başladı?” diye. Ben zannediyorum ki yüz kişiden bir tanesi ya hatırlar ya hatırlamaz. Ama çıkalım, “Bu davanın kusurları ne?” diye soralım, çok sayıda insanın cevap vereceğini düşünüyorum. Bu bize, bu davalar hakkında muazzam bir propagandanın işlediğini ve çok da başarılı olduğunu gösteriyor.

● **Nasıl bir propaganda bu ve neyi amaçlıyor?**

Bu dava çok somut şeylerle başladı. Ümraniye’de 27 tane el bombası bulundu. Daha sonra, bu el bombalarının Cumhuriyet gazetesine atılan el bombalarıyla aynı kafilenden olduğu ortaya çıktı. Hepsi Kara Kuvvetleri Komutanlığı’ndan çıkmaydı. Cumhuriyet’e el bombasını atanlardan biri Danıştay suikastini gerçekleştirdi. Bu

kişinin, aynı zamanda, Veli Küçük ile bağlantılı olduğu ortaya çıktı. Bu cephanelikleri takip ederken Eskişehir’de başka bir cephanelik çıktı. O takip edilirken Ankara’da kazılar yapıldı, oradan başka bir cephanelik çıktı. Suikast planları çıktı.

Kimse bunları hatırlamıyor, ama bu davada yargılananlara baktığımızda Türkiye tarihinde olan her şeyi mikrokozmos halinde görüyoruz. Geçmişte Türkiye’de ne kadar provokasyon, çatışma alanı varsa Ergenekon’da bunların var olduğunu görüyoruz. Ama bu davada bunların üzerine gidilemedi ve toplum bunları unuttu. Onun yerine gizli tanık olduğu söylenen kişilerin anlattıkları topluma abartılarak sunuldu. Öyle bir izlenim yaratıldı ki sanki bu hayalî bir dava, Ergenekon ise sadece hükümete gıcık olan adamların toplandığı bir yerd. Eğer beş altı yıldır bu ülkede siyasî cinayet olmuyorsa ve bu Ergenekon davasının başarısızlığıyla da kendisini anlatmakta inanılmaz başarısız bir dava ile karşı karşıyayız. Bu aynı zamanda Türkiye’de Ergenekonsever medyanın da başarısızlığıdır. Onların hiçbir şekilde zayıflamadıklarını, eski güçlerini

hâlâ koruduklarını gösteriyor.

● **Bu dava bir yanında cinayet planları, bir yanında darbe planları, bir yanında JİTEM gibi cinayet örgütleri olan çok boyutlu bir davaydı. Bu bağlantılarla ilgili olarak bugüne kadar öğrendiklerimiz ne ifade ediyor?**

Bugüne kadar Türkiye’de darbeler nasıl yapılmışsa Ergenekoncular bunun aynısını yapmaya çalışmışlar. Türkiye’de 1960, 71, 80 darbelerinde ne olmuşsa aynılarını yapmaya çalışmışlar. Müthiş toplumsal karışıklıklar, sokaklara dökülüp baskıcı iktidara karşı çıkanlar - bunlar hep bugüne kadar yapılan darbelerde darbeye zemin hazırlamak için izlenen yöntemler olmuş. Örneğin, 1960’da DP çok ciddi hatalar yaptı, ama ona karşı yapılan gösterilerin de ciddi şekilde manipüle edildiğini görüyorsunuz. Cumhuriyet mitinglerinin daha büyük bir planın parçası olduğunu ve çok katmanlı bir şekilde toplumun mobilize edildiğini görüyorsunuz. Bu nedenle cinayet planları yapıldı, Danıştay cinayeti gerçekleşti, Yargıtay başkanına suikast planlandı (bu plan İşçi Partisi’nden çıkmıştı). Hükümetin dış desteğini kesmek için İzmir’deki NATO

üssüne saldırı planlandığını görürsünüz. Yine aynı minvalde Patrik Bartholomeos’a yönelik bir saldırı planı var. Alevi liderlerine yönelik suikast planları var. Bunlarla da toplumsal hassasiyetler kaşınacak, yani Aleviler sokağa dökülecek, seküler kesimler sokağa dökülecek. Danıştay saldırısından sonra bu kısmen başarılı da, gösteriler yapıldı. Öldürülen yargıcın cenaze töreni tıpkı Uğur Mumcu’nun cenazesi gibi gericiliğin, İslamcılığın telin edildiği bir gösteriye dönüştü. Yani geçmişte ne olmuşsa bunun aynen tekrar edildiğini görüyoruz. Ergenekon davası istenen derinliğe ulaşabilseydi, belki başka şeyleri de görecektik.

● **Ne gibi mesela?**

Mesela Rahip Santoro, Hrant Dink ve Malatya cinayetleri bu sürecin bir başka halkası. Polis bu cinayetlerin işleneceğini biliyordu, ama onlar da aynı milliyetçi histerinin içinde oldukları için engellemediler. Bu, Ergenekoncuların dehasıdır aslında. Mesela misyoner diye bir şey keşfettiler. Ergenekon’un çekirdek kadrosu bütün ülkede misyoner paranoyasının yayılması korkusunu çok iyi dizayn etmiş, kademe kademe

kurgulamış ve özellikle medya aracılığıyla bütün topluma yaymıştır. Bu dava daha da derinleşseydi, Santoro, Dink, Malatya cinayetleri, arkasından Samsun, Diyarbakır, Mersin, İzmir'de Hıristiyanların hedef alındığı başarısız suikast girişimlerine kadar gidebilirdik. Burada da yine Hıristiyanlar üzerinde terör estiren yüz yıllık ittihatçı politikanın devam ettiğini, öbür taraftan bütün dünyaya “her gün bu ülkede bir Hıristiyan öldürülüyor” mesajının verildiğini görüyoruz. Oradaki amaç, olası bir darbeye Batı'dan gelecek muhalefeti kesmek.

● Peki ya darbe planları?

Sarıkoz, Ayışığı darbe planlarına gelince... Şener Eruygur'un kendisi kuvvet komutanıyken hazırladığı darbe planları var, bunları başaramıyor, sonra sivil toplum örgütünün başına geçiyor. Kuvayi Milliye Derneği, Vatansever Kuvvetler Birliği ve Şener Uygur'un başında olduğu Atatürkçü Düşünce Derneği ile sivil toplum mobilize ediliyor. Bu planlarda 1960 darbesinden, Balyoz darbesinde ise 1980 darbesinden faydalandığını, neredeyse aynen kopya edildiğini görüyoruz. Yani şaşırtıcı

hiçbir şey yok. Bütün Türkiye tarihinde bugüne kadar ne yapıldıysa hepsi burada var. Ama öyle büyük bir manipülasyon yaratıldı ki, bütün bu içerik tamamen hayali bir şeye dönüştürüldü ve biz sadece davanın kusurlarını tartışmaya başladık. Türkiye'deki adalet sisteminin genel kusurları, operasyonları yürüten polis teşkilatının kendi ideolojik saplantıları belirleyici oldu.

● Bu davanın elini zayıflatan kırılma noktaları nelerdir sence?

Benim için kırılma noktalarından birisi Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nden burs alanların araştırılmasıydı. Beş bin öğrencinin PKK ile bağlantısı araştırıldı. Bu, Emniyet'in kaynaklarının inanılmaz derecede gerizekâli ve kötü niyetli bir şekilde kullanılmasıydı. Çünkü senin önünde geçmişin karanlık mirasının bugüne taşıyıcıları var. Bunlarla uğraşmak yerine Emniyet'in kaynaklarını Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'ni araştırmaya harcarsan, olmaz. Bu noktada artık bir hegemonya savaşı başladı. Bu sadece karşı tarafın eline koz vermek açısından değil, davanın özünün sapması açısından önemliydi. Polisin

içindeki bu soruşturmayı yürüten güçler Ergenekoncuların üzerine oturduğu payandalarla onların bağlantılı olduğu, belki bu örgüte sempati duyan, hatta düşünsel desteği olan, ama böyle bir soruşturma bakımından belki çok rahat gözardı edilebilecek, çok sonra bakılabilecek ya da hiç dikkate alınmayacak bağlantılar üzerine gitmeyi tercih ettiler.

Bu noktadan itibaren bu davalara çok büyük zarar verdiler. Bu davaları destekleyen insanların enerjilerine de zarar verdiler. Mesela en son önemli sapma Şemdin Sakık'ın deli saçması ifadeleriydi. Ben bunun çok büyük bir manipülasyon olduğunu düşünüyorum. Çünkü bir taraftan Sakık'a hükümetin çok kızdığı Ahmet Altan'ı hedef göstererek hükümetin ve Başbakan'ın şaşakçılarının dikkatini dağıttılar. Sakık'ın ifadesiyle beraber ilk defa hükümet ve Ergenekon yan yana geldi. Sakık'ın gizli tanık olmasına rağmen kimliğini açıklaması bence stratejik bir hamleydi. Çünkü Sakık hiçbir kritere göre gizli tanık olabilecek birisi değildi. Bir kişinin gizli tanık olabilmesi için çok kıymetli bilgiler veriyor olması ve bu bilgileri verirken kendisinin ya da ailesinin yaşamının tehdit altında olması gerekir. Bunların hiçbiri yok Sakık'ta. Sakık tüm bunları bilerek sanki “Bakın kimler gizli tanık yapıyor” dedirtmek için kimliğini açıkladı ve arkasından davayla hiç alakası olmamasına rağmen Ahmet Altan ve *Taraf* üzerine açıklamalarda bulundu. Dolayısıyla çok ciddi bir dezenformasyon oldu. Burada en kritik

noktaya geldik, Ergenekon ve hükümet aynı noktada buluştu. Ben bunun en önemli kırılma olduğunu düşünüyorum.

● Ergenekon, Balyoz gibi davaların düzemece olduğunu söyleyenler iki noktayı öne çıkarıyor; Birincisi, delillerin sahte olması. İkincisi, kimse Veli Küçük'ü sahiplenmiyor, ama tutuklu milletvekili ve gazeteciler olunca iş değişiyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Bu davada bireysel savunma yapılmıyor zaten. Ben bunun tipik bir Ergenekon stratejisi olduğunu düşünüyorum. “Davada haksızlık var, yanlış var” yerine bütün davanın bir komplo olduğuna yönelik bir strateji izleniyor. Eğer bireysel olarak savunma yapsalar ya da belli olayları kabul edip bazılarını reddetseler, yani klasik bir davaya dönüşse, bu kadar büyük öfke yaratabilmeleri mümkün değil. Çok açık bir şekilde askerlere, yani geride kalanlara “Biz büyük bir komplonun kurbanıyız ve ancak sizin müdahalenizle kurtulabiliriz” demek isteniyor. Bunun çok ciddi bir strateji olduğunu düşünüyorum. Sanıkların hiçbirinin bireysel savunma yapmaması, yani, “burada bir suç örgütü olabilir ya da olmayabilir, ama benim bireysel pozisyonum şudur”dan öte bütün davayı itibarsızlaştırmaya çalışmaları bir strateji.

Burada bir örgüt olduğunun en büyük kanıtı bu savunma biçimi, çünkü burada çok ciddi bir örgütsel savunma yapılıyor. Sanıkların neredeyse tamamı böyle bir örgütün olmadığını, tüm bunların uydurma olduğunu söylüyor. Bu, tipik bir örgüt savunmasıdır, alan savunmasıdır. Bazı delillerde tartışmalar var. Bunlar Ergenekon'dan çok Balyoz ve OdaTV gibi davalarda var. Bunların birkaç açıklaması olabilir; birincisi güncellenmiş olabilir. İkincisi, birileri zaten suç olan delilleri daha da suçlu göstermek için kurcalamış olabilir. Eğer böyle bir şey varsa onlar da cezalandırılmalıdır. Ama büyük bir propaganda ile karşı karşıyayız. Davanın başında daha ilk cephanelikler çıkarken savunma hattı şöyle gelişmeye başladı: “Bu cephaneliği buraya onu çıkartanlar gömmüştür” dendi. Bu savunma hattı hiç kırılmadı. Buna inanmaya bu kadar hevesli bir medya grubu, bunu savunmaya yönelik barolar, yani bunun bu kadar ciddi ideolojik alıcısı olduğu sürece durum hep böyle olacak. Çünkü

sanıklar hâlâ, “Biz buradan kurtulacağız ve biz buradan ancak dayanışma içinde kurtulacağız” umudunu koruyor.

● *Geçtiğimiz günlerde CHP ve diğerlerinin Silivri’ye gidip “Silivri yıkılacak” sloganlarıyla mahkemeyi basması da böyle bir dayanışmanın ifadesiydi sanırım. O gösteri hakkında ne düşünüyorsunuz?*

Mesela orada bir karşı gösteri görmedik. Bu, Türkiye’nin sorunu. Onların karşısına çıkıp “Burada çok ciddi kriminal tipler var ve biz geçmişteki faili meçhullerle bağlantıları oldukları için, darbe planladıkları için yargılanmalarını istiyoruz. Siz ne diyorsunuz?” denilmeliydi. Diyen olmadı. Burada da Türkiye’deki zihinsel harita ile karşı karşıya kalıyoruz. Kürtler davaya sahip çıkmıyor. Alevi liderlerine suikast planları olmasına rağmen Aleviler sahip çıkmıyor. Sol desen, genlerindeki Kemalist yapıdan dolayı, ulusalçılıktan dolayı, sanıkları destekler pozisyonunda. Bu da Türkiye’nin çok acı bir gerçeği. Başka bir ülkede ben böyle bir şey olabileceğini düşünmüyorum.

● *Geçtiğimiz günlerde Ertuğrul Özkök ve Murat Belge arasında darbe olur mu olmaz mı tartışması yaşandı. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

Ben bu davada her şeyin bu kadar sahte ve yanlış olduğu savunmasının ileride yapılabilecek bir darbeye hazırlık olduğunu düşünüyorum.

● *Neden?*

Eğer gerçekten her şey sahte ise bunun tamamını bir çete yapmış demektir. Bu çete de ancak bir darbe ile tepelenir. Bütün strateji bunun üzerine kurulu. Mesela AİHM’de şanslarını denediler. AİHM bunların hiçbirini ciddiye almadı. AİHM’den “Balyoz’daki delillerin zayıf olduğunu tespit ettik, bu çok zayıf bir davadır” diye bir karar çıkabilirdi, ama çıkmadı. Mesela Bulgaristan’da Lukanov davasında AİHM böyle bir tespitte bulundu. Dedi ki, “Eski Bulgaristan başbakanı Lukanov’un yargılandığı davada iddialar çok temelsiz, deliller çok yetersizdir”. Eğer AİHM’den Balyoz hakkında böyle bir karar çıksaydı, bence biz darbenin kenarına gelmiştik. AİHM, hem Ergenekon’da Tuncay Güney’in açtığı davada hem Balyoz’da Çetin Doğan’ın açtığı davada, “Bunlar somut delillerdir ve makul suç şüphesi vardır”

deyince bizim Ergenekoncu medya bu kararları tamamen görmezden geldi, ağızına bile almadı. Eğer tersi çıksaydı biz günlerce, haftalarca, aylarca bunların manşet yapıldığını, Ergenekon sanıklarının nasıl mağdur edildiğinin anlatıldığını görürdük.

Ben bizzat biliyorum ki bugün Af Örgütü üzerinde çok büyük bir lobi faaliyeti yürütülüyor. AİHM’den alınmayan şey bu insan hakları örgütlerinden alınmaya çalışılıyor. Bu örgütlerden bu davaların sahte deliller ile açıldığına dair raporlar çıkartılmaya çalışılıyor. Darbe olur olmaz ayrı bir şey, ama böyle bir hazırlıktan sonra ciddi bir ekonomik kriz halinde ya da uluslararası dengelerin değişmesiyle ucu silahlı müdahaleye varacak bir sürecin yaşanabileceğini ben düşünüyorum.

● *Hükümetin bu davaları manipüle ettiği söyleniyor, buna katılıyor musunuz?*

Bence öyle bir manipülasyon yok, ama Başbakan örneğin 28 Şubat ile ilgili darbe soruşturmasına büyük bir darbe vurdu. “Yeter bu dalgalar” dedi. 28 Şubat bir medya darbesidir. Dünyada eş benzeri olmayan, medyanın silahlı kuvvetleri kışkırttığı, tamamen psikolojik ortamı hazırladığı bir darbedir. Ve bugün Başbakan yaptığı açıklamalarla 28 Şubat davasının yönünü, sınırını belirlemiştir.

İş medyaya kadar gidemedi ve çok zayıf bir şekilde sadece askerlerle sınırlı kaldı. Ama herkes biliyor ki, post-modern darbe denen şey medya aracılığı ile yapılmış bir darbedir. Türkiye’de çok ciddi bir ifade özgürlüğü problemi var, bunu hepimiz biliyoruz. Başbakan çıkıp açıkça kendisi aleyhine yazı yazarların kovulmasını isteyebiliyor. Ama bu başka bir şey. İnsanların Erdoğan’ı eleştirdikleri için Ergenekon davasında yargılandıkları tamamen bir palavra.

● *Çok ilginçtir bu davaların düzmece olduğunu iddia edenlerin hepsi darbelere karşı olduğunu iddia ediyor aynı zamanda!*

O kadar siviller ki, o kadar askerî vesayete karşılar ki, insanın gözleri yaşıyor gerçekten! Bence bunları söyleyenlerin 28 Şubat öncesinde ve sonrasında neler söylediklerine bakmak lazım, 27 Nisan öncesinde ve sonrasında neler söylediklerine bakmak lazım, 12 Eylül öncesinde ve sonrasında yaptıklarına ve söylediklerine bakmak lazım. Tüm bunlara baktığımızda, bunların bugün söylediklerine zerre kadar itibar etmenin mümkün olmadığını görebiliriz. Bunların çok ciddi darbe sever olduklarını, askerî vesayet sayesinde buldukları noktalara gelebildiklerini ve oralarda kalabildiklerini görürüz. Bu bir sistem çünkü.

● *12 Eylül demişken, bu dava hakkında ne söyleyebilirsiniz? İddia edildiği gibi o da içi boş bir dava mı? Nasıl yargılanması gerekir 12 Eylül’ün?*

12 Eylül davası şu haliyle çok cılız bir dava. 12 Eylül davasının altında bana göre apayrı bir Mamak Cezaevi davası gerekiyor, Diyarbakır Cezaevi davası gerekiyor, apayrı bir 1978 Alevi katliamları davası gerekiyor. Mesela 12 Eylül bir şemsiye dava ise, onun altında 12 Eylül’e giderken yapılanlar, kanlı 1 Mayıs, Alevi katliamlarının araştırılıp soruşturulacağı ayrı bir dava, darbenin kendisi ayrı bir dava ve 12 Eylül’den sonra işlenen insanlığa karşı suçlar ayrı bir davanın konusu olmalıdır. Ama bütün bunları yapanların üst failleri tek bir davada yargılanabilir. Yani Mamak Askerî Cezaevi’nde olanlar başlı başına bir dava konusudur, orada işkence yapanların hepsinin tek tek yargılanması ve cezalandırılması gerekiyor. Ama aynı zamanda onların üstünde bulunan mesela cezaevi müdürü gibi kişilerin, Adalet Bakanlığı müsteşarları, gerekirse Adalet Bakanının 12 Eylül ana davasında bununla bağlantılı yargılanmaları gerekiyor. Biz gerçekten geçmişteki suçları soruşturmaya gitsek daha açılacak çok dava var.

● *Söyleşi boyunca hep olması gerekenlerden de konuştuk. Bunları*

hayata geçirmek için çok mu geç artık?

Değil, ama hâlâ böyle bir bakış açısı yok. Bir kere hükümetin geçmişteki insan hakları ihlalleri ile uğraşmak gibi bir derdi yok. Onlar kendi paçalarını kurtarmak istedi ve gerçekten onları hedef almış çok ciddi bir cunta grubu vardı. Ama bu cunta grubu aynı zamanda geçmişteki pek çok insan hakları ihlalinden, provokasyonlardan, cinayetlerden sorumlu olduğu için, bugün devam eden davalar sayesinde son 5-6 yıldır siyasî cinayetler azaldı, Hıristiyanlara yönelik tehditler azaldı. Ama bu, devlet bunu amaçladığı için olmuş değil. AKP kendisine yönelik tehdidi bertaraf etmek istedi, ama bu tehdidi oluşturanlar aynı zamanda diğer şeyleri de yaptıkları için son 5-6 yıldır bu söylediğim açılardan göreceli olarak rahatlamış durumdayız.

● *Toplumun bu davalara yönelik*

ilgisi hakkında ne söyleyebilirsin? İlgisi neden az?

Sol ve Kürtler yukarıda anlattığım gibi bu davalara sahip çıkmayınca Ergenekon davasını desteklemek muhafazakârlara kaldı. Onların ise geçmişte insan haklarını savunmak gibi bir bakış açısı ve geleceği yok. Mesela en son Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, Diyarbakır Cezaevleri'ndeki işkenceleri referans göstererek, "Bunlar benim başıma gelseydi ben de dağa çıkarırdım" dedi ve aslında çok önemli bir şey söyledi. Bülent Arınç'a şiddetle karşı çıkanlara baktığınızda bunların aynı zamanda Ergenekon davasını destekleyen kişiler olduğunu görürsünüz. Yani onu bu lafı nedeniyle kınayan adamların Ergenekon davasını insan hakları bakış açısıyla derinleştirme şansı yoktur. Bunların öyle bir arka planları, hissiyatları yok. Bu kadar çok çelişkinin ortasında bir yerde kalmış durumdayız. ▼

Güncel haber, özgün yorum

- SESONLINE, yaygın medyanın görmediği ya da görüp de çarpıttığı, perdelediği haberleri nesnel olarak sunuyor.
- SESONLINE, emeğe, doğaya, çevreye ve tüm canlılara saygılı, duyarlı bağımsız yayıncılık yapıyor.
- SESONLINE, dünyanın dört bir yanından gece, gündüz, aralıksız, 24 saat izleniyor.

Sesonline yazarları

- Arif Ali CANGI
- Ragıp ZARAKOLU
- Atilla DİRİM
- Şenol KARAKAŞ
- Cemil ERTEM
- Talat ULUSOY
- Doğan TARKAN
- Ulus IRKAD
- Eren KESKİN
- Yalçın ERGÜNDOĞAN
- Orhan BULUT
- Yalçın YUSUFOĞLU

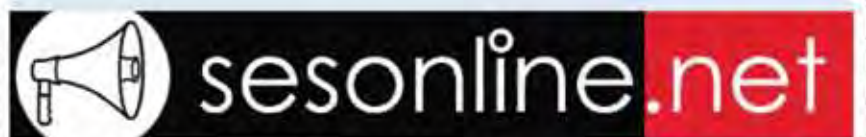
Bilgisayarınızın açılış sayfası

Güne bağımsız haber sitesi
sesonline.net ile başlayın.
Size sunulanı değil,
gerçek gündemi
takip edin.

Genel Yayın Yönetmeni:

Yalçın Ergünoğan

e-posta: yalcin.ergundogan@gmail.com

GAYRİMEŞRU BİR İLİŞKİ: SOSYALİZM İLE KEMALİZM'İN FLÖRTÜ

Ömer Faruk Kalaycı

Yıllar önce tiyatro sahnesinde rahmetli Tekin Siper “Bize adam gibi bir sol lazım” gibi bir cümle etmişti de, hemen hepsi “Beyaz Türk” diye tabir edilen eğitilmiş ve zengin izleyici kitlesi alkış patlatmıştı dakikalarca. Usta oyuncu o sözleri maden emekçisinin, tersane işçisinin ya da hızlı bir sendikacının ağzından söylemiyordu. İşadamını canlandırıyor. *

O zaman çok şaşmıştım bu çelişkiye. Sol dediğin “zincirlerinden başka kaybedecek şeyi olmayanların” şiş göbekli burjuvaların yakasına yapışıp analarının ak sütü gibi helal haklarını söke söke almaları değil miydi? İşadamı neden “adam gibi bir sol” talep eder yahu? Hadi o tiyatro oyunu. Ya salonu dolduran, “zincirlerinin dışında kaybedecek evi, arabası, statüsü, dolgun geliri” olan kitle neden alkış tutar?

Halk sürü, çoban da padişah

Toyduk, anlamıyorduk. Büyüdük. Biraz yaşadık, çokça okuduk. Bugün artık anlıyoruz. Beyaz Türklerin neden kendilerini CHP üzerinden siyasetin solunda tanımladıklarını, sosyalizmi kimselelere bırakmayan aydınların neden Kemalizm’le bu denli içli dışlı olduğunu, üstelik tarihsel temelleleriyle beraber daha iyi biliyoruz.

Malumu ilan olacak; Osmanlı toplum yapısı “çoban – sürü” denklemiyle izah ediliyor. Zaten köylü halka “sürü” anlamında “reaya” denmekte. Halk sürü, haliyle çoban da padişah oluyor. Bu yapı “Bizans – Selçuklu - Orta Asya – İslam” kültür bakiyelerinden miras alınarak kurulmuş Osmanlı’ya özgü bir model. Osmanlı düzenine göre mülkiyet Allah’ın. Padişah Allah’ın yeryüzünde gölgesi. Reaya yani sürü olan halk da çoban olan padişaha Allah’ın emaneti.

Padişah adaleti tesis etmekle, reaya kanunlara uymakla, ekip biçip artık ürünü devlete vermekle, askere alındığında “cihada” katılmakla mükellef. Adalet ve devlet her şeyin üzerinde.

Büyü bozuldu, düzen sarsıldı, devlet “Küffar Batı”ya karşı tehlikeye düştü, padişah da devleti kurtarmak için Batılılaşmayı çıkar yol bildi. Batılılaşmayla beraber malıcanı padişahın iki dudağı arasında olan bürokrat zümre yavaş yavaş padişahın egemenliğine ortak oldu. Devletin bel kemiği ordu ile padişah arasında zaten yazılmamış bir güç dengesi, bir mutabakat vardı. Ayanlar bu ortaklardan birisi sayılsa da bugün birçok saygın tarihçi “Senedi İttifak”ın bir “Magna Carta”, Ayanların da Batılı Feodaller olmadığı konusunda birleşiyor.

Aydın-asker bütünleşmesi

Devlet içinde etkisini giderek daha fazla hissettiren sivil-askerî bürokrat sınıf ve zamanla yetişen

erken Osmanlı aydını “devleti değiştirme/dönüştürme rolüne” aday olurken farkında olmadan padişahın “çobanlık” görevine de aday oldu.

Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi, Ali Suavi, Ağâh Efendi gibi isimlerin “Genç Osmanlılar” adıyla anıldığı münevver takım, devletin Batı’da ortaya çıkan meclis, seçim, demokrasi, sivil toplum gibi kavramların Osmanlı ülkesine, tarihimize ve İslam’a özgü bir anlayışla “ithal” edilmesini talep ediyordu padişahant. Mesela, onlara göre demokrasi ‘meşveret’, meclis ‘şura’ demekti. Kur’an’da bunun yeri pekala vardı.

Beşir Fuad’ın 1887’de dini tabuları yıkararak intihar etmesi, Namık Kemal’in 1888’deki erken ölümü, Ahmet Rıza Bey’in 1889’da Paris’e yerleşmesi ve Osmanlı aydınının pozitivism ile tanışması ile, Genç Osmanlılarca bilmezden aydına yüklenen misyonda köklü bir değişiklik gerçekleşti. Artık “Jön Türkler” diye anılan yeni tip

Osmanlı aydınına göre din bilimle çatışan bir olguydu. Gözleri kamaştıran, Aristo heyecanı yaşatan yeni kelime: Laiklik!

Ve sonra İttihat Terakki’nin meşhur 1906 kongresinde aydın-asker bütünleşmesi gerçekleşti. Batılılaşmanın öncüsü Saray değil ordu, itici gücü ise aydınlar. Padişah, gerici halkın kızıl sultanı!

Buraya kadar anlattığımız özetle, Genç Osmanlıların “retrospektif ilerleme” çabasının, yani Batı’daki kavramları eski değerlerde, kurumlarda, İslam’da bulma ve uyuşturma, düzeni evrimle ıslah etme uğraşlarının yerini “prospektif ilerlemeye”, yani geçmişten koparak, kökten bir batılılaşmaya bıraktığını, “Devlet nasıl kurtulur?” sorusuyla yola çıkan Osmanlı aydınının bir kuşak sonra “Halk nasıl dönüştürülür?” sorusunu da kendine dert edindiğini görüyoruz.

Genç Osmanlılar’da bir din şuru bulunmaktaydı. Batılılaşmanın dinle, gelenekle, halkla ters

“Sol” olduğunu zanneden bir partinin kongresi

düşmeden yürütülmesini istiyorlardı. Jön Türkler’de bu duyarlılığı göremiyoruz. Jön Türk aydını, pozitivizmin baskın etkisiyle, hesapsız batılılaşma karşısında İslamcılığa, padişaha sığınan geniş halk yığınlarıyla ters düşmüş İttihatçı saflara sürükleniyor.

Pozitivist-laik Türk entelektüelinin, orduya yaslanarak “iktidar olmak/devrim yapmak” fikrini halkla birleşerek bir şeyleri değiştirmek fikrine yeğ tutmasının tarihsel kökenlerini de Jön Türkler’e kadar indirmek yanlış olmayacaktır.

“Ulan öküç Anadolu”

Nihayetinde 1908 darbesinde de, 1925’te Tek Parti rejimi kurulurken de, 27 Mayıs sabahında da kendini solda tanımlayan Türk aydınında ciddi bir kesimin ordudan yana destek olduğunu rahatlıkla görebiliyoruz. Bu arada, Ankara’da kurulan yeni rejimin kendisine “düşünceyi hasım seçtiğini” biliyor, 14’lerin, Nazım Hikmet’in ve diğer radikal sosyalistlerin akıbetini, Nevzat Tandoğan’ın “Ulan öküç Anadolu” diye başlayan veciz sözünü hatırlıyoruz. Bahsettiğimiz aydın kesim, ordu-bürokrat ittifakına eklenen sözün geliş Kadro hareketi veya 27 Mayıs aydınları...

Bugün artık herkes biliyor ki 1960’ların daha başından itibaren Türk sosyalizminin üzerinde tartıştığı en temel sorun, “askerin siyasetteki rolünün saptanması ve sosyalistlerin buradaki rolü” idi: 27 Mayıs’la apoletlerinden postallarına kadar siyasete bulaşmış ordu içinde “sol/Kemalist ilerici bir darbe” hazırlığındaki cuntanın sosyalistler tarafından desteklenmesinin mi, desteklenmemesinin mi doğru olacağıydı bütün mesele.

Sol, sivil ve demokratik yöntemleri savunanlar, askerlerle ittifakı ve “ilerici” darbeyi savunanlar diye ikiye bölündü. Türkiye İşçi Partisi ile Millî Demokratik Devrimciler arasındaki tartışmalar da, Asya Tipi Üretim Tarzı etrafında kopan fırtınalar ve bugün artık romantizm bulamacına katılıp pazarlanan 68 kuşağı efsanesi de bu düzlemde okunmalıdır.

Dönemin popüler sloganlarından “Ordu gençlik el ele, millî cephe” sloganını hatırlatarak, İTÜ Öğrenci Birliği Başkanı Gökalp Eren’in “Toplantılarda sivil giymiş yaşlı subaylar vardı. Rütbelere genellikle binbaşı. Emekliler yüksek eski ihtilalciler” itirafından,

“Sol” olduğunu zânneden bir partinin gösterisi.

Mustafa Celil Gürkan’ın “Hepimiz cuntacıydık. Ordunun siyasî hayata bir 27 Mayıs gibi müdahale etmesini çok istedik. Eğer 9 Mart olsaydı herkes bir şekilde bir yerde görev alırdı” özeleştirisine geçebilir, 68 kuşağının aslında demokrasi değil darbe peşinde koşmuş bir kuşak olduğunu yazmak mümkündür.

“Asker/sivil aydınlar”

Millî Demokratik Devrim (MDD) teorisini ele alalım. MDD teorisi sanırım en iyi Ertuğrul Kürkçü’nün şu sözlerinde anlam buluyor: “Türkiye yarı bağımlı - yarı feodal bir ülkedir. Nedir Türkiye’deki çözüm, nedir bu yapıyı kırmanın yolları? Bu yapı devrimci işçi sınıfı önderliğinde yoksul köylülerin, küçük esnafın ve asker/sivil aydınların yürütecekleri bir mücadele ile ortadan kalkacaktır.” Burada kilit sözcük “asker/sivil aydınlar”dır. Kimdir bu asker/sivil aydınlar?

“Türk ulusu için 1970 yılında da 1919’daki gibi, tek umut ışığı olarak, Devrimci Ordu Gücü pırıl pırıl parlamaktadır” cümlesinin yazarı ve Kurucu Meclis üyesi Doğan Avcıoğlu; askerle girdiği darbecilik oyununda kaybeden cuntadan yer aldığı için kazanan cunta tarafından Ziverbey’de misafir edilen, geçtiğimiz yıllarda da kendisini misafir edenleri affettiğini söyleyen İlhan Selçuk; gene 61 Anayasası Kurucu Meclis üyesi Mümtaz Soysal; 27 Mayıs’ın genç subayları Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal...

Türkiye’de kapitalizm öncesi kalıntının feodalite olduğunu

düşünenler MDD teorisine ulaşıyor, buradan da demokrasiyle iktidar olunamayacağı, işçi sınıfının sosyalist devrim için yeteri kadar güçlenmediği, çözümün sivil-askerî bürokrasiyle iş birliği yaparak “ilerici” bir darbe olduğu fikirlerine varıyorlardı. Kurulacak ilerici askerî dikta rejimi altında toprak reformu yapılacak, ülkedeki feodal kalıntılar temizlenecek ve memleket sanayileştirilecekti.

Bir de beklenen sol darbeye karşı olan Asya Tipi Üretim Tarzı’nı (ATÜT) savunanlar vardı. Onlar ne diyordu? Başını Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer, Kemal Tahir gibi aydınların çektiği bu teorinin savunucuları MDD’cilerin aksine Türkiye’de kapitalizm öncesi kalıntının feodalizm değil sivil/askerî bürokrasi olduğu görüşünü paylaşıyordu. ATÜT’çülere göre demokrasinin de sanayileşmenin de önündeki en büyük engel sivil/askerî bürokrasiydi. Ne kadar ilerici görünürse görünsün, gerçekleşecek her darbe sivil/askerî bürokrasiyi güçlendirecek, demokrasinin ve sol hareketin evrimini baltalayacaktı.

Görüldüğü gibi, Jön Türk aydınında belirginleşen “halkı dönüştürme, onu eğitme, dinden, gericiilikten kurtarma” çabası zamanla hiç de uyum sorunu yaşamadan darbeciliğe varabiliyor. Sol jargonu kullanılan ama bal gibi İttihatçı aydını olan söz konusu çevreler 1960’larda orduyla gerdeğe girerek nur topu gibi bir devrim doğurtacaklarını sanıyordu. Fakat yanıldılar.

Ve yanılığının bedelini bugün

“demokrasi şehidi” gibi anılan, sapına kadar dürüst, sapına kadar yiğit ama sapına kadar da yanlış üç gence ve daha nicelerine ödettiler. Gençleri sokağa döken bu grup yargılandıktan sonra cezaya dahi çarptırılmadı. Çünkü olay büyürse işin ucu daha yukarılara dokunacaktı. Türk ordusu “darbecilikle yani kendisiyle yüzleşmeye” hazır değildi. Bu yüzden, karşı cuntaya mensup da olsa, hiçbir darbeci cezalandırılmamalıydı.

Türk sosyalizmi Kemalizm’le gerdeğe girdi. Halvet gerçekleşti gerçekleşmesine de, doğan çocuk sakat doğdu. Devrim ol(a)madı. Türk sosyalizmi Kemalizm’le yani İttihatçılıkla girdiği gayrimeşru ilişkiden, bugün dahi kurtulamadığı “darbecilik” virüsünü kaptı.

Muhafazakâr mahallede şu sıralar sesi daha olgun ve gür çıkmaya başlayan Düccane Cündioğlu’nun unutulmaz tespitiyle bitirelim: “Bu ülkede bu ülkenin vicdanıyla ve inançlarıyla barışık bir sol istemediler. Çünkü böyle bir sol kalıcı olacaktı...” ▼

* Sözü geçen oyun, Levent Kırca’nın “Üç Baba Hasan” oyunuydu.

12 EYLÜL'DEN BETERMİŞ!

Haklarınızı aramanıza hiçbir şey demiyorum. İnsanî her hakkınızın verilmesini de canı gönülden istiyorum. Ama hiç olmazsa bunu yaparken 12 Eylül dönemini cici göstermeye çalışmayın!

Ergün Eşsizöğlü

12 Eylül Darbesinden sonra ilk getirildiğim cezaevinde, aklınıza gelebilecek bütün sosyal imkânlardan mahrum bir durumdaydık. Aylarca sürdü bu durum. Bir yıl geçtikten sonra gıdım gıdım verildi bazı haklarımız.

Gazete verilmiyordu. Bırakın televizyonu, bir arkadaşımızın emanette olan küçük radyosu bile yasaktı. Kitapların esamesi okunmadığı gibi, dilekçe yazmak için kalem ve kâğıt bile bulmak neredeyse mucizeydi. Cezaevi idaresine dilekçe yazacağımız gün en az elli defa iletirdiniz talebinizi.

Sorgu ve işkence süreci sona erip tutuklanarak koğuşa gelenlerin büyük çoğunluğunun vücudunda, haliyle ağır yaralar vardı. Hiç unutmam, Ekim 1980'de, Zonguldak'tan Gölcük-Konca askerî cezaevine getirilip koğuşa girdiğimizde savaşta yaralananların bulunduğu bir hastane revirine konduğumuzu zannettim ilk anda. Suratı dağılmış, ayağı kırık, vücudu yaralarla dolu o kadar çok insanı o durumda görünce, biz kendi durumumuzu unutup onları daha fazla düşünür ve ilgilenir olduk.

Yaralı arkadaşlarımız doktora götürülmediği gibi, elimizden geldiğince, aklımız erdiğince, kendi kendimizi tedavi etmemiz

için gerekli olan basit ilk yardım malzemeleri bile verilmiyordu, yasaktı. Avukatlarımızla görüşme yapmamızın önüne bir dolu engel konuyor, bütün engelleri aşip görüşebildiğimizde ise süre 10 dakika ile sınırlanıyordu. Yakınlarımızla görüşmemiz apayrı bir zulüm ve işkenceydi.

Askerî hiyerarşi

Aklınıza gelebilecek bütün insanî hakların hepsi yasaktı. Yasaklarla birlikte, cezaevinde sizin insan olarak hiçbir değeriniz olmadığı gibi, askerî statüde bir tutukluydunuz ve askerî hiyerarşide en alta görüldüğünüzden en alt rütbede olan erlere dahi zorla ve dayakla "Komutanım" demeniz isteniyordu.

12 Eylül darbesinden sonra yaşanan günler sadece içerdekiler için değil, dışarıda yaşayanlar açısından da baştan sona acılarla dolu bir süreçti.

Ne kadar anlatılırsa anlatılsın, yaşanan acılar anlatmakla bitmez.

Ne gariptir ki, son günlerde "ulusalçı-solcular" tarafından giderek yoğunlaştırılan bir söylem var. Bunlar, "Silivri'deki yargılamaların ve cezaevi koşullarının eline, 12 Eylül dönemi su dökemez", "Bugün yaşananlar 12 Eylül'den beter" türü söylemler.

Bugün bazı sorunların yaşandığı,

bazı insanlara haksızlık yapıldığı söylene, anlayacağım. Daha rahat empati yapabileceğim. Kuşkusuz insan hakları açısından bugünlerde olması gereken noktaya göre, çok uzaktayız, hâlâ büyük acılar yaşanıyor. Ama bugünlerde yaşananların 12 Eylül'den beter olduğu söylendiğinde, içimde garip bir burkulma ve ruhumda kekremsi bir hisse kapıldığımı hissediyorum.

Bunu yapanların farkında olarak veya olmayarak, bilerek veya bilmeyerek, 12 Eylül dönemini akladıklarını ve daha sempatik göstermeye çalıştıklarını düşünüyorum.

Şimdilerde Silivri'dekilerin sıklıkla ve rahatlıkla kullandıkları "susma hakkı", 12 Eylül döneminde susmama hakkıydı. Konuşmak mecburiyetindeydiniz. Konuşmadığımız sürece biteviye dayak yerdiniz.

Şimdilerde Silivri'de yatanların altı ayda bir kitap yazıp yayınladıklarını görünce, aklıma o günlerde 15-20 günde bir yapılan koğuş aramaları geldi. Bu aramalarda, zaten gazete ve kitap olmadığı için, denetimden geçerek "okundu" damgası yiyen mektuplarımız ve mahkeme için yazdığımız savunma veya savunma notlarımız toplanır, alınırdı. Bu alınanlar tekrardan elden geçirilir ve idarenin uygun gördükleri bize yeniden verilirdi. Hiç

unutmam, nişanlımdan gelen ve "okundu" damgası yiyen mektupların bazıları aramalarda alınıp bir daha geri verilmezdi. "Neden vermiyorsunuz, sizin uygun görüp verdiğiniz mektuplardı" dediğimde ise, "Şimdi uygun görmüyoruz" diyorlardı.

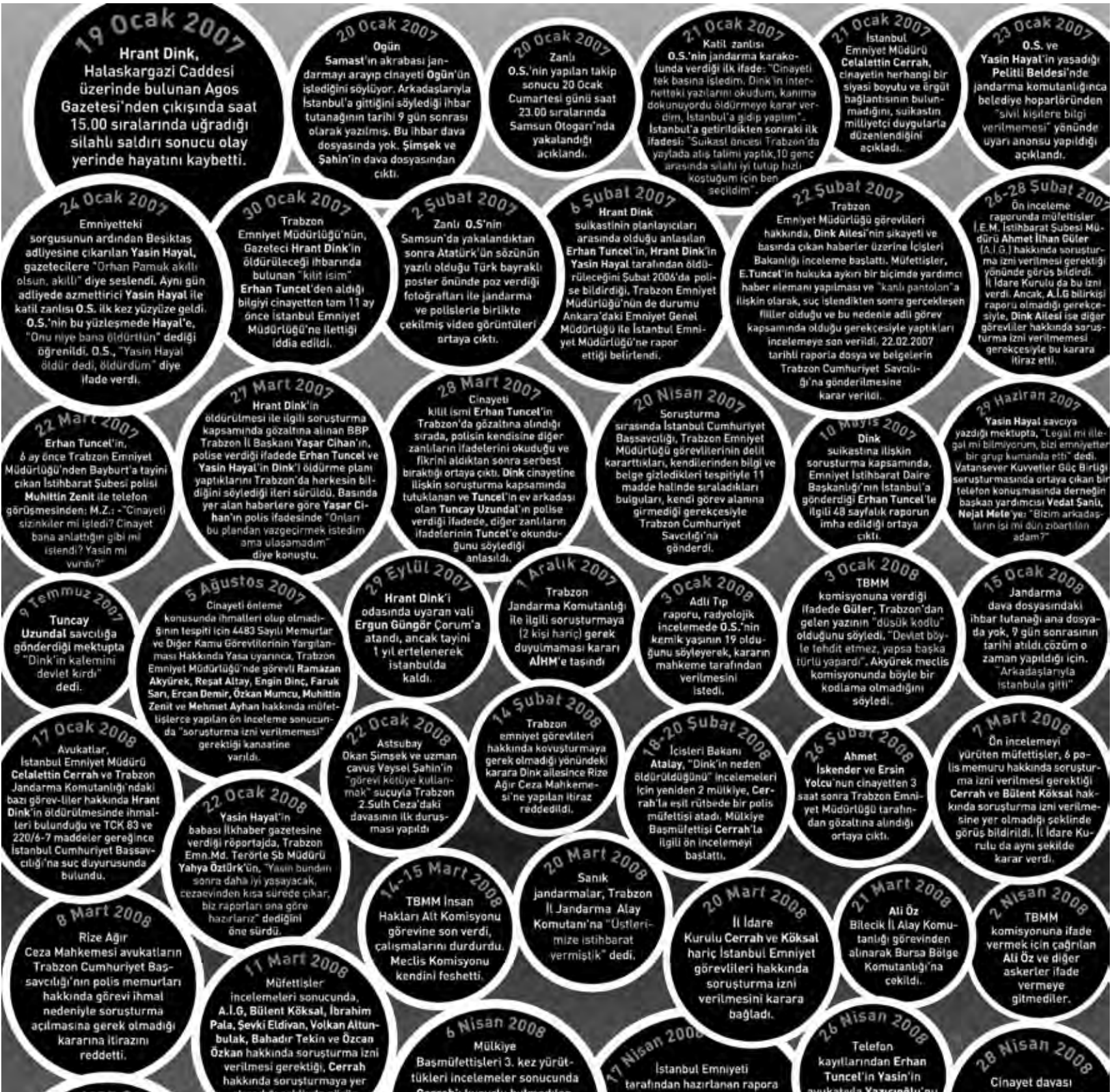
Bir taşla iki kuş

Şimdilerde, Silivri'de cezaevi önüne gelenlerin "Cezaevinin duvarlarını yıkacağız, içerdekileri dışarıya alacağız" rahatlığında eylem yaptıklarını gördükçe, 12 Eylül döneminde bizi ziyarete gelenlerin nasıl bir zulüm yaşadığını hatırlıyorum. Hatta bazen "Bugün görüş yasaklandı" denilerek, kilometrelerce uzaktan gelen yakınlarımızın nasıl sıkıntıya sokulduğunu biliyorum.

Silivri'dekilerin mahkemedeki savunmalarını görüntülü kaydedip kendi TV'lerinde yayınladıklarını görünce, bizim nasıl asker koridorunda dayak yiyerek gidip geldiğimizi, mahkemede askerlerin beğenmediği bir şey söyleyenin nasıl dayak yediğini hatırladım.

Haklarınızı aramanıza hiçbir şey demiyorum. İnsanî her hakkınızın verilmesini de canı gönülden istiyorum.

Ama hiç olmazsa bunu yaparken, bir taşla iki kuş vurma anlayışı ile hem bugüne vurup hem de 12 Eylül dönemini cici göstermeye çalışmayın! ▼

BU CİNAYET AYDINLANIRSA TÜRKİYE AYDINLANIR

Fethiye Çetin ile söyleşi

Hrant Dink, öldürülmeden önce *Agos* gazetesinde yayımlanan son yazısında şöyle diyor: "Ne diyordu Dışişleri Bakanı Abdullah Gül? Ne diyordu Adalet Bakanı Cemil Çiçek? 'Canım, 301'in bu kadar da abartılacak bir yanı yok. Mahkûm olmuş, hapse girmiş biri var mı?' Sanki bedel ödemek sadece hapse girmekmiş gibi... İşte size bedel... İşte size bedel... İnsanı güvercin ürkekliğine hapsetmenin nasıl bir bedel olduğunu bilir misiniz siz, ey Bakanlar..? Bilir misiniz..? Siz hiç mi güvercin izlemesiniz?" Devlete böylesine isyan eden Hrant Dink bu ülkede yaşayan insanlara bir o kadar güveniyor ve aynı yazıda şöyle diyor, "Evet kendimi bir güvercinin ruh tedirginliği içinde görebilirim, ama biliyorum ki bu ülkede insanlar güvercinlere dokunmaz". Ama dokundular. Bu topraklarda yaşayan insanların vicdanı onun ölümünü kabul etmedi. "Hepimiz Hrant'ız, hepimiz Ermeniyiz" dedik. "Kardeşimsin Hrant" dedik. "Hrant için, adalet için" dedik. "Bu dava biz bitti demeden bitmez" dedik. Ama devlet, hükümet bildiğini yapmaya devam etti. Hrant Dink cinayetinde adı geçen herkes terfi etti. Cinayetin arkasındaki bağlantılar saklandı. 301. Madde yeni reformu paketinden çıkarıldı. Hrant Dink'in ölümüne giden yolun en önemli taşlarından biri olan ve Hrant Dink'i 301. Madde'den mahkûm eden Yargıtay kararını onaylayan kişi bu ülkeye ombudsman oldu. Arife Köse, Hrant Dink cinayeti davasını sürecini ve bu davada yaşananların ne anlama geldiğini, Dink ailesi avukatlarından Fethiye Çetin ile konuştu.

● **Arife Köse:** *Hrant Dink cinayeti davasında verilen karardan sonra yaptığımız açıklamada, “Bu dava bitmedi, biten bir komedi dosyasıdır. Bizim için bu dava yeni başlıyor. Gideceğimiz pek çok yol var. Her birini büyük bir kararlılıkla kullanacağız. Biz bitti diyene kadar bu dava bitmeyecek” demiştiniz. O günden bu yana neler oldu, hangi yollara başvurduğunuz ve bunlara nasıl karşılık aldınız?*

Fethiye Çetin: Dava bitmedi, İstanbul 14. Ağır Mahkemesi'nin ve Trabzon Sulh Ceza Mahkemesi'nin kararları henüz kesinleşmedi. Bu nedenle, her iki dosyayı da temyiz ettik. Mahkeme kararlarının dosya içeriğine uymadığını, eksiklerini, delillerin değerlendirilmediğini, hatalı değerlendirmeleri, eksik incelemeleri ayrıntılarıyla yazdık.

Ayrıca, İstanbul Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi, Ogün Samast hakkındaki örgüt incelemesini sürdürüyor, taleplerimizi bu davada ileri sürmeye devam ediyoruz. Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi heyeti de İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi kararını dosyaya uygun bulmamış olacak ki, örgüt konusunda karar için ana davanın Yargıtay'dan dönmesinin beklenmesine karar verdi. Bu davada son olarak Ergenekon dosyasındaki Hrant Dink'le ilgili bilgiler istendi, dosyayı da çok iyi inceleyen bu heyet, her ipucunu değerlendiriyor, taleplerimizi araştırıyor. Heyet ve biz elimizden geleni yapıyoruz.

İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'nın 2007/972 soruşturma numarasıyla devam ettirdiği dosyaya, geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi bütün yeni bilgi ve bulguları sunuyoruz, soruşturmanın derinleştirilmesi amacıyla taleplerimizi iletiyoruz.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Hrant Dink kararı gereğince yeniden açılacak soruşturmalar ve davalar var, etkili ve etkin soruşturmalar yapılarak kamu görevlilerinin yeniden yargılanmasını talep ediyor, bu konudaki tüm bulgularımızı ve yorumlarımızı savcılıkla paylaşıyoruz.

Türkiye hükümeti, üye bütün hükümetler gibi AİHM kararlarının icrasını yükümlenmiştir. Kararların gereğinin yerine getirilip getirilmediği hususu, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nce yürütülür. Biz, belli aralıklarla Bakanlar Komitesi'ne rapor sunmaya devam ediyoruz.

Konuyla ilgili son gelişmeleri, açılan davalarda geline aşamayı ve verilen kararları, AİHM kararı gereğince hâlâ bir adım atılmamış olduğunu, kararın icrası yönünde soruşturmaların yeniden ve hâlâ açılmadığını bu raporlarımızda anlatıyoruz.

Hükümet de belli aralıklarla eylem planları sunuyor komiteye, bu eylem planlarını da tartışıyoruz.

Hrant Dink'i 2004 yılında İstanbul Valiliği'ne çağırıp tehdit eden iki MİT görevlisi hakkında yürütülen ve zamanaşımı nedeniyle takipsizlik verilen dosyayla ilgili olarak da AİHM'e başvurduk.

Özetle, gerekli bütün yasal yolları kullanmaya devam ediyoruz.

Girişimlerimizden ve çabalarımızdan şu ana kadar somut bir karşılık alamadık. Ancak, hükümet Meclis'e sunduğu 4. Yargı Paketi'ne kamu görevlilerinin ölüm vakalarında yargılanabilmeleri için idarenin soruşturma izni verilmesi şartını kaldıran ve ayrıca yeniden yargılanmalarının önünü açan düzenlemelere yer verdi. TCK 301. Madde'si gibi bu konu da yol kazasına uğramazsa, düzenleme bizim ısrarlı taleplerimize uygun görünüyor. Sanırım soruşturma savcısı da 4. Yargı Paketi'nin yasalaşmasına bekliyor.

● **Mart ayında Hrant Dink'in avukatları olarak içinde 18 talebin yer aldığı bir dilekçeyi İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'na verdiniz. Bu**

dilekçeye ilgili bir gelişme oldu mu?

Mart ayında verdiğimiz 18 talepli dilekçeden sonra da yeni dilekçeler verdik, savcılara yeni bilgiler ulaştırdık. Ancak ilginçtir ki, soruşturma dosyasına verdiğimiz bunca dilekçe ve talebin akıbeti hakkında somut bilgi için dosyadan örnek istediğimizde tüm dosya üzerinde gizlilik kararı alındığını öğrendik. Bu durum şaşırtıcıydı, çünkü AİHM'in Dink/Türkiye kararında ve başka kararlarında açıkça belirtildiği gibi, mağdur yakınlarının, bu olayda Hrant Dink'in yakınlarının dosyaya erişiminin engellenmesi kabul edilemezdi. Ayrıca, Dink ailesi vekilleri olarak parçalanmış ve karmaşıklaştırılmış yargılama süreçlerinin bütünü hakkında bilgimiz vardı, bizim yardımımızdan yararlanmayan bir soruşturma sürecinin yine eksik ve etkisiz olacak açıktı. Bu nedenle, gizlilik kararına itiraz ettik, reddedildi, buna ilişkin hukukî yolları kullanmaya devam ediyoruz.

● **İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nın gizlilik kararı neden kaldırılmıyor?**

İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'nca yürütülen soruşturma dosyasının açıldığı günden bu yana altı yıl geçti. Bu altı yıl içinde sayısız başvuru ve soruşturulması için gösterdiğimiz bulgular var. Bir soruşturma dosyası altı yıl açık tutulur mu? Tutulduysa eğer, ulaşılması çok güç ve zaman alan, çok önemli soruşturmalar ve araştırmalar yapıyor demektir. İşte böyle olmadığı, önemli ve etkili bir soruşturma yürütülmediği için kamuoyunun tepkisinden çekiniliyor bence. Yakında, 4. Yargı paketinin yasalaşmasından sonra bazı kamu görevlileri hakkında soruşturma açılıp yine kamuoyu ve bizler oyalanacak diye düşünüyorum.

● **Dava ile ilgili kararın ardından cinayetin arkasında örgüt olup olmadığı tartışıldı. Mahkeme örgüt bulunamadı, savcı “Örgüt ortada” dedi.**

Ben şunu sormak istiyorum, mahkeme “Evet, bu cinayet örgütlü bir cinayettir ve arkasında şunlar şunlar vardır” dese ne olurdu?

Hrant Dink cinayetinin ardındaki örgüt ortaya çıkarılırsa, bütün siyasî cinayetler, gazeteci cinayetleri, faili meçhuller çözülür. Yıllar önce, “Bu cinayet aydınlanırsa Türkiye aydınlanır” demişim bir röportajımda, bugün de aynı şeyi söylüyorum. Cinayetin ipuçları bizi devletin derinliklerine götürüyor, hâlâ korunan ve dokunulmayan...

● **Hükümet bu davada yapması gereken neleri yapmadı?**

Bu cinayetin bütün ipuçları bizi devletin derinliklerinde yer alan ve hâlâ dokunulmayan yapılara götürüyor dedim. Böylesi bir cinayetin aydınlatılabilmesi için işte bu yapının üstüne gidilmesi ve açığa çıkarılması gerekir. Bu adım da ancak, siyasî cinayetlerin, komploların, bütün pisliklerin kaynaklarının açığa çıkarılmasını, bunlardan beslenen ve bu yapının üzerine oturan devletin dönüştürülmesini amaçlayan siyasî bir irade tarafından gerçekleştirilebilir. Bu da, siyasî iradenin bu konuda kararlı olmasıyla, savcılara bütün kaynakların, istihbarî bilgilerin ve yapıların açılmasıyla yapılabilir ancak. Hrant Dink cinayeti, daha başlangıcında nasıl bitmesi öngörüldüyse o doğrultuda yürüdü ve kararlar da buna uygun verildi. Bütün bulgularımız görmezden gelindi, taleplerimiz reddedildi, sanki önümüze bir duvar örülmüştü ve biz bu duvarı aşamadık. Bu duvar ancak, hükümet tarafından kaldırılabilirdi. Bu yapılmadı. Darbe girişimlerine, 28 Şubat'a verilen destek bu davaya verilmedi.

● **Dava sonucunda “Bizimle dalga geçiyorlar” kamsının oluşmasının nedeni nedir?**

Beş yıl, bu davanın delillerini göstermekle, cinayetin ardındaki gücü ve örgütü savcılara, hakimlere anlatmakla geçti. Cinayet günü, hatta cinayet anında cinayet mahallinde bulunan örgüt üyelerini, bizim

gördüğümüz ve örgütü deşifre edecek ipuçlarını göstermekle, araştırın, bulun demekle geçti. Kimilerini hiç görmediler, görmek istemediler, kimilerini ise araştırıyormuş gibi yaptılar. Anlattıklarımızı kamuoyu anladı, gösterdiklerimizi gördü, ancak yargı bu konuda üç maymunu oynadı. Beş yıl boyunca havanda su dövüldü adeta. Sonunda kamuoyunun tepkisini çeken o karar okundu. Bu davanın, davaların, soruşturmaların takipçisi avukat olarak siz olsaydınız ne düşünürdünüz?

● *Hrant Dink'in öldürülmesine giden süreçte, özellikle Türkiye'de yaşayan azınlıklarla ilgili konularda sistemli bir faaliyet yürütüldüğünü görüyoruz. Neden?*

Toplumsal hafızaya yerleştirilen ve yeni kuşaklara aktarılan korkular, Sevr paranoyası canlandırılmaya, azınlıklara da 'Bakın sonunuz aynı olacak' mesajı verilmeye çalışılıyor bence. Misyonerlik, bu toplumun hafızasına, Batı'nın azınlıklarla ilişkisi olarak kazandı. Avrupa Birliği süreci nedeniyle bu süreç sonucunda kurdukları yapının, statükonun değişeceğini, ellerindeki gücü kaybedeceklerini düşünüyorlar. Bu nedenle misyonerlik, Hıristiyanlık ve azınlıklar, MGK kararıyla iç tehdit kapsamında öne alınıyor. 'Asılsız soykırım iddialarıyla mücadele koordinasyon kurulu' oluşturuluyor, devlet bütün kurumlarıyla seferber ediliyor.

● *Hrant Dink'e yönelik kampanyada basın gerçekten etkili bir rol oynadığını görüyoruz. Sizce basın Hrant Dink'in öldürülmesinde nasıl bir rol oynadı?*

Hrant Dink cinayeti, cinayet öncesinde onun hedef gösterilmesi, yalnızlaştırılması, 'Türlere hakaret eden bir Türk düşmanı' olarak yaf-talanması planlanarak gerçekleştirildi. Bu sürecin sonunda da ona öfke duyan, kafası bozulan bir ya da birkaç milliyetçi gencin bu 'Türk düşmanı'nı gelip öldürmesi üzerine kurgulandı. Kurgulanan bu senaryoya inanmamız istendi. Bütün süreç, bu kurgu üzerinden yürütüldü. İşte basın, cinayete giden süreçte, yani onun hedef gösterilmesi, yalnızlaştırılması ve 'Türlere hakaret eden adam' olarak lanse edilmesi sürecinde üzerine düşen rolü eksiksiz oynadı.

● *2008'deki bir röportajınızda Ergenekon ve Hrant Dink davası ile ilgili olarak, "Bu iki dava mutlaka birbirine degecek. Çünkü Dink cinayeti Ergenekon çetesiyle bağlantılı. Ergenekoncuların Dink cinayetinin hazırlık sürecinde çok büyük rolü var. Dink cinayetiyle Ergenekon'un kalbine gidilebilir" dediniz. Bugünden geriye doğru baktığımızda bu iki davanın birbirine gerektiği ya da sizin düşündüğünüz kadar değdiğini düşünmüyor musunuz?*

Bugünden baktığımda da aynı şeyleri söylüyorum. Evet, bugün Ergenekon davasında yargılanan bazı sanıklar, Dink'i hedef gösterme, yalnızlaştırma ve onu nefret nesnesi haline getirme sürecinde aktif rol oynadı. Bu nedenle, cinayetin öncesinde birlikte araştırılması gerektiğini ilk günden başlayarak sürekli dile getirdik. Bir cinayet davasında soruşturmayı yürüten savcıların ilk yapacağı işlerden biri de maktulün yakınlarını dinleyerek, cinayet hakkındaki görüşlerini

almak, kim ya da kimlerden şüphelendiklerini sormak, tehdit edilip edilmediğini araştırmaktır. Cinayetin hemen ardından Dink ailesi bireyleri, savcılara verdikleri ifadelerde, Hrant Dink'in kimler tarafından tehdit edildiğini, isimler de vererek şikâyetçi oldular, ancak savcılar bu ifadeleri zapta geçirmek dışında hiçbir şey yapmadı. Dink, öldürülmeden bir hafta önce iki yazı yazmıştı ve bu yazılardan biri, öldürüldüğü gün Agos gazetesinde yayımlanmıştı. Cinayete birlikte hemen bütün basın, Dink'in bu iki yazısına yer verdi. Bu yazılarında Hrant Dink, cinayetin görünen failerini gösteriyor, 'ancak biliyorum ki bu yapı bunlardan ibaret değıl' diyordu. Savcılar bunu da görmezden geldi. Sonra biz defalarca bunu dile getirdik, bu isimler ve olaylara dikkat çektik, Ergenekon dosyasından ve başka kaynaklardan elde ettiğimiz yeni deliller sunduk, ama bütün çabalarımız boşa çıktı. Evet, cinayetin ardındaki yapının ortaya çıkarılabilmesi için bu izler, bu ipuçları değerlendirilmedi, oysa bu isimler ve ipuçları bizi cinayeti gerçekleştiren yapıya götürcekti.

● *301. Madde, 4. Yargı paketinden çıkarıldı. Hrant Dink'i 301'den mahkûm eden hakim ombudsman oldu. Bu gelişmeleri nasıl değerlendiriyorsunuz?*

AİHM 2010 Dink/Türkiye kararında ve özellikle 2011 Akçam/Türkiye kararında bu maddenin öngörülebilir olmadığını, yani yasallık ilkesine aykırı olduğunu tespit etti. Öngörülebilirlik şartı, yasa maddesinin somut olmasını, belirsizlik ve muğlaklık içermemesini şart koşar. Oysa bu madde keyfî yorumlara

açaktır. AİHM'in söz konusu iki kararı nedeniyle Türkiye 301'i acilen kaldırmalıdır. AİHM'in yetkisini kabul etmiş olan Türkiye'nin başka şansı ve lüksü yok. Bu madde asıl olarak devleti bireye karşı korumayı hedefleyen bir maddedir ve günümüz demokrasilerinde kabul edilebilir hiçbir tarafı yoktur. Çünkü evrensel hukuk ilkelerinin geçerli olduğu demokratik toplumlarda birey devlete karşı korunur. TCK 301/1 maddesindeki "Türk milleti" kavramı, Anayasa'nın başlangıç hükümlerindeki tanıma uygun olarak ve değışikliğe rağmen hâlâ ırkçı bir ulusçuluk anlayışıyla yorumlanıyor. Ayrıca, 301/1 maddesinde tanımlanan suç türü, millî ve manevî değerlere yöneltilen saldırıları yaptırma bağıyor. Bu tür suçlarda yargıç, toplumsal tepkilerin etkisiyle kendi değerlerine de saldırıda bulunulduğu düşüncesiyle taraf olabiliyor ve yasayı eşitliğe aykırı, ayrımcı bir zihniyetle uygulayabiliyor. Bu maddenin bu haliyle hâlâ ceza kanunu içinde muhafaza edilmesi, reform paketleri ile yasalastırılmaya çalışılan diğer düzenlemeleri de anlamsız hale getiriyor.

Ombudsman meselesine gelince, Ömeroğlu kamuoyunu yanıltıyor, yanlış yönlendiriyor. Hrant Dink, Ömeroğlu'nun verdiği Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararını öğrendiğinde, 'Bu benim ölüm fermanım' demişti. Ayrıca, en önemlisi, ortada AİHM'in 24 Aralık 2010 tarihinde kesinleşen Dink/Türkiye kararı var. AİHM, altında Başdenetçi Ömeroğlu'nun imzası da bulunan karar için, "Hrant Dink'i ölümcül bir saldırının ortasına atan karar" nitelemesinde bulunmuştu. Altında kendi imzası bulunan karar hakkında, "Karar doğru da olabilir, yanlış da. Bu konuda ısrarcı değılim. O zaman pozitif hukukumuzdaki 301. Madde'yi öyle değılendirmişiz" diyen Ömeroğlu ile ilgili olarak şu soruları yine tekrarlıyorum: Ömeroğlu, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ek protokolle, Anayasa 90. Maddesi'ni pozitif hukuktan saymıyor mu? AİHM'in Dink-Türkiye kararına rağmen hâlâ 'karar doğru da olabilir, yanlış da' demek ne demektir? Yanlış olduğunu söylemek bu kadar mı zor? Kamu Başdenetçisi olarak, AİHM'e, AİHS'e önem vereceğinizi söylemişsiniz, Dink kararından sonra kendi kararınızın hâlâ doğru mu yanlış mı olduğu konusunda bir karar veremiyorsanız o zaman 'hukukun üstünlüğü, özgürlükler, tarafsızlık, bağımsızlık' gibi sözlerinize nasıl inanalım? ▼

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN SİRRI BU KANUNLARDA

Taner Akçam'ın öğrencisi Ümit Kurt ile birlikte yazdığı Kanunların Ruhu – Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek, İletişim Yayınları'ndan çıktı. Pek çok sarsıcı bilinmeyi ortaya çıkaran kitap üzerine Yalçın Ergüdoğan, sıcağı sıcağına Taner Akçam ile konuştu.

Kanunların Ruhu - Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek

Taner Akçam - Ümit Kurt
İletişim Yayınları, 2012.

● **Yalçın Ergüdoğan:** Kanunların Ruhu *adlı yeni bir çalışman şu günlerde İletişim Yayınları'ndan çıktı. Şöyle bir göz atınca bile, kitapta gene pek çok bilinmeyen gün ışığına çıkarıldığı anlaşılıyor. Bir de bu kez kitap, ortak bir çalışma. Kitabı bize biraz tanıtır mısın?*

Taner Akçam: *Kanunların Ruhu* kitabını öğrencim **Ümit Kurt** ile birlikte yayınladık. Zaten onun, Emval-i Metruke ile ilgili kanun ve kararnameleri bir araya toplaması, özetlemesi olmasaydı bu kitap çıkmazdı. **Ümit**, Antep üzerine çalışıyor. Cevabını aradığı sorulardan bir tanesi, 1915 yılında Antep'te Ermenilere ait mal varlıklarına ne olduğu... Bu nedenle Emval-i Metruke kanunlarını çok iyi bilmesi gerekiyordu. Bir yıl boyunca bulabildiğimiz her kanun ve kararnameyi okuduk, anlamaya ve yorumlamaya çalıştık.

Bu kanun ve kararnamelerin dili çok ağdalı, anlamak mümkün değil. Örneğin, Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe gireceği 6 Ağustos 1924 tarihinden 15 gün kadar önce, 20 Temmuz 1924 tarihinde, Lozan'a uyum çerçevesinde yayınlanan 711 numaralı bir kararnama var. Abartısız söylüyorum, galiba en az yüz defa okumuşuzdur, önceki ve sonraki kararnamelerle kıyaslayarak. Zaten çalışma sırasında fark ettik ki, kimse bu kanun ve kararnameleri doğru okumamış ve kimse de bilmiyor. Oysa Cumhuriyet'imizin sırrı bu kanunlarda yatıyor...

Ben 2008'de İletişim Yayınlarından çıkan *Ermeni Meselesi Hal-lolunmuştur* kitabımdan bu yana Emval-i Metrukeler üzerinde çalışıyordum. Konuya özel bir ilgi duymamın nedeni de, İttihatçıların insanlara göstermedikleri özeni, Ermeni malları konusunda göstermiş olduğunu fark etmiş olmamdı.

● **Ermeni meselesi konusunda bunca çalışma yapmış olmana rağmen, galiba sen bile kitabı yazarken bilmediğin pek çok şey öğrendin, sohbetimizdeki ifadelerinden onu çıkarıyorum. Bilmem yanılıyor muyum?**

Hayır, kesinlikle yanılmıyorsun. Aslında öğrendiklerim benim için de şok edici şeyler. Çok şeyi bir nevi "yüzüm kızararak" öğrendim. Kitabı okuyunca, şaşıracağınız, hayret edeceğiniz bilgiler var. «Böyle şeyler de mi olmuş» diye soracağınız ve «Bunları niçin bilmiyorduk, niye, nasıl bizden sakladılar» diye belki öfkeleneceğiniz şeyler... Sadece kendi 'cahilliğimiz' değil sorun, bu bilgilerin bizden saklanmış olması daha önemli. Sonuçta, bu devlette, bu bürokraside birilerinin bunları bildiklerini de anlıyorsunuz. O zaman ne kadar zavallı bir durumda olduğunuzu görüyor, hissediyorsunuz. Demek ki, diyorsunuz, bu devlet tüm bunları bilerek yıllarca bizimle alay etti.

Sana yaşadığım bu şoka ilişkin bir örneği anlatayım. Amerika'ya 1999'da ilk geldiğimde, Ermeniler bana gelip «Türkiye'ye gidersek bizi tutuklamazlar değil mi?» diye soruyordu. Ben de 'eski, hızlı bir Türk solcusu', olarak «Aptal mı bu insanlar, şu sordukları soruya bak» diyordum. «Yok kardeşim» diye kısa sert cevap veriyordum, «bir şey olmaz, bak ben bile gidip geliyorum». Cevap olarak diyorlardı ki, «Aman ismimizden Ermeni olduğumuzu anlarlar, tutuklarlar.» Ben gene, «Ya süphanallah» çekip içimden «bunlar gerçekten şaşkın yahu» diyordum. Sonra da, «Sen nerede doğdun, Amerika'da... Türkiye'de bir suçun var mı? Yok, O zaman niye gidemeyesin, kardeşim» diyordum, yarı kızarak. «Korkma git, bir şey olmaz...»

Kitabı yazarken, yüzüm kızarak, benim haksız, bu soruları soranların haklı olduğunu gördüm, öğrendim. Elbette şimdi isteyen Ermeni gidebilir Türkiye'ye. Ama 1920'lerde dönenlere gerçekten böyle davranmışlar. Girişler yasaklanmış, normal pasaport ile gelenler sınırda tutuklanmış. Üstelik bunları hepsinin kanunu var: 1918 Pasaport Kanunu ve 1924 Sey-ü Sefer Talimatnamesi.

Hatta bu yetmemiş, 1920'lerde dönemin Birleşmiş Milletler'i olan Milletler Cemiyeti'nin mülteciler

için çıkarttığı özel pasaportlarla seyahat edenleri de sokmamışlar ülkeye.

Bugün, siyasî nedenlerle yurt dışına çıkmış olan mülteciler bilir. Gittikleri ülkede sığınmaya başvururlar, sığınmaları kabul edilince iltica pasaportu verilir ve bu pasaportla istedikleri gibi seyahat ederler. Hatta birçok ülkeye vize bile almalarına gerek yoktur bu pasaportlarla. Bu pasaportların hikâyesi 1917 Ekim Devrimi'ne ve Ermeni soykırımına kadar geri gider. Önce Bolşevik devriminden kaçan Ruslar, sonra Ermeniler uluslararası düzeyde tanınan mülteci sıfatına kavuşur ve seyahatleri için kendilerine 'Nansen Pasaportu' olarak bilinen özel seyahat belgeleri verilir. Türkiye, 1938'de Pasaport Kanunu'nda yaptığı düzenlemelerle bu pasaport sahiplerinin de ülkeye girişini yasaklar. Yani sürgün ve ölümlerden sağ kalıp binlerce yıldır yaşadıkları topraklara dönmek isteyen Ermenilerin suratlarına kapatılmış tüm kapılar. Bilmiyoruz tüm bunları.

● **Peki niye istemiyorlar bu insanların gelmesini?**

Sorunun cevabı Lozan'ın bilinmeyen tarihinde gizli. Lozan'da Türkiye Ermenilerin mallarını kendilerine geri vermeyi kabul eder. Hem de en az 5-6 ayrı madde ile. Lozan'a göre, antlaşmanın yürürlüğe gireceği 6 Ağustos 1924 tarihi itibarıyla malının başında olacak her Ermeni'ye veya mirasçısına emval-i metrukenin geri verilmesi gerekiyordu. 28 Mayıs 1928'de yapılan değişiklikle de malın değil, değerinin ödenmesi kabul edilecektir. Eğer Ermeniler gelirlerse mallarını geri alabileceklerdi. Amaç bunu engellemek. Nitekim, bu haktan yararlanıp dönmek isteyenler olur. Bunlar sınırda hiçbir gerekçe göstermeden tutuklanır ve geri gönderilir. Rüşvet verip girmeyi başaranlar ise hükümet krizine yol açar. Türkiye 1924 yılında bu rüşvet skandallarıyla çalkalanır. Sebebi de 3-4 Ermeni'nin gelip mallarını geri istemesidir.

İşin bir de yüz kızartıcı tarafı var: Lozan görüşmeleri sırasında

Türkiye Hıristiyanların mallarına el koymakla suçlanıyor. Bunun üzerine Türk Hükümeti, Lozan'a yolladığı cevap yazılarında mealen, *"Haşa böyle bir niyetimiz yok, biz sadece kayıp ve firarda olan vatandaşlarımızın mallarının başına bir iş gelmesin diye, malları onların adına koruma altına alıyoruz"* diyor. Çünkü *"Evet, el koyuyoruz"* deseler, hırsız durumuna düşecekler.

Ama sonra, *"mallarını koruyoruz"* dedikleri vatandaşlar gelip *"ver malımı"* diyecekleri için, kapılar yüzlerine kapatılıyor. Yani devlet hırsızlık yaptığını bile bile hırsızlık yapıyor. Böyle yüz kızartıcı bir suçlu bilerek işleyen bir devletin vatandaşları biz. Ermeni soykırımını nedeniyle bu denli gürültü koparmalarını ben daha iyi anlıyorum şimdi. Çünkü konu kendi ahlaksızlıklarını da ortaya çıkarıyor.

● *Bu konu Lozan'da görüşülmüş mü yani?*

Evet, bilmediğimiz bir hikâye de bu. Lozan'da konu birçok defa ele alındı ve her seferinde Türkiye emval-i metrukeleri sahiplerine (eğer hayattalarsa veya mirasçısı varsa) iade etmeyi kabul etti.

Konu Lozan'da dört ayrı biçimde

ele alındı. Burada sadece iki tanesini sayayım. Birincisi, 'Siyasal Hükümler' başlıklı I. Bölüm II. Kesimde 30. ve 36. maddelerde yer alan 'Uyrukluk' ile ilgili hükümler; ikincisi 'Ekonomik Hükümler' başlıklı III. Bölümde, 65. ve 72. maddeler arasındaki 'Mallar, Haklar ve Çıkarlar' ile ilgili hükümler. Ortaya çıkan sorunların çözülebilmesi için, 65-72 maddelere göre, Karma Hakem Mahkemesi kurulması kararlaştırıldı. Bu mahkemelerin görev ve çalışma koşulları, III. Bölüm V. Kesimde 'Hakemlik Karma Mahkemesi' başlığı altında 92. ve 98. maddeler ile düzenlendi. Bu mahkemelere başvurup malını almayı başaran Ermeniler de vardır.

Burada ayrıntısına giremeyeceğim, ama şu kadarını söyleyeyim. Örneğin, Lozan Antlaşması'nın 58. maddesine göre Paris'te kurulan bir komisyon, Ağustos 1914 tarihi öncesi İngiliz, Fransız ve İtalyan vatandaşı olmuş Ermenilere tehcir ve öldürmeler nedeniyle tazminat ödedi. Yani soykırımdan dolayı tazminat ödenmesi, Lozan Antlaşması'nın bir sonucu olarak 1923 sonrası gündeme geldi. Bu Ermenilere, öldürülen her kadın ve her çocuk için belli bir ödeme yapıldı. Daha bunun gibi

bilmediğimiz, bizden saklanan neler neler var.

Rahmetli Hrant'ın 2005 yılında Neşe Düzel'e söyledikleriyle bitirmek isterim konuyu: *"Ermeni mülkleri meselesi hakikaten Türkiye'nin şu anda geleceğe ilişkin en öcü konusu, en korkunç konusudur. Zaten bu ülkede ölenlerden ziyade kalanlar üzerine konuşmak daha zor."*

Neşe Düzel'in "Niye" sorusuna ise şu cevabı veriyor Hrant o röportajda, *"Çünkü inanılmaz haksızlıklar ortaya çıkacak. 'Ermenilerden kalan mallar kimlere paylaştırıldı, neler, kimler ne oldu?' diye sorulsa, bu çok büyük sarsıntı yaratır. Çünkü ülkeye belletilmiş bir tarih çökecektir. Eğer bu tarih yanlış anlatıldıysa, o zaman başka şeyler de yanlış anlatılmıştır düşüncesi topluma yayılacak. Türkiye'de önemli bir dönüşüm olacak."*

Benim tek ümidim kitabın böyle bir tartışmayı başlatması. ▼

ERMENİLER VE HOMOJEN TÜRK ULUS DEVLETİ PROJESİ

Yalçın Ergüdoğan geçtiğimiz günlerde İletişim Yayınları tarafından yayınlanan Ruhu – Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek kitabının yazarlarından Clark Üniversitesi Tarih Bölümü, Holokost ve Soykırım Çalışmaları programında doktora çalışmalarını yürüten Ümit Kurt ile konuştu.

● **Yalçın Ergüdoğan:** *İlgili kamuoyu sizi yine İletişim Yayınları'ndan çıkan Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğin Esasları kitabınızla tanıyor. Resmî tarihin kalıplarının dışına çıkmaya çalışan genç bir tarihçisiniz. Bize biraz kendinizi tanıtır mısınız?*

Ümit Kurt: Şu anda Taner Hoca'yla doktora çalışmalarımı sürdürmekteyim. 1915-1922 arası dönemde Antep Ermenilerinin mallarının tehcir ve soykırım esnasında nasıl el değiştirdiği ve burada zenginliğin kaynağı üzerine bir doktora çalışması yapmaktayım. Araştırmamda bolca Ermenice kaynak kullanacağım. Bu anlamda literatüre Ermenice kaynakların kazandırılması açısından önemli bir katkı sağlayacağımı ümit ediyorum. Ermenice ve Osmanlıca biliyorum. Taner Hoca ile 2010 yılından beri uyumlu ve verimli bir şekilde çalışıyoruz.

Böyle alanında bir numara olan bir tarihçi ve vicdan sahibi insanla çalışmaktan mutlu ve gururluyum. Desteği ve bana açtığı yol gerçekten çok değerli.

● *Yıllardır Ermeni sorunu üzerine çalışan Taner Akçam, kitabınızla ilgili yaptığım söyleşide edindiği yeni bilgiler için “Benim için de şok edici şeyler” ifadesini kullandı. Eriştikleriniz arasında sizi de sarımsan belge ve bilgiler oldu mu?*

Karşılaştığımız bazı belge ve bilgilerin ilke olarak hukuk normları üzerine oturması beklenen bir devletin nasıl ayan beyan “yavuz hırsız” olabileceğine dair bize sunduğu noktalar “Vay be!” dedirtecek cinstendi. Lozan'da Emval-i Metrukeler konusunda Türkiye'nin bir taraftan özellikle ‘Mallar, Haklar ve Çıkarlar’ ile ilgili yapılan düzenlemeler ve ‘Uyruklu’ konusunda üzerinde anlaşılacak hükümler nedeniyle

malların sahiplerine iade edileceği ilkesini kabul etmek zorunda kalması; ama öbür taraftan Türkiye dışında kalmış Ermenilerin gelmeleri ve mallarını almalarına elindeki tüm imkânları kullanarak engel olmaya çalışması daha önce Lozan Antlaşması'nın uzmanı olduklarını iddia eden araştırmacılar ve tarihçiler tarafından bile gün yüzüne çıkarılmamış son derece önemli noktalar.

Lozan'ın Cumhuriyet'in kurucu elitleri tarafından neden bu kadar kutsandığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî temellerini atan bir anlaşma olarak ulusal bellekte merkezî bir yer teşkil etmesi, Ermenilere ait Emval-i Metrukelerin geri verilmemesi adına iç hukuka dönük bütün yasal enstrümanların seferber edilerek gösterilen insanüstü çaba ve soykırımdan kurtulan Ermenilerin toplu halde memleketlerine dönmelerinin engellenmesi

bağlamında düşünüldüğünde anlam kazanıyor. Bu çerçevede, Lozan görüşmeleri esnasında İsmet İnönü başkanlığındaki Türk heyetinin bahsi geçen konularda takındığı tavır, içine düştükleri zor durum ve verdikleri taahhütleri yerine getirmemek adına gösterdikleri yaklaşım önemli.

Aklımda yer eden bir belge, 1918 Şubat'ında bakanlıklar arası bir komisyon tarafından hazırlanan bir rapor. Emval-i Metruke kanun ve kararnameleri hiçbir surette Ermenilerin malları üzerindeki haklarını esasta reddetmemekte. Bu nedenle bu kanun ve kararnameler, Ermenilerin malları üzerindeki tüm hakları kaybettikleri ve bu malları geri alamayacakları tezinin gerekçesi olarak kullanılmaz. Hatta bizim kitapta iddiamız o ki, mevcut kanun ve kararnameler, Ermenilerin hâlâ malların asıl sahipleri oldukları ve kendilerine geri verilmesinin zorunlu olduğu

tezi için temel dayanak olarak da kullanılabilir. Çünkü tüm bu kanunların ana örgüsü, Ermenilerin bu malların ilk sahipleri oldukları ve karşılıklarının kendilerine verileceği ilkesi ekseninde kurgulanmıştır. Bu noktadan hareketle 1918 tarihli rapor da İttihat ve Terakki hükümetinin bu durumun farkında olduğuna işaret ediyor. Raporla, "Ermeni emvâl-i metrukesine bir vaz'iyet-i kanuniye tayin olunmuş ise de hazine-i evkâf ve maliyeye müdevvere [devredilmiş] emvâlin bedellerinin ber-mucib-i kanun [kanun gereğince] sahiplerine i'tâsı muktezâ [verilmesi gerekli] iken şimdiye kadar bunların verilememesi" denerek, bu tarihe kadar Ermenilerin mallarının karşılıklarının verilmemiş olduğu açık olarak kabul edilir.

Ve "Kanun-ı mezkûr ahkâmına tevfikân [sözü geçen kanuna uygun olarak] emvâli tasfiyeye tâbi tutulanların hukuk-ı tasarruflerinin izalesi dahi ber-mucib-i kanun [kanun gereği] bedellerinin tesviyesiyle meşrut [ödenmesi şartıyla] bulunduğundan ve emvâl-i mezkûreye vâz'-ı yedd olunurken [el konarken] sahiplerinin bunlara taalluk eden haklarını ve bu hakkın istifası yolundaki müracaatı nazar-ı dikkate almamak muvâfık olamayacağından kanunun irâe eylediği [gösterdiği] safahât-ı muamelâtın [muamele safhalarının] bir an evvel ifa ve ikmâli elzem bulunmakta" olduğunun altı çizilir. Raporun dili son derece sarı ve net. Ermenilerin mallarının karşılıkları 1918 Şubat ayı itibarıyla henüz daha kendilerine verilmemiş. Rapor, kanunun gereğinin bir an evvel yerine getirilmesini ve mal sahiplerinin var olan haklarının dikkate alınarak, malların karşılıklarının kendilerine verilmesini istiyor. Ve bu durumun böyle olduğunu kabul eden de İttihat ve Terakki hükümetinin bizatihi kendisi.

● **Gaziantep'te Ermenilerin tehcir ve soykırım esnasında mallarının nasıl el değiştirdiği üzerine doktora çalışması yapıyorsunuz. Bu çalışmalarınız sırasında bu kitaba girmeyen ya da daha sonraki yayınlar için beklemediğiniz ilginç bilgiler var mı?**

Esasında çıkış noktam soykırım gibi sosyal, politik, ekonomik ve kültürel boyutları olan kitlesel katliamların ve etnik temizlik olaylarının toplumsal destek, meşruiyet ve rıza mekanizmaları olmadan gerçekleşmeyeceği fikri

idi. Antep özelinde de bunun bu şekilde vuku bulduğu argümanı üzerinde hareket ettim. Şu ana kadar eriştiğim belgeler ışığında ilk elde şunu söyleyebilirim: Antep Ermenilerinin tehciri ve katliamı Antep'teki yerel elitlerin ciddi desteği sayesinde gerçekleşti. Bu yerel elitler İttihatçıların merkezden aldığı kararları uygulama işini Ermenilerin taşınır ve taşınmaz mallarının kendilerine verileceği vaadi ve motivasyonu ile titizlikle yerine getirdi. İşin ilginç tarafı, Antep'te kimlikleri, adları sanları belli olan dönemin bu yerel elitleri 1950'li, 1960'lı yıllarda Türkiye'deki taşra burjuvazisinin de temelini oluşturmuştur. Bugün Antep'te Ermenilere ait birçok mal, mülk, ev, arsa gibi taşınmaz malın üzerinde bu elitler oturmakta. Ermenilere ait evlerin bir kısmı kafe olarak işletilmekte, bir Ortodoks kilisesi cami olarak kullanılmakta ve birçok han, bağ, bahçe, tarla bu yerel elitlerin zenginliğinin kaynağını oluşturmaktadır.

Somut bir örnek vereyim; araştırmam sırasında elde ettiğim bulgulardan biri bu. Temmuz 1915 sonuna doğru Antep Ermenilerinin Der-Zor'a sürgünü gerçekleştirilir, 15 bine yakın Ermeni, Antep'teki İttihatçı dernek üyelerinin ve şehrin muteber yerel elitlerinin doğrudan katkısıyla Der-Zor'a tehcir ettirilir. Sürgünü gerçekleştiren bu gruplar sürgün edilen Ermenilerin mallarına el koymak amacındadır. İş garantisi almak için bir yürütme komitesi oluştururlar. Bu komiteyi temsilen şehrin ileri gelenlerinden Dabbağ Kimâzâde, Nuribeyoğlu Kadir ve Hacıhalilzâde Zeki Der-Zor'a gider ve mallarına konmak istedikleri Antep Ermenilerinin içinde buldukları koşulların gerçekten onların Antep'e geri dönmelerini ve hayatta kalmalarını imkânsız kılacağını kendi gözleriyle görüp emin olmak isterler.

● **Anlaşıldığı kadarıyla Türkiye'de devlet resmen 'hırsızlık' yapmış. Bu kadar yıl bu yüz kızartıcı suç nasıl gizleyebilmiş devlet? Bu kadar büyük yalanlar üzerine kurulmuş bir tarihi bu toplum daha uzun yıllar sırtında taşıyabilir mi?**

Buna 'gizlemek' denir mi, bilemiyorum. Sonuç itibarıyla biz bu hırsızlığı devletin kendi çıkardığı hukukî metinlerden ortaya çıkarmaya çalıştık. Devlet açıktan 'hırsızım' diyemediği için hukukun ona sunduğu nimetlerden kılı kırk yararak faydalanmaya çalışıyor,

ancak burada önemli gerilimler ve çelişkiler yaşıyor. Zira el koyduğu, işlettiği ve gelirini kullandığı Ermenilere ait malların sahiplerinin Ermeniler olduğunu hiçbir yasal metinde inkâr etmiyor, edemiyor. Ama bu metinler onun bu cürümünü hasır altı etmek için her durum ve koşulda devreye sokuluyor. Hırsızlığı aşikâr hale getirecek ve Ermenilere mallarının ya da en azından bunların karşılıklarının verilmesinin zorunlu olduğu her yeni durumda başka bir hukusal mekanizma geliştiriliyor ve bunun önü kapatılıyor.

Ancak devletin yaşadığı gerilim ve çelişki yine de bitmiyor. Çünkü kendi varlığımızı diğerinin yokluğu üzerine kurduğumuz için, bu varlık üzerine her konuşma bize ürküntü ve korku veriyor. Ülkemizde Ermeni sorunu üzerine konuşmanın ana zorluğu bu varlık-yokluk ikileminde yatıyor. Ermeni mallarının gasp ve yağma edilmesi yüz kızartıcı ahlakî bir suçtur ve Türkiye bu suçun işlendiğini bildiği için saldırgandır.

Şimdiye kadar anlatılanlar, tarihin ulusal devleti ve ulus kimliğini tabulaştırdığını ve her şeyin belirleyicisi haline getirdiğini gösterdi. Bu nedenle Türk ulusal tarihine ve onun resmî tarih yazımına yönelik eleştirel bir bakış açısı geliştirmemiz elzem ve artık kaçınılmaz.

Kemalizm'in oluşturduğu homojen Türk ulus devleti projesi 1930'larda toplumsal bir rıza ve meşruiyet mekanizmasına sahip olmasa da, bir biçimde bir 'toplumsal sözleşme' meydana getirmişti. Bu toplumsal sözleşme 1960'larda ve 70'lerde özellikle solun Kemalist olmayan varyantları tarafından sarsılır gibi oldu. Ancak asıl artçı şoku yaşatan 1980 döneminden sonra Kürt sorununun kendini artık iyiden iyiye dayatmasıydı. Bugün Türkiye'de Kürt meselesi ile yüzleşme açısından ciddi pozitif adımlar atıldı, atılıyor.

Aynı sürecin Ermeni meselesinin tartışılması ekseninde de yavaş yavaş başladığını görüyoruz. Bugün Kemalizm'le ve onun yukarıdan aşağıya yarattığı "hakikat rejimi" ile hesaplaşmak, 1915 olaylarını tartışmaktan ve bu olaylar sonucu belleklerden silinen, tarihsizleştirilen, yerinden yurdundan edilip köksüzleştirilen bu halka reva görülen bu eylemle yüzleşmekten geçiyor. ▼

DEDEM VARTAN BİR ERMENİ AİLENİN ÖYKÜSÜ

Mahmut Konuk

“Gidelim ağabey!.. Buradan Yerevan’a gidelim. Gündüzleri mağaralarda, dağların kuytuluk yerlerinde saklanır, geceleri ıssız yerlerden yol alarak gider, kendimizi kurtarırız... Koyunları da sahiplerine götürme şansımız yok. Onları da yanımızda götürür, kendimize sermaye yaparız...” diyordu Xaçik.

“Ben karımı ve çocuklarımı almadan hiçbir yere gitmem, gide-mem...” diyordu Vartan.

“Adamın dediklerini duymadın mı Ağabey? Seni gördükleri yerde öldürürler. Kürtler kadınları ve çocukları korur. Gel biz buradan kendimizi Yerevan’a atalım. Sonra ortalık durulunca bir yolunu bulur, karımı ve çocuklarımı da aldırırız...”

Günlerden beri dağ başlarından, yüksek çayırlardan, sulak vadilerden dolana dolana koyunların arkasından yürüyerek gelmişlerdi. İki kardeş Van’dan aldıkları 1500 civarında koyunu otlaklarda besleyerek Diyarbakır’daki yeni sahiplerine götürecekti, karşılığında çobanlık ücretlerini alacaklardı. Yola çıktıklarında Nisan’ın ortalığıydı. Şimdi Mayıs ayında idiler. Günlerce tanıdık bir insana rastlamadan koyunların arkasından dolana dolana yol almışlardı. Van’dan çıkarken yanlarına

aldıkları azık tükenmiş, ot kökleri ve koyunlardan sağdıkları taze sütle beslenmiş, bazen bir kuzu kesip yemişlerdi. Yağmurda, ayazda koyunlarıyla birlikte mağaralara sığınmış, mağara bulamadıklarında “kulav”larının(keçe) içine kıvrılıp çoban köpeklerinin bekçiliğinde uyumuşlardı.

Nihayet Tıtwan’la Belis (Tatvan’la Bitlis) arasında, Deşt a Rewa’da (Rahva Düzü’nde) bir Han’a gelmiş, geceyi orda geçirmişledi.

Günlerden beri ilk defa mideleri sıcak bir çorba, sırtları da rahat bir döşek görmüştü.

Sabah neşe içinde kahvaltı yapıp yola çıkmaya hazırlanırken onları gören baba dostları bir Kürt yanlarına yanaşıp öfkeyle konuşmuştu:

- Siz Hoste Murad’ın (Murad Usta’nın) çocukları Vartan ve Xaçik değil misiniz?

- Evet!

- Ne işiniz var burada? Ecelinize mi susadınız siz?

- Niye biz ne yaptık ki ?

- Sizin bir şeyden haberiniz yok mu?

- Hangi şeyden haberimiz olacak?

Adam iki kardeşin dünyadan bihaber olduklarını o zaman anlamıştı. Sesindeki öfke acıma ve telaşa dönmüştü:

- Ermeni’lerin ‘ferman’ı çıkmış, görüldükleri yerde öldürülüyorlar. Sizi tanıyan başkalarıyla da karşılaşmadan buralardan kaçın, kurtarın kendinizi...

İki kardeş donup kalmıştı. Kendini ilk toparlayan küçük kardeş Xaçik olmuştu. Henüz 19 yaşında, bekâr, gözüpek bir delikanlıydı.

- Buradan dağlara, ıssız vadilere vurup Yerevan’a ulaşalım...

Vartan’ın ise akli evinde kalmıştı. Karısı Nergiz dünyanın en güzel kadınıydı. Nur topu gibi iki de oğlu vardı. Onları bırakıp nereye gidebilirdi ?

İki kardeşin yolu orada ayrılmıştı.

Xaçik, koyunları ve çoban köpekleriyle kuzeye, Yerevan’a doğru dağlara vurmuş, Vartan ise batıya, Bitlis dağlarına doğru yola çıkmıştı.

Günlerce yol alıp kimselere görünmeden nihayet Zoq (Garzan) Kazası’na, evine gelmişti.

Yol boyunca gördüğü dehşet manzaralarından, ceset kokusundan doğru dürüst bir şey yiyememişti. Dereler, derin vadiler ağzına kadar ceset doluydu. Yaşlı erkekler, kadınlar, çocuklar... “Göç ettirme” adı altında önlerine kattıkları Ermeni ahaliyi askerler, Hamidiye Alayı süvarileri bir konaktan ötekine giderken “uygun” yerlerde

uçurumlardan yuvarlayıp katletmişti.

Ama artık evinde, karısının ve çocuklarının yanındaydı.

Günlerce saklanıp çeşitli planlar yapmasına rağmen onları alıp kaçacak bir fırsat bulamamıştı.

Sonunda ihbar üzerine evini basan askerler onu bulmuş, oracıkta infaz etmişlerdi. Karısına dokunmamışlar, ama çocuklarını alıp götürmüşlerdi.

O esnada eve gelen Zoq Beyi Cemil Beg Nergiz’e, “Benimle evlen” diyordu.

O bölgede, Zoq Kazası’nda katliami askerler yapmış, Kürtler bu katliama karışmamıştı, ama daha öldürülen Ermeni erkeklerin cesedi soğumamışken, cenazeler gömülmemişken, malları ve kadınları paylaşmışlardı.

Nergiz, Kaza’nın en güzel kadınıydı. Hemen oracıkta bittiğine göre demek ki Cemil Beg’in gözü uzun süredir Nergiz’de idi.

Nergiz, Cemil Beg’in teklifine yaşlı gözlerle, askerler tarafından götürülen oğullarını işaret edip “Onları kurtarırsan benimle evlenirim, yoksa bu dünyada benim de yaşamamın bir anlamı kalmayacak” demişti. Askerlerin peşinden koşturana Cemil Beg, “Onları nereye götürüyorsunuz?” diye sormuştu.

- Bir kuytuya götürüp öldüreceğiz, ne yapacağız?

- Onları bana verin, ben öldüreyim, o sevaba ben gireyim.

Askerler çocukları ona bırakmıştı. Koca Zoq Beyi yalan mı söyleyecekti?

Samuel 4,5 yaşında, Xosrof 3 yaşındaydı.

Nergiz ve çocukları için Cemil Beg'in kasrında yeni bir hayat başlamıştı. Kendisi Müslüman olmuş, çocukların adını da değiştirmişlerdi. Bundan böyle Samuel "Ali", Xosrof da "Abdurrahman" idi.

Birkaç ay sonra bir gün askerler Cemil Beg'in kasrına yönelmişti. "Cemil Bey Ermeni tohumlarını evinde besliyor" diye ihbar edilmişti.

Cemil Beg'in gelini Sêvê telaşla çocukları saklayacak bir yer bakır. Samanlığı aklından geçirir, çocuklar samanların arasında boğulur diye vazgeçer. Yüklük, yatakların arası, kewar (zahire deposu) gibi seçenekleri de aynı düşünceyle bertaraf eder. Mkeb'in (yazın yiyecekler ekşimesin diye üzerlerine kapatılan sele) altına saklamayı düşünürken askerlerin ayak seslerinin duyulmasıyla son anda çocukları eteklerinin altına alır. Arama bitinceye kadar ayakta dikilir. Çocuklar da ses çıkarmaz. Onun daha önce saklamayı aklından geçirdiği her yeri askerler süngüleriyle delik deşik etmiştir.

Çocuklar şans eseri hayatta kalır. Cemil Beg'in kasrında büyürler, ama üvey evlat, hatta yanaşma-köle olarak.

Küçük yaşta çobanlıktan ot biçmeye, odun kesmekten hamallığa, ameleliğe her işi yaparlar. Cemil Beg öldükten sonra büyük oğlu, Cemil Beg'in mirasından yararlanmasınlar diye mahkemeye verir. "Bunlar Cemil Bey'in çocukları değil, kasrında misafirdir" diye. Artık soyadları KONUK'tur.

Samuel (Ali) bir meslek edinemez, serbest amelelikle geçer hayatı. Demiryolu inşaatında çalışırken bir zabitin attığı tokatla 20'li yaşlarında bir gözü kör olur. İkinci gözünü de 40'lı yaşlarında kaybeder.

İkinci Dünya Savaşı yılları kıtlık yıllarıdır. Ğela dedikleri bu büyük kıtlıkta insanlar yiyecek ekme bulamaz. Ot kökleri ile beslenir, ağaç kabuklarını öğütüp pişirerek çocuklarına ekme diye yedirirler.

Ali, karısının zorlamasıyla kıtlık yıllarını geçirmek üzere Midyat'taki halasının yanına sığınır. Halası Hanna'nın farklı ve trajik bir öyküsü vardır. Rıdwan'da öğretmen olan kocası gözlerinin önünde katledilince yedi aylık bebeğini düşürür. Yıllarca iç içe, kardeşçe yaşadıkları Kürtler onları öldürmeye katılmaz, ama malları ve kadınları aralarında paylaşmaları Hanna'ya ömür boyu Kürtlerden nefret ettirmiştir. Asıl adı da Hanna değildir zaten, Êwan'dır. Yaşadığı vahşet ve çocuğunu düşürmesiyle birlikte bir dakika bile Kürtler'in arasında kalmama düşüncesiyle, kanamalı haliyle dağ-bayır güneye doğru yol alırken yolda yakalanır. Aylarca köle muamelesi gördükten sonra bir yolunu bulup Midyat'a, o sıralar uluslararası korumaya alınan Süryani Deyrul Zahferan Kilisesi'ne sığınır. Adı da orada değişir, "Hanna" olur. Ebil Hat adında bir Süryani ile evlenir.

Xosrof (Abdurrahman) kıtlıkta da halası Hanna'ya gitmez. "Ne işi var o kafirin yanında?" Hem durumu da fena değildir, kimseye muhtaç olmadan kıtlık yıllarını atlatır. (Ailesinden, sülalesinden söz edilmesine çok sinirlenir, bağırır, çağırır, hakaretler yağdırır. Sadece bir gün, ben 13-14 yaşlarındayken dükkânda yalnız olduğumuzda "Baba biz kimlerdeniz? Soyumuz sopumuz nereden geliyor?" diye sorduğumda, ilk ve son defa sevecenlikle üzerime eğilip "Lawo em ji mala Êgo ne, ji mala êğoyê mirzo gênco ne" (Oğlum, biz Êğogillerdeniz, Mirzo-gênco'ların Êğogilleri" diye yanıt vermişti. Dedemin adı Vartan, onun babası Murad, Murad'ın babası Êgo, Êgo'nun babası Mirzo, Mirzo'nun

babası Gênco...)

Xosrof (Abdurrahman) küçük yaşta bir meslek edinir. Kendi başına kasaplık yapmaya başlar. Abisi Ali'ye göre durumu iyidir. Esnaflık iyi para getirir, ama mal-mülk edinmez. Belki de dedelerinin mal-mülkünün başına gelenler bilinçaltına bir korku olarak yerleşmiştir.

Ali'nin çocukları en fazla ilkokulu okur. Onlar da kâh amelelik, kâh Çukurova'da pamuk tarlalarında mevsimlik işçilik yaparak hayatlarını kazanır. İkisi daha sonra şoförlük mesleğini edinir.

Abdurrahman çocuklarını (erkekleri) bölgedeki olanaklar ölçüsünde okutur. Biri Sağlık Memuru olur.

Kürdistan'da (Ermeniler'den temizlenmiş topraklarda) 1970'li yılların ikinci yarısı toplumsal uyanışın güçlü olduğu yıllardır.

"Konuk" ailesinin (Ali ve Abdurrahman'ın) çocukları da bu uyanışın içinde siyasal duruş sahibidir. Her ne kadar "Ermeni asıllı" olduklarını bilseler de, kendilerini "Kürt" olarak görmektedirler. Zaten anne tarafları Kürt olup baba tarafları küçük yaşta Müslüman-Kürtleşmiştir. Babaları bile tek kelime Ermenice bilmemektedir.

Bir gün, 78 yılında, ilçedeki Siyasî Polis derneğe giden 14-15 yaşlarındaki birkaç çocuğa yanaşır "Ben sizi araştırdım. Sizler temiz aile çocuklarıdır. İyi niyetlisiniz, 'Kürtçülük' yaptığınızı zannediyorsunuz, ama sizin liderlerinizin amacı farklı, onlar Ermeni" der. Çocuklar da gelip Konuk'lara sorar; "Siz Ermeni misiniz?"

Anlaşılır ki devlet onları "Ermeni" olarak izlemektedir.

2000'li yıllarda bu kez başka bir yerde, ülkücü internet sitelerinde, liste halinde "Hepsi Ermeni" başlığı altında isimlerini görürler.

Şimdi bile google'da "Mahmut Konuk-Kurtalan" diye yazınca karşınızda ülkücü internet sitelerinde teşhir edilen 300 kişilik listede 5. sırada Ahmet KONUK, 65. sırada Mahmut KONUK ismini görürsünüz. Sabri KONUK, Necat YILMAZ, Zeki YILMAZ, Hakim YILMAZ da bu aileden listede adı olan kişilerdir.

Bu arada 1915'in Mayıs ayında Rahva Düzü'nde ağbisi Vartan'la yolları ayrılan Xaçik ne mi oldu?

Xaçik dediğini yaptı. Önündeki koyunlarla beraber gündüz mağaralarda, dağların kuytuluklarında saklanıp geceleri yol alarak Yerevan'a ulaştı. Koyunları kendine sermaye yaptı. Orada evlendi, çocukları oldu. Yengesi Nergiz ve çocuklarının izini buldu, gizli gizli mektuplaştı. Ta ki bizim "solcu"larımızın da "devrim" dediği 1960 darbesine kadar. 27 Mayıs darbesi gayrimüslimlere, Kürtlere yeni bir baskı ve korku dalgası yarattı. Bu baskı ve korku dalgasında Nergiz ve çocukları Xaçik Amca'dan ve çocuklarından gelen mektupları, adresleri imha eder. Zincir yeniden kopar.

Son duyularımıza göre Xaçik'in bir oğlu kasaplık yapmış, o kasap oğlunun bir oğlu da Yerevan'da buradaki sağlık memurluğuna denk bir meslek edinmiş. Adı Kevork Muradian olan bu torun Vartan'ın Samuel'den olma torunu Ömer'e ikiz kardeşi gibi tıpatıp benzemekteymiş! ▼

SURİYE DEVİRİMİ

Tunus'ta 2010 yılının sonunda bir gencin yoksulluğa isyan ederek kendisini yakmasıyla başlayan ayaklanmalar, Mısır'da Mübarek'in devrildiği süreçle birlikte kısa sürede bölgenin tümüne yayılmıştı. Suriye'de 40 yıldır hüküm süren Esed hanedanı da bundan payını aldı. Suriyeliler kitlesel olarak sokağa çıkarak reform talep etti. Devletin bu talebe katliamlarla yanıt vermesi üzerine, Arap Baharı'nın ortak sloganı olan "Halk rejimin devrilmesini istiyor" bu ülkede de hakim istek hâline geldi.

Farklı kaynaklara göre değişmekle birlikte, 22 aydır Esed diktasına karşı mücadele eden 40 ila 60 bin kişinin Baas güçleri tarafından öldürüldüğü tahmin ediliyor. Ancak rejim hâlâ ayaklanmayı ezebilmiş değil; tam tersine, muhalifler ülkenin büyük bölümünü fiilî olarak kontrol ediyor.

Bütün bu süreç boyunca, Suriye Devrimi'nde emperyalizmin rolü, mücadelenin mezhep eksenli bir boyuta taşınıp taşınmayacağı, direnişin silahlı kanadının kimlerden oluştuğu ve Suriye'ye nasıl bakmak gerektiği yoğun olarak tartışıldı. **AltÜst**'ün bu sayısında, bunların hepsine değinen bir dosya hazırladık.

Ozan Tekin | Baha Coşkun

EMPERYALİZM VE ORTADOĞU

Birinci Dünya Savaşı, enerji ve petrol savaşıdır da. Bu savaşın görece genç Alman kapitalizminin pazar ve hammadde ihtiyaçları sebebiyle çıktığı doğrudur. Ancak en önemli iki sonucundan biri modern uygarlığa olan inanç ve güvenin yıkılması ise, ikincisi eski Osmanlı topraklarındaki petrolün kontrolünün savaşın galiplerinin eline geçmesidir.

Yirminci yüzyıl başka birçok şekilde tarif edilebileceği gibi, petrol yüzyılı olarak da tarif edilebilir. Başta İngiltere olmak üzere savaşın galiplerinin tek derdi petrolü yönetilebilir halde tutmaktır. Bunun için eski Osmanlı topraklarında çok sayıda yeni ülke ve devlet kurmuşlardır. Petrolün yönetilebilir olmasını sağlayacak olan, sırf şekli olarak bu yeni ülke ve devletlerin kurulması değil, bu ülke ve devletlerin **özellikleridir**.

Bu yeni ülkelerin sınırları, devlet ile toplumun sürekli birbiriyile

savaşmasını sağlamak amacıyla etnik, mezhepsel, kültürel, kabilesele bir harita oluşturacak şekilde tespit edilmiştir. Yeni devletlerin temel ilkesiyse, siyasal iktidarın şiddet dışı araçlarla sürdürülmesinin imkânsız olduğu azınlık diktatörlüklerine verilmesidir.

Bu statüko adaletsizdir, birçok cinayetin, katliamın, işkencenin, sürgünün ve karartılan milyonlarca hayatın sebebidir.

Petrol üzerinde bir talepte bulunmama koşuluyla bu yeni millî devletlerin her birine insanlık suçu işleme dahil her türlü diktatörlük vasıtalarını uygulama hakkı verilmiş ve halklar, mezhepler, kabileler, birbirlerinin kasabı, düşmanı haline gelmiştir. Bu topraklar yüz yıldır yanmaktadır.

Yüz yıllık yangın, katliam, işkence, cinayet süreci ve halkların azınlık diktatörlüklerine gösterdikleri mukavemet bu statükoyu artık

sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır. Büyük resme baktığımızda, hepsi çökmek zorundadır, çökecektir.

Ancak, bu demek değildir ki Beşar Esed ve diğer azınlık diktatörlükleri yıkılırken yerlerine ille de halkların iradesini yansıtan adaletli yönetimler kurulacak.

ABD ve Avrupa eski statükonun yürümeyeceğini, yeni bir yapılanmanın zorunlu olduğunu fark etmiş ve bu yeniden yapılanmanın kendi menfaatleri doğrultusunda gerçekleşmesi için faaliyete başlamıştır.

Esed'in azınlık diktatörlüğüne isyan eden halk elbette ki haklıdır. Bu diktatörlük Suriye'nin tüm halklarına etmediği eziyeti bırakmamıştır. Ancak sonuçta Suriye halkları mı kazanacak, yoksa bir reorganizasyon olacak ama bu reorganizasyon ABD ve AB'nin istediği şekilde mi olacak, henüz

Beşar Esed'i savunmak eski statükoyu savunmak demektir. Esed, ülkesini, devletini, gücünü, her şeyini klasik emperyalizme borçludur.

bugün belli değildir.

Beşar Esed'i savunmak bu eski statükoyu savunmak demektir. Esed, orijini dikkate alındığında ülkesini, devletini, gücünü, her şeyini klasik emperyalizme borçludur. Ortadoğu halklarının Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerince oluşturulmuş bu insanlık dışı statükoya karşı harekete geçmesi, ayağa kalkması, isyan etmesi engellenmemiştir. Tarihin çanı çalmıştır, halklar ayağa kalkmıştır. Sorun eski statükoyu savunmak değil, yeni durumun emperyalizmin dahli olmadan halkların kendilerinin belirlediği bir durum olmasını sağlamaya çalışmaktır. ▼

MEZHEPÇİLİK VE SURİYE DEVRİMİ

Mezhepçilik, tıpkı milliyetçilik veya cinsiyetçilik gibi, egemen sınıfların ezilenleri farklı çıkarlar doğrultusunda bölmesine yarayan bir egemen sınıf fikridir.

Suriye Devrimi'nin gerçek bir halk ayaklanması değil, Sünni Müslümanların mezhepçi bir kalkışması olduğuna dair yaygın bir inanış var. Bu söylemi üretenlerin başında bu ayaklanmanın devirmek istediği Baas rejimi geliyor. Ancak mezhepçilik argümanı, yani Sünni Müslümanların Esed'i devirmesiyle Suriye'deki dinî ve etnik azınlıkların kendilerini oldukça güvensiz hissedecekleri bir yapının ortaya çıkacağı iddiası, birçok siyasî çizgi tarafından savunuluyor. Son olarak BM'nin Suriye'ye ilişkin yayınladığı bir raporda sürecin "açık bir biçimde mezhep çatışmasına dönüştüğü" ifade ediliyordu.

Batı emperyalizminin yüzyılı aşkın bir süredir tarihini şekillendirdiği Ortadoğu'da mezhepçilik, verili durumda var olan ve mevcut diktatörlüklerle krallıkların iktidarlarını onun üzerinden kurlmalarını sağlayan bir olgu. Öte yandan Batı emperyalizmi için de mezhepçilik, bölgede kendi çıkarlarıyla uyumlu siyasî güçler yaratmak ve kendi hegemonyasına karşı olası karşı koyuşları bertaraf etmek

açısından faydalı bir ayırım noktası. Lübnan'dan Mısır'a, Suriye'den Bahreyn'e birçok toplumda birarada yaşayan farklı mezheplerden insanlar arasında mezhep kökenli gerginliklerin var olması, Ortadoğu'da hem yerel diktatörlerin hem de küresel elitlerin işine geliyordu.

Suriye'deki rejim de, mezhepçi korkular yayarak, toplumun çoğunluğunu oluşturan Sünni Müslümanları demir yumrukla baskı altında tutmadığı sürece ülkedeki tüm azınlıkların, özellikle de Hıristiyanların ve Alevilerin kitlesel kıyımlara uğrayacağını öne sürerek iktidarını korumaya çalışıyor.

Suriye muhalefeti ise, büyük çoğunluğu Sünnilerden oluşsa da, Baas rejiminin iddiasının aksine hem siyasî hem askerî kanadında Suriye toplumunun tüm öğelerini barındırıyor. Özgür Suriye Ordusu'nun Alevilerden, Kürtlerden veya Hıristiyanlardan oluşan birlikleri bulunuyor. Muhalefetin tüm çatı organlarında bu gruplar da temsil ediliyor. Üstelik, ülkede

her gün yapılan yüzlerce siyasî gösteride, devrimin en başından beri, Suriye halkının bir olduğu, tüm azınlıkların da eşit olarak var olacakları demokratik ve sivil bir devletin kurulmasının istendiği vurgulanıyor.

Mezhepçilik, tıpkı milliyetçilik veya cinsiyetçilik gibi, egemen sınıfların ezilenleri farklı çıkarlar doğrultusunda bölmesine yarayan bir egemen sınıf fikridir. İnsanların, ait oldukları mezhep etrafında birleşerek diğer mezheplere karşı giriştikleri savaş sonucunda, siyasî ve ekonomik çıkarlarını güçlendireceklerini varsayar. Bu özelliği sebebiyle, mezhepçilik, geniş kitlelerin kolektif olarak mücadele ettikleri ayaklanma ve devrim süreçlerinin sonucunda ortaya çıkan bir korku öğesi olamaz. Tam tersine, egemen sınıfın hegemonyasını sürdürmesine yarayan tüm fikirler gibi, ancak böyle bir birleşik mücadele sürecinin sonunda kırılabilir ve yok edilebilir.

Bir diktatör tarafından baskı altında tutulmadıkları sürece Ortadoğu

halklarının yalnızca birbirini boğazlayacağını söyleyenler de, bölgedeki ayaklanmaların tüm egemenler için yarattığı potansiyel tehdidi "uysal" hâle getirmek isteyen Birleşmiş Milletler de, bu gerçeğin üstünü örtmek istiyor.

Mezhepçilik, Ortadoğu'da birçok demokrasi mücadelesini bölmek ve parçalamak için kullanıldı. Her zaman egemenlerin işine yaradı. Geniş kitlelerin kendi hayatlarının kaderini ellerine almak için siyaset sahnesine çıktığı Arap devrimleri süreci ise, Mısır'da birlikte mücadele eden Hıristiyanlar ve Müslümanlarla, Suriye'de zengin Sünni iş çevrelerinin Esed'e verdiği desteğe karşın muhaliflere katılan yoksul Alevilerle, bölgedeki tüm halkların gerçek özgürlüğü kazanmasını sağlayacak muazzam bir potansiyeli içinde barındırıyor. ▼

MUHALEFETİN SİLAHLI KANADI: ÖZGÜR SURIYE ORDUSU

Özgür Suriye Ordusu'nu ve Suriye'deki silahlı mücadeleyi tartışırken ilk söylememiz gereken şey, Arap Baharı'yla birlikte bu ülkede başlayan ayaklanma sürecinin muhalifler tarafından değil, bizzat Baas rejimi tarafından iç savaşa dönüştürülmek istendiği olmalı. Suriye'de Esed'e karşı özgürlük, eşitlik ve demokrasi isteyerek sokağa çıkan geniş kitleler barışçıl olduklarını ısrarla vurguluyordu; ayaklanmanın ilk altı ayı gerçekten de tamamen sivil siyasî gösterilerle geçmişti. Bu dönemde Esed rejiminin yanıtı ise kitlesel kıyımlar oldu: 5.000'den fazla kişi, henüz muhalifler tek bir silaha dokunmamışken katledildi.

Bu süreçte, halka ateş açmayı reddettikleri için Suriye ordusu tarafından infaz edilen bin kadar askerin yanı sıra, ordunun bazı birlikleri ise Baas rejiminden koparak Suriye halkının yanında tutum almayı başardı. Birkaç bin kişiden oluşan bu güçler, Esed'e karşı düzenlenen gösterileri Suriye ordusunun saldırılarından korumayı planlıyordu. Devletin yoğun bir şiddet kullanarak saldırılarını sürdürmesiyle birlikte, bu silahlı yapı, bu amacını terk ederek Suriye'nin her yerinde Baas'ın silahlı kuvvetlerini yenmeyi amaçlayan bir savaş aygıtına dönüştü. Muhalefetin içinde yer alan sivil unsurlardan da silahlı mücadeleye katılanlarla birlikte, Özgür Suriye Ordusu'nun bugün 120 bin kadar militanın olduğu tahmin ediliyor.

İddia edilenlerin aksine, Özgür Suriye Ordusu'na Suriye dışından silah desteği oldukça kısıtlı. ABD, El Kaide bağlantılı yapıların eline geçeceği gerekçesiyle muhalefeti silahlandırmaktan kaçınıyor. Körfez ülkelerinin silah yardımı ise ÖSO'ya değil "aşırı İslamcı" gruplara gidiyor. ÖSO militanları ise silahlarını rejimin bazı subaylarına para ödeyerek, ordudan kopan birliklerin katılımıyla veya ele geçirdikleri askerî üslerdeki cephane ile sağlıyor.

ÖSO'nun en dikkat çekici –ve çoğu zaman sorunlara da yol

açan– özelliği, silahlı güçlerin merkezî ve birleşik bir yapısının olmaması. Bu durum, belirli bir plan doğrultusunda hareket etmelerini güçleştirdiği gibi, bazı silahlı birliklerin kendi inisiyatifleriyle girdikleri yönelimin diğerleri tarafından kabul edilmemesi veya kınanması gibi fikir uyuşmazlıklarına yol açıyor. Örneğin, Eylül 2012'de, 29 ÖSO birliği, "etnisite, mezhep veya din temelinde

intikam eylemlerine girişilmeyeceğine" ve "yargısız infaz veya işkence yapılmayacağına" dair bir bildiriye imza atmıştı.

Özgür Suriye Ordusu bir yandan da, muhalefetin siyasî kanadının oluşturduğu çatı örgütleriyle uyumlu çalışmaya dikkat ediyor ve politik meselelerde inisiyatifi bu tarafa devrettiğini, kendi görevinin sadece Suriye'yi rejimin silahlı güçlerinin baskısından

temizlemek olduğunu ilan ediyor.

Baas rejiminin şiddeti sebebiyle sürecin yoğun bir silahlı çatışmaya indirgenmesi devrimin politik gelişkinliğini bir miktar geri planda bıraksa da, binlerce militanı rejim tarafından öldürülmesine rağmen başlangıcından bugüne 20 kat büyümüş bir askerî örgüt olarak ÖSO, Suriye halkının yoğun desteğine sahip. ▼

SURIYE DEVRİMCİ SOLU NE DİYOR?

Arap Baharı süreci tüm dünyada büyük bir heyecan yaratırken, Tunus ve Mısır'daki devrimler bölgede Batı'ya karşıt gibi gözükken Libya ve Suriye gibi ülkelere de yayıldığında, başta Ortadoğu olmak üzere pek çok yerde solcular arasında bir tartışmaya sebep oldu. Suriye Komünist Partisi halk ayaklanmasından yana değil, Baas rejiminden yana tutum aldı ve bu sebeple üye kaybı yaşadı.

Suriye'deki bir diğer sosyalist örgüt, **Suriye Devrimci Solu** ise başlangıcından beri devrime

destek veriyor. Örgüt, kendisini "Esed'in otoriter rejimini yıkmaya ve demokratik, seküler, sosyalist, antiemperyalist ve direniş yanlısı bir Suriye inşa etmeye çalışan insanlar" olarak adlandırıyor.

Suriye Devrimci Solu, halk ayaklanmasını desteklerken, bir yandan da yayınlarında Esed rejiminin neoliberal kapitalist bir diktatörlük olduğunu vurguluyor. Mezhepçiliğe karşı çıkan sosyalist örgüt, emperyalist müdahaleye de hayır diyor.

NEREDEN ÇIKTI BU EL KAİDE?

Özgür Suriye Ordusu militanları, zaman zaman, Esed'i devirdikten sonra El Nusra Cephesi'ne karşı da savaşacaklarını ilan ediyor

Suriye'deki devrim sürecini karalamak isteyenlerin popüler argümanlarından biri, Esed'in çetelerine karşı savaşın El Kaide bağlantılı Selefiler olduğu. Bu söylem, silahlı direnişin içinde yer alan birkaç küçük grubu devrimin bütününe yerine ikame ediyor ve Suriye'deki halk ayaklanmasının dinamiklerini yok sayıyor. Bahsi geçen grupların en çok bilineni olan El Nusra Cephesi ise geçtiğimiz haftalarda ABD tarafından "terörist örgütler" listesine alınarak tekrar gündeme geldi.

El Nusra, Suriye'deki halk ayaklanması rejimin katliamlarına karşı silahlı direnişi başlattıktan birkaç ay sonra, Ocak 2012'de yayınladığı bir videoyla cihat çağrısı yaparak sahneye çıktı. Başlangıçta 500 kadar üyesi vardı ve oldukça mezhepçi bir dil kullanıyor, kendisini Sünni toplumunun koruyucusu ve Alevilerin düşmanı ilan ediyordu. Irak'taki El Kaide ile bağlantısı olduğu bilinen örgüt, silahlı mücadeleye başladıktan sonra hükümet binalarına yönelik ve çoğu zaman sivilleri de hedef alan bombalı saldırılarla adını duyurdu.

Muhalifler en başından beri El Nusra'yı eleştiriyor. Birincisi, bu örgütün Suriye Devrimi'nin özgürlük, haysiyet ve eşitlik taleplerinin yerine kendi dar grupçu çıkarlarını koyduğunu söylüyorlar. Silahlı direnişe katılan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) birliklerinin bazıları ve sivil muhalefetin pek çok kanadı, örgütün sivilleri hedef

alan eylemlerini, devrimin "Kendi halkını öldüren haindir" sloganını hatırlatarak kınadı. Muhalifler ayrıca, ÖSO para desteğinden yoksunken, El Nusra'nın Körfez ülkelerinden (Katar ve Suudi Arabistan) aldığı yardım sayesinde askerî olarak başarı elde ettiğini ve öne çıktığını söylüyor.

ÖSO militanlarının zaman zaman Esed'i devirdikten sonra ona karşı

da savaşacaklarını ilan ettikleri El Nusra Cephesi'ne muhalefetin nezdinde –hiç hak etmediği– itibarı kazandıran ise ABD oldu! Amerika'nın Suriye'ye baktığında –on binlerce kişiyi katleden Baas rejimini değil de– terörist olarak bu örgütü görmesi, muhalifler tarafından "ABD'nin Suriye Devrimi'ne müdahalesi" olarak görüldü. Ülke devrim başladığından beri her

cuma günü, güncel duruma ilişkin ortak bir sloganla yapılan gösterilerde bir haftanın sloganı, ABD'nin "İslamî terörizm" propagandasına karşı çıkan "Hepimiz El Nusra'yız" oldu.

Tüm bunlara rağmen, grubun bugün hâlâ –ÖSO'ya kıyasla çok az sayıda– 6-7 bin kadar militanı olduğu tahmin ediliyor. ▼

KÜRTLER VE DEVRİM

Suriye, Ortadoğu'nun en büyük devletsiz halkı olan Kürtler için on yıllardır büyük bir hapisane. Toplumun yüzde 9'unu oluşturdukları tahmin edilen ve Suriye'deki en büyük etnik azınlık olan Kürtlerin, Baas rejimi altında bırakın temel insan haklarını, kimlik belgeleri dahi yoktu. Hafız Esed döneminde Batı Kürdistan'a Araplar yerleştirilerek bölgedeki Kürtler asimile edilmeye ve kontrol altında tutulmaya çalışıldı.

Kürdistan dört ayrı ülkenin işgali altında. İran, Türkiye ve Irak'ta olduğu gibi Suriye'de de Kürtler yıllardır ulusal haklarının tanınması için örgütleniyor. Ülkede, irili ufaklı 15 kadar farklı Kürt siyasî hareketi bulunuyor. Bunun yanı sıra, 2004 yılında Kürtler Baas rejimine karşı oldukça etkili bir ayaklanma başlatmıştı.

Suriye'deki Kürt örgütlerinin en büyüğü olan, PKK'nin kardeş örgütü diyebileceğimiz PYD, Suriye Devrimi başladığında buna mesafeli durmayı tercih etti. PYD'li Kürtler, Ortadoğu'daki her büyük köklü değişim sürecinde çatışan güçlerin hangisi kazanırsa kazansın Kürtlerin dışarıda bırakıldığını düşünüyor. Bu yüzden PYD, Esed rejimine de onu yıkmak için mücadele eden devrimci harekete de mesafe alarak bir tür "üçüncü yol" politikasını

hayata geçirdi. Kendisini Suriye Devrimi'nin bir parçası olarak gördü, ancak yöntemler konusunda daha sonra ÖSO'yu oluşturacak güçlerle fikir ayrılığı yaşadığını, sorunun barışçıl yollarla çözümünü istediğini ilan etti. PYD'nin bu tutumu, muhalefet tarafından sık sık "Esed rejimiyle işbirliği yapmak" olarak adlandırıldı.

Diğer Kürt grupları ise Arapların baskın olduğu, ancak çeşitli etnik, dinî ve mezhepsel toplumlardan katılımcıların olduğu en geniş muhalefet cephesi ile birlikte hareket etti.

Baas güçleri 2012 yılının yazında devrimi boğmak için güçlerini diğer bölgelere kaydınca, Batı Kürdistan'daki birçok yerde PYD yönetimi el koydu ve bu siyasal akımın Türkiye için de önerdiği demokratik özerkliği inşa etmeye başlayacaklarını duyurdu. Bu dönemde PYD'ye bağlı silahlı güçlerle Esed rejimi arasında yer yer çatışmalar yaşandı. Ancak Baas rejimi, iddia edilen aksine PYD ile işbirliği yaptığı için değil; ancak hem muhalefeti boğmayı Batı Kürdistan'ı elinde tutmaktan daha önemli bir sorun olarak gördüğü hem de devrime "destek" verdiğini düşündüğü Türkiye ile arasında PYD'nin etkin olduğu bir bölgeyi koymakta fayda gördüğü için bölgeden sorunsuzca çekildi.

Bunun üzerine, Federal Kürdistan Bölgesi başkanı Mesut Barzani'nin de girişimiyle, muhalefetteki Kürtlerin koalisyonu olan Kürt Ulusal Konseyi ile PYD, Yüksek Kürt Konseyi çatısı altında birlikte çalışma kararı aldı.

Fakat bu konsey bir türlü işlemedi. İşlememesinde, Barzani yanlısı taraf PYD'yi "Esed'le işbirliği yapmakla" suçladı; PYD ise diğer Kürt grupların Türkiye ile işbirliği içerisinde olduğunu öne sürdü. Konsey'in yeniden birleşmesi ve Suriye Devrimi konusunda ortak tutum alması için birkaç girişim daha olsa da bunların da başarıyla sonuçlandığını söylemek mümkün değil.

Bu süreçte, önce Halep'te Kürtlerin yaşadığı Eşrefiye mahallesinde, daha sonra Efrin'de, son olarak da Serekaniye'de çeşitli muhalif gruplarla PYD arasında çatışmalar başladı. Çatışmalarda ilk başta El Kaideli bağlantılı Selefi gruplar PYD'ye saldırdı. Daha sonra bunlara muhalefet içindeki bazı Kürt grupları da katıldı. Serekaniye'deki çatışmalarda ÖSO içinde yer alan bazı diğer birliklerin de yer aldığı kaydediliyor. PYD, Arapların etkisi altındaki muhalefetin Türkiye tarafından kontrol edildiğini ve Kürtlere dönük saldırıların bu sebeple gerçekleştiğini söylüyor. Muhalef gruplar ise

PYD'nin Esed rejiminden yana tutum aldığını iddia ediyor. ÖSO'nun parçası olan Kürt örgütleriyle PYD, sürekli olarak birbirlerini gösterilere saldırma, insan kaçırma gibi suçlarla itham ediyor.

Serekaniye'deki çatışmalar aylardır sürüyor. ÖSO ilk gününden itibaren saldırıları kınadı ve bu çatışmadan yalnızca Baas rejiminin kârlı çıkacağını söyledi. PYD de bu görüşe katılan bir açıklama yaptı. Ancak çatışmalar hâlâ sürüyor.

Suriye Devrimi, ülkede yaşayan bütün halkların, etnik ve dinî azınlıkların özgürleşmesi açısından muazzam bir potansiyeli içinde barındırıyor. Farklı kimliklerden insanlar, ilk kez kolektif mücadele sürecinde birleşiyor. Bütün bu süreç, Araplarla Kürtleri de özgürlük mücadelesinde birleştirdi.

Baas rejiminin yıkılmasıyla kurulacak demokratik bir Suriye'yi, devrimin zaferini savunmak, aynı zamanda tüm halkların kendi kaderini tayin hakkını, Batı Kürdistan'daki en kitlesel siyasî gücün önerdiği demokratik özerkliği savunmaktan geçiyor. Çatışmalar ise, hangi güçler kışkırtırsa kışkırtırsın, Esed'in ezdiği halkların, ezilenlerin birbirlerine düşme ihtimaline ve birleşik mücadelenin dağılması, devrimin zayıflamasına işaret ediyor. ▼

EKİM DEVRİMİ VE LENİNİZMİN LANETİ

Heykeller Lenin'in umurunda olmazdı muhtemelen. Ama baskıcı bir rejimin simgesi olarak görülmeyi, tüm mücadele tarihine yapılacak en berbat aşağılama olarak değerlendirirdi.

Şenol Karakaş

Doğu Bloku rejimleri 1989 yılında peşi sıra devrilirken Stalin heykelleriyle birlikte Lenin heykelleri de yıkıldı. Milyonlarca insan stalinizmle, Stalin döneminin emperyal ve baskıcı politikalarıyla Lenin'i özdeşleştirdiği için, kurtulmak istedikleri rejimin simgesi olarak gördükleri için yıktılar Lenin heykellerini.

Heykeller Lenin'in umurunda olmazdı muhtemelen. Ama baskıcı bir rejimin simgesi olarak görülmeyi, tüm mücadele tarihine yapılacak en berbat aşağılama olarak değerlendirirdi diyebiliriz. Aynı şekilde, 1917 Ekim devriminin de tek parti diktatörlüğüyle idare edilen bir zorbalık rejimiyle ilişkilendirilmesi, leninizmin üzerine yapışan bir lanet.

Bu, gerçeklikle alakası olmayan bir suçlama ve leninizmi en başından beri diktatörce eğilimler barındıran bir düşünce ve eylem birliği olmakla suçlayan bir geleneğin,

Doğu Bloku'nun çöküşünü kendi çöküşü olarak gören, yıkılan duvarın altında kalmalarının baş sorumlusu olarak Lenin'i gören, Ekim devrimini suçlayan solun yaygarası oldukça etkili. "Yaygara" dememin bir sebebi var.

Şubat devrimi

Öncelikle, "tarihin sıçrama noktaları" olan yaygın kamusal olaylar bireyler tarafından değil, toplumsal sınıfların açık seçik, kaba saba süren kavgasıyla belirlenir. Ekim devrimini bir partinin kararname-sinin sonucu, Lenin'e bağlı parti militanlarının çelik disiplininin siyasî ürünü olarak görenler, ne dünya savaşının etkisini, ne yaşanan ölüm, kıtlık ve hastalıktan kaynaklı yıkıma yoksul halk yığınlarının verdiği tepkiyi, ne de özellikle Rusya'nın iki büyük şehrinde bu tepkiyi ekonomik ve siyasî olarak örgütleme yeteneğini gösteren "sıradan işçilerin" bilincindeki sıçramaları kavrayabiliyor.

1917'de, Şubat devrimini kim yaptı?

Yanıtta hiç kimse itiraz etmiyordu: Köylülüğün desteklediği Rus işçileri. Bu devrime Bolşevik işçiler elbette ellerinden geldiğince liderlik etti, ama Bolşevik Partisi liderlik

etmedi, edemedi. Bolşevikler, işçilerin devrim organlarında, Sovyet adını alan işçi meclislerinde küçük bir azınlıktı. Şubat devrimi, savaşa ve yoksulluğa öfke duyan

Leninizm

milyonlarca işçi, köylü ve askerın doğrudan kendi eyleminin ürünüydü. Devrim, savaşın son bulması, kıtlığın sona ermesi ve Çarlık rejiminin yıkılması için biriken kızgınlığın, işçilerin ve topraksız köylülerin insanlık dışı koşullara duyduğu isyanın açığa çıkması ve çığ haline gelmesiydi. İşte, Şubat ayında, bu adalet arayışının ilk adımının atan ve Çarlık rejimini deviren işçilerin ve askerlerin temsilcileri arasında küçük bir azınlık olan Lenin ve yoldaşlarının partisi, altı ay içinde işçilerin çoğunluğunun desteğini kazandı.

Bolşeviklerin toplumsal devrimin taşıyıcısı olan kitleler içinde çoğunluğu kazanmasının tek nedeni, leninizmin, adalet arayışının sürekliliğini savunan tek siyasî gelenek olduğunu devrimin altı aylık çalkantılı evresinin her gününde kanıtlamış olmasıdır. Şubat'tan Ekim'e giden yol, Bolşevik Partisi dışındaki diğer sol partilerin işçilerin devrimci taleplerine arkasını döndüğü, işçiler tarafından sınırdığı ve sınıfta kaldığı, sadece ve esas olarak Bolşevik işçilerin adalet arayışının sürekliliğini savunan gelenek olduğunu kanıtladığı bir dönem oldu. Çarlık rejimi yıkıldıktan sonra kurulan hükümet, bu hükümete destek olan Menşevik ve popülist sol partiler ne savaşa karşı ne yoksulluğa karşı bir tutum aldı ne de toprak reformu konusunda işçilerin ve yoksul köylülüğün taleplerine destek verdi.

Lenin, Şubat devriminin ardından sürgünden Rusya'ya döndüğünde uzlaşmaz bir şekilde Geçici Hükümet'e karşı çıkar, işçiler ve yoksullarla burjuvaların, barış isteyenlerle savaş isteyenlerin aynı iktidarı paylaşamayacağını savunur

ve savaşa nihaî olarak son verecek olanın işçilerin, yoksul köylülerin ve ordunun tabanında en çok ezilen ve kayıp veren askerlerin kendi iktidarını ilan etmesi olduğunu anlatır. Lenin'in Bolşevik Partisi'ne çarpıcı müdahalesinin özü budur. Lenin, bu talepler için ayaklanan işçilerin mücadele düzeyinin gerisinde kalan partiyi bu düzeye çekmiş ve kitlesel bir işçi partisi olan Bolşevik Partisi'ni mücadele eden işçi kitlelerinin siyasî hedeflerini ortak bir eylem platformunda birleştirmesi için hazırlamıştır.

Tahrir Meydanı'nın ruhu

Ekim 1917'de ya bir işçi devrimi olacaktı ya da tek tek alındığında pek sevimli insanlar olsalar da bir sınıf olarak insanları ve gezegeni öldürmenin kitabını yazan burjuvaların devrimden bir ay önce kalkıştığı askerî darbenin, daha kendisine güvenli, daha vahşi bir yeniden çevrimi yaşanacaktı. 1919-1923 Alman devriminin yenilgisi, askerî darbenin püskürtülmesinden sonra devrimin başarıya ulaşmamasının Hitler diktatörlüğüyle cezalandırıldığını, sadece Alman işçi sınıfının değil tüm insanlığın korkunç bir bedel ödediğini bir kez daha kanıtladı. İnanmayanlar, bugün Mısır'a bakabilir. Mısır'da ya Mısır işçi sınıfı iktidarı ele geçirecek ya da ordu destekli yeni hükümet Mübarek dönemini aratmayan bir şiddet kullanacak. Mısır Genelkurmay'ı "Rejim tehlikede" açıklamalarına çoktan başladı.

Ekim ayında işçilerin zaferinden sonra yaşananlar, stalinizmin devrimin doğrudan ürünü olduğunu düşünenlerin anlattığı basitlikte yaşanmadı. Devrimin gerçekleşikten sonraki açmazı, "tek ülkede

sosyalizm olur mu?" tartışması tarafından belirlendi. Leninizmi Rus despotizminin, Rus milliyetçiliğinin bir biçimiyle Marksist teorinin büyük dönüşüm hayalini aşılacağı olarak tanımlayanlar, Rus işçi sınıfının dünyaya nasıl bir ilham verip aldığını, leninizmin bu ilhamla belirlenen somut sınıf ilişkilerine kuvvetli bir teorik çerçeve çizen enternasyonalist içeriğini asla anlayamayacak.

Bunu, ısrarla anlatmak gerek. Arap devrimlerini anlamak için, Tahrir Meydanı'nın ruhunu kavramak için, "Öfkeliler" hareketini, Yunanistan'daki işçi hareketini, "Wall Street'i işgal et" kampanyasını, Fransa'nın Mali'yi işgalini, sürekli artan askerî yatırımları, 2008 krizini anlamak için, leninizme, onun sorunu önce dünya çapında ortaya koyan ve çelişkileri dünya işçi sınıfı lehine devrimci bir yöntemle çözmeyi amaçlayan enternasyonalist bakış açısından öğrenmek zorundayız.

Rus devrimi, ezilenlerin dünya çapında kurtuluşu, siyasî iktidarı kendi ellerinde toparlaması yönünde atılan ilk adım, sosyalist devrimin dünya sahnesine açılan ilk kapı aralığıydı. Ne Lenin, ne 1917'nin Bolşevikleri, ne de 1917'den 1936'ya kadar çeşitli kıtalarda ayaklanan işçilerin saflarında mücadele eden Marksistler başka bir görüşe sahip olabiliirdi. Devrimden hemen sonra "Alman devrimi imdadımıza yetişmezse mahvoluruz", "Alman devrimi için gerekirse kendimizi feda ederiz" diyen Lenin, klasik Marksist geleneğin bir sürdürücüsü olarak, tek bir ülkede bir işçi devriminin gerçekleşebileceğini ama toplumun sosyalist dönüşümünün ancak o devrimin diğer ülkelerdeki devrimlerle desteklenmesi halinde tamamlanabileceğini savunuyordu.

Zira, tek ülkede kapitalizmin hayali bile imkânsızken, tek ülkede sınıfsal, cinsiyetçi tüm ayrımların sönmüldüğü bir toplumsal örgütlenme olamaz. Dünya pazarının, siyasetinin ve askerî rekabetinin tek tek ülke ekonomilerini, siyasetini ve özgürlük düzeylerini belirleyen organik yapısı, kapitalizmin küresel zincirinin tek bir ülkede tümüyle parçalanmasına engel olur.

Özgürlükler dünyasına aralanan kapı

Rusya'da da olan bu. Rusya devrimden hemen sonra işgal edildi, 16 ülke bu işgale katıldı. Devrimlerini

savunan işçi ve köylüler öldü. Devrimin işçi temeli yok oldu. İşte Stalin bu temel üzerinde yükseldi.

Lenin'in fikirlerinin ve örgütlenme anlayışının stalinizme, yani apaçık bir diktatörlüğe dönüşmeye uygun bir öze sahip olduğunu iddia etmek, devrimin toplumsal içeriğinin küçümsenmesi anlamına geliyor.

Devrimden yaklaşık yirmi yıl önce başlayan partileşme sürecinin ürünü olarak şekillenen Bolşevik Partisi'nin, diktatörce eğilimlerle dolu olduğu yönündeki fikir, Lenin ve Stalin arasında otomatik bir bağlantı kurmak isteyenler tarafından üretilmiştir.

Bolşevik Parti, sınıf mücadelesi tarihinde ortaya çıkan en demokratik partidir ve devrimin yenilmesinin aygıtı haline gelen Stalinist Komünist Partisi'yle hiçbir ilgisi yoktur. Stalinist Komünist Partisi, Ekim devriminin yıktığı devlet aygıtının yeni bir biçim altında yeniden örgütlenmesidir. Bir azınlık sınıf diktatörlüğünün tüm yönleriyle uygulanmasını garanti altına alan, Rusya'da işçi iktidarının, ezilenlerin tüm kazanımlarını yok eden bir azınlık sınıfın baskı aracıdır.

Genellikle partisiz mücadeleyi savunanlar, uzun tüzük ve program tartışmalarına boğulup politik ortalamacılığı net politikalara ulaşmak için yapılması gereken canlı tartışmaların yerine ikame edenler, egemen sınıfın fikirleriyle tavizsiz tartışan aktivistlerin partisi yerine ancak bürokratik kurul kararlarıyla hareket eden bir aygıtı demokratik sananlar, Bolşevik Parti geleneğini tarihin çöplüğüne yollamak için çok hızlı davranıyor. Sovyet örgütlenmesi 1905 yılında yepyeni bir hareketin ifadesi olarak ortaya çıktığında, bu öz yönetim organının sınıf mücadelesinde oynayacağı benzersiz rolü ilk kavrayanlar Lenin ve Bolşevikler oldu. Bolşevik Partisi'nin en önemli ve hiç eskimeyecek yanı, hareketten öğrenme kanallarını açık tutan sürekli tartışma, sürekli aktivizm ve eylem birliğine yönelen demokratik özüdür.

Ancak devrimi de diktatörlüğü de sınıfsal tabanından bağımsız olarak ele alanlar, Ekim devriminin özgürlükler dünyasına araladığı kapıyla bu kapıyı tüm ezilen sınıfların suratına şiddetle kapatan Stalin dönemi diktatörlüğünü karıştırabilir. ▼

DEVLET, PAZAR VE TOTALİTARİZM

Üretim ve pazarlama süreçlerinden geçen sermaye birikimi yerini artık bugün devletin malî desteği ile oluşan servet birikimine bıraktı.

Nihat Kentel

Uluslararası pazarlar, 2008-2009 malî krizinden bu yana garip ve oldukça yeni bir hastalığın belirtilerini göstermeye başladı. Yaklaşık dört yılda çok net olarak ortaya çıkan o ki, içinde kendimizi hergün yeniden ürettiğimiz ve varolma mücadelesi verdiğimiz toplumsal kurulumun pazarları oksijen çadırı benzeri müdahaleler olmadan ayakta duramıyor. Sürekli artan özel ve kamusal borçlanma olmadan yeterli talep ve dolayısıyla sermaye birikimi oluşmuyor. Büyümeye mahkûm kapitalist ekonomi, yaratıcılarının muhayyilesini zorlayan yeni yeni parasal kaynaklar yaratmak zorunda kalıyor.

Parasal kaynakların oluşturulması Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı gibi kamu kurumlarının ana görevi haline geldi. Pazarların artı değer üretme kapasitesi bu kurumların müdahalesi sonucu yaratılan sınırsız parasal kaynaklara bağımlı. Bu kaynaklar kesildiği an, örneğin birçok Güney Avrupa ekonomisinin çökeceği gün gibi ortaya çıktı.

Merkez Bankaları'nın neoliberalizm döneminin başından bu yana artan hegemonik gücü bu son krizden sonra ciddi olarak ön plana çıktı. Halkın az buçuk söz sahibi olduğu hükümet ve meclislerin denetiminden uzaklaştırılmış olan Merkez Bankası neoliberalizm döneminde monetarist ekonomi politikasının en önemli karar alıcısı olageldi. Yıllardan beri ABD'nin ekonomi politikası hemen hemen tümüyle Merkez Bankası FED'in aldığı faiz kararlarına ve tahvil alımlarına dayandırıldı. Bunun en son örneği Avrupa Merkez Bankası'nın, krizdeki AVRO ülkelerini kurtarmak adına, sınırsız tahvil alım kararıyla, kendi yönetmeliğini ve AB normlarını ve yasalarını da çiğnemek pahasına, halkın hiçbir biçimde katılmadığı bir süreci başlatması oldu.

Dünya kapitalist sistemi 1970'li yıllarda dönüşüme uğradı. O ana kadar serbest piyasa kapitalizminin ülke sınırları içinde görece engelsiz gelişimi olanaklı iken, bu sınırların kaldırılması ve ihracatın desteklenmesi aşamasına, yani uluslararasılaşmaya (belki de bir zorunluluk olarak) geçildi.

Serbest piyasa şiarı göklere çıkarılırken, devletin o ana kadar olandan farklı bir nitelikte ön plana çıktığı bir büyüme stratejisine geçildi. Bu yüzden de **devletin işletmeci olarak önemi azalırken, rant yaratıcı olarak önemi arttı**. İşletmelerin elde ettiği artı değer devlet kurumlarının yaratacağı malî kaynaklara bağlı olunca da, devlet pazarların hamiliğini üstleniverdi. Oysa neoklasik ekonomik anlayışın hesabına göre, serbest rekabet koşullarında ekonomik büyümenin ve refahın azami düzeyde artacağı, bunun tersi durumda da, yani pazarların devlet kontrolü altında olduğu totalitarizm koşullarında, pazarın yanlış kaynak tahsisinden dolayı refah düzeyinin düşeceği ya da görece düşük kalacağı öngörülür.

1980'ler başından beri Özal ile tanişliğini yaptığımız, uluslararası bölüşümde IMF, Batı'da ise Reagan ve Thatcher ile ortaya çıkan neoliberalizm, o günden bu güne devlet ekonomi yönetimlerinin pazarda yaratılan artı değer için ne denli önemli olduğunu keşfetti. Yerel pazarlar uluslararası pazar dengelerini kendi lehlerine çevirmek için artan bir biçimde

devletin desteğini yanlarına aldılar.

Devlet pazardaki artı değer yaratma ve sermaye birikimi sürecine müdahil olmaya başlayınca, "ne kadar çok serbest rekabet, o kadar çok refah ve büyüme" hikâyesi de artık geçmişte kalan bir masala dönüştü. Tam tersine devletin yoğun müdahalesi, dünyadaki diğer pazarlardan her zaman daha fazla ve hızlı sermaye birikimine muhtaç olan ülkelerde (Çin, Brezilya, Rusya, Hindistan, Güney Afrika) rekabet, zarar vermediği sürece izin verilen bir şey oldu. Neoklasik iktisadın rekabet ile büyüme arasında kurduğu gönül bağı pratik olarak kopmuş oldu.

Sermaye birikimi mi? Servet birikimi mi?

Günümüzde sermaye birikiminin biçiminde önemli farklılıklar gözlemliyoruz. Pazar aktörlerinin sıradan davranışları, yani üretim ve ticaret süreçlerinde oluşan sermaye birikimi, yerini devletin yoğun müdahalelerde bulunduğu bir servet devşirmeye dönüştü. Çağdaş kapitalizm işçi sınıfının bile sömürsünde alışageldiğimiz

üretim ve artı değer yaratma yöntemini neredeyse hakir görmeye başladı. Sermaye birikimi artık servet birikimi biçimine büründü ve kumarhane tarzı oyunlarıyla kendi dışındakilerin yoksullaşmasına dayanan bir süreç haline geldi. Devlet erki oynadığı rol itibarıyla bu tür servet devşirilmesinde sahip olduğu güç ile vazgeçilmez bir öneme sahip oldu.

Bilgisayar ekranları önünde yalnızca birkaç tıkla gerçekleştirilen varlık artışları, pazar mekanizmasının toplumsal ekonomik artığın dağıtımındaki rolünün artık ortadan kalktığını düşündürüyor. Eğer bazı katılımcılar malî piyasalar sayesinde ürettiklerinden çok daha fazla alıyorsa ve toplumların %1'i yaratılan artığın %20'sine el koyabiliyorsa, o zaman bu dağıtım, pazarın kendi mantığı içinde gerçekleşiyor olamaz. Sermaye birikimi ve varlıklardaki artışlar pazarın işletmelere sunduğu kazanç ve kâr olgularından gittikçe kopmakta, oluşan yeni toplumsal hegemonyalar bu varlıkların artışında sıradan pazar aktörlerinin rollerini çalmakta.

Üretim ve pazarlama süreçlerinden geçen sermaye birikimi yerini artık bugün devletin malî desteği ile oluşan servet birikimine bıraktı.

Başkanlık sistemine giden yol

Uluslararası zorunlu işbölümü yerel ekonomilerin bir zamanlar sahip olduğu görece daha dengeli yapılarının gitgide bozulmasına, dış belirleyenlerin etkisiyle oluşan istikrarsızlaşma eğilimi

pazarı kollayıp koruyan bir yapıya ihtiyaç duyulmasına yol açtı. Devletlerin kendi hayatîyetlerini de doğrudan ilgilendiren, vergi geliri kaynağı pazarlar üzerindeki tahakkümü pazar aktörleri tarafından da memnuniyetle kabul edildi. Bizlerin serbest sandığı pazarlar devletin ve teknokratların "optimize" ettiği, çağdaş terimle söylemek gerekirse "disipline" ettiği alanlar haline geldi. Neoliberal ekonomi yönetimleri, kendi söylemleriyle çelişkiye düşmek pahasına, halka çaktırmadan, artı değer ve sermaye birikiminin pazarların özgür keyfiyetine bırakılmıyacak kadar ciddi olduğunu keşfetti. Totalitarizm arttıkça kârların arttığı ortaya çıktı.

Malî piyasaların son yıllardaki gemi azıya almış gelişimi de, devlet ve onun teknokratları tarafından yapılan müdahalelerinin artmasını hazırlayan önemli bir başka gelişme oldu. Neoliberal kapitalizm malî piyasaları servet birikim odakları olarak keşfettiğinden bu yana toplumsal kaynakları kontrol eden devletin rolü daha da arttı. Bununla birlikte dünya çapında malî sektörün içine girdiği son krizi atlatmak için harekete geçirilen kaynaklar gelişmiş kapitalist ülkelerin gayri safi millî hasılları ile karşılayamayacağı boyutlara vardı. İçinde yaşadığımız kriz, malî piyasaların yeniden şişirilmesi pahasına devletlerin bugüne kadar görülmemiş oranlardaki borçlanmasıyla 2008'den bu yana ötelenip duruyor. Çözümüne yönelik umutsuz çabalar dünyada para edilecek bütün değerlerin pazarlara

aktarılmasını gerektiriyor. Bu, doğrudan demokratik alanların da talanı anlamına geliyor, çünkü çözüme giden yolu tıkayabilecek hiçbir engele tahammül kalmadı ve devlet baskıcı yüzünü her geçen gün daha açık bir biçimde gösteriyor.

İşletmeci niteliğini kaybeden kamunun toplumsal artığın içinden çıkaracağı vergi gelirlerine olan bağımlılığı da devlet müdahalelerinin ardındaki önemli nedenlerden biri oldu. Devlet bütçelerinin millî gelir ve buradan kaynaklanan vergi gelirlerine olan dayanıklılığı, bir madde bağımlısının her geçen gün artan orandaki bir miktara ihtiyaç duymasına benziyor. Toplumsal ekonomik büyüme yalnızca birkaç puan düştüğünde devletlerin bütçeleri iflas tehlikesi yaşıyor. Pazarda yaratılan rantlar yalnızca pazar aktörleri için değil, aynı zamanda bu ranttan vergi yoluyla nemalanan devlet için de hayatî bir öneme sahip hale geldi.

Devletler, pazarda yaratılan kazançların belli bir kısmının vergiye dönüşmesi ile ancak ayakta kalabilirken, şiddetlenen uluslararası rekabet bireylerin ve işletmelerin daha düşük oranda vergi ödemesini ve daha büyük bir kısmını ise yatırım olarak pazara geri döndürmesini gerektiriyor. Devlet ile pazar arasında oluşan bu gelir çelişkinin optimum bir biçimde çözümlenmesi gereği, devleti sosyal harcamaları kısımaya zorluyor. Devletin koruyucu şemsiyesi dışına çıkarılmış olmak, batı kapitalist ülkelerde, neoliberalizmin

düşük gelirli halk katmanlarına indirdiği en önemli darbedir. Bu politika gelir dağılımını bozduğu gibi, denetimi zorlaşan yeni alt tabakalar yarattı. "Sorunlu" halk kesimleri, devletin artan totalitarizminin de başlıca gerekçelerinden biri oldu.

Yaklaşık kırk yıllık neoliberalizm deneyimimiz bize devletlerin serbestleştirme vaad ettikleri pazarlara nasıl müdahale ettiğinin kanıtlarıyla dolu. Deregülasyonla pazarların dizginleri gevşetildi, özelleştirmelerle halka ait olan mallar halka sormadan satılarak pazara kaynak aktarıldı, en sonunda küreselleşme adı altında yerel ekonomilerin elde ettiği bütün kazanımlar uluslararası kâr transferlerine kurban edildi. Şimdi de meclisleri tarafından az buçuk temsil edilen halk bu yeni kurulumun tamamen dışına çekiliyor, onun yerini başkanlık sistemi içinde varolan yürütme erkini verdiği kararların altyapısını hazırlayan teknokratlar ve "think tank" kuruluşları alıyor.

Başkanlık Sistemi arayışları, geleceği hakkında tasarıflarda bulunduğu halkına karşı sorumluluğu bulunmayan Merkez Bankası ve benzeri kurumların aldığı kararların arkasındaki devlet desteğini arttırma amaçlıdır. Merkez Bankası'nın elini serbestleştirmektedir.

Başkanlık Sistemi, aynı zamanda, hızlı karar almanın altyapısıdır. Pazarlara etkin müdahale edebilmektir. Belli ki, Türkiye'nin uluslararası kapitalist sistem içinde rakipleriyle arasındaki görece avantajlı konumunu kaybetmeye tahammülü yoktur ve iktidarı temsil edenlerin de belirttiği gibi yıllarca "oyalanılmıştır" ve ülkenin "kaybedecek vakti" yoktur. Oysa Başkanlık Sistemi'nin demokratik bir ekonomi yönetimi ile ilgisi olmadığını gayet iyi biliyoruz. Halkın hayatını bu denli yoğun etkisi altına alan "para arzı"nın denetimi para piyasalarında servet biriktirme yarışındaki aktörlere ve Merkez Bankaları'na bırakılmıyacak kadar halkın hayatını doğrudan ilgilendiren bir konudur. ▼

TÜRKİYE'DE BURJUVAZİ

TÜSİAD, sermaye sınıfı içinde en büyüklerinin, en örgütlü olanlarının ve emperyalizmle en entegre olanlarının temsil örgütüdür.

Kemal Ümitli

2012'nin son günlerinde TÜSİAD'ın kurucu babalarından biri daha vefat etti. İki sene önce TÜSİAD üyeliğinden ayrılan Asım Kocabıyık, ayrılırken söylediği, TÜSİAD'ı CHP'ye ve sol görüşlü kişilere sanayiye anlatmak için kurdukları sözüyle hatırlanır. Tarihin garip bir tecellisi olsa gerek: Derneğin yayın organı *Görüş* dergisinin aynı ay yayınlanan sayısı neredeyse sadece solcu olarak bilinen isimlerin yazılarından oluşuyordu. Kapak konusu "Türkiye'de burjuvazi" olan sayıda burjuvazinin ne olduğunu burjuvaziye anlatan isimlerin Ahmet İnel, Murat Belge, Hakan Yılmaz ve Fuat Keyman olması, esprili bir tercih olmuş...

TÜSİAD, malum, Türkiye'de burjuvazi denince ilk akla gelen kelime. Fakat TÜSİAD'ın kendini burjuvazi mi, yoksa aristokrasi olarak mı gördüğü pek net değil. Mesela Murat Belge'nin dergideki yazısının izinden gittiğimizde, derginin kapak tasarımı ile çizilen imajın burjuvaziden çok aristokrasiye uyduğunu söyleyebiliriz. Zaten Ahmet İnel de yazısında Türkiye'de burjuvazinin Batılı yaşam tarzı değerlerine sahip kısmının fiilen aristokrat konumu işgal ettiğini vurguluyor. Ahmet İnel'in yazısında iki boyut ön plana çıkıyor: birincisi Türkiye'de burjuvaziye sadece TÜSİAD üzerinden konulamamak, MÜSİAD ve TUSKON'da örgütlenen işinsanlarını da burjuvazi kavramsallaştırmasına dahil etmek ve AKP'nin de burjuva partisi olarak adını koymak.

İkinci boyut ise Türkiye'de millî burjuvazinin devlet katından ve

devletin çıkarları için Osmanlı gayrimüslim azınlıkların mal ve servetlerinin müsadere ve yağma yoluyla paylaşılmasıyla yaratılmış bir zümre olması. Türkiye'de burjuvazinin servetinin kaynağının soykırım, mübadele, varlık vergisi, 6-7 Eylül olayları gibi yöntemlerle gayrimüslimlerin mallarına el konulması olduğunu biz biliyoruz da, burjuvazinin bu durumu tescil ederek resmî yayın organında bu netlik ve çıplaklıkta ifade etmesini takdirle karşılamamak imkânsız. Yalnız bu itirafın ne kadar bilinçli yapılmış olduğundan pek emin olamadım. Kim bilir, belki de Ahmet İnel'in bu cümleleri gözden kaçırmıştır. Hem canım zaten TÜSİAD'ın bu tür akademisyenlere yazdırdığı yazılar sadece yazarı bağlardı, derneği değil; öyle değil mi?

Bu ikinci boyuta hiçbir itirazım yok ama ilk boyuta ilişkin söyleyeceklerim var.

Türkiye'de burjuvazi sınıfı mı, kültürel kimlik mi?

Önce, "Türk burjuvazisi kendi vatandaşlarından nefret mi ediyor? Yoksa hazzetmiyor mu?" olduğu konusunda Ahmet İnel'in göstermiş olduğu hassasiyetle sorunun var. Malum, Orhan Pamuk geçtiğimiz aylarda "Burjuvazi beni öfkelenendirir. Havalı olmalarından hoşlanmam. Egoistlikleri ve kendi vatandaşlarından nefret etmelerinden hiç hazzetmem. Laik Türk üst sınıfını askerî müdahaleler de, Kürtlere yapılan baskı da rahatsız etmez. Türk kadınlarının bir çoğuna, sadece başörtüsü taktıkları için tepeden bakarlar. Bu tutumları bana, eskiden Güney

Afrika'da beyazların siyahlara bakışlarını anımsatır" demişti. Ahmet İnel Orhan Pamuk'un değerlendirmesini önemli buluyor ama buna rağmen yazısında bu ifadelere yer vermeden değerlendiriyor. Ahmet İnel'in ilgili paragraftaki ifadeleri yeterince açık ve net değil ama anlayabildiğim İnel'e göre Türk burjuvazisi kendi vatandaşından nefret etmiyor; sadece hazzetmiyormuş. Bu detay açıkçası bana sineklerin kanatlarının damarlarının lacivert mi siyah mı gözüktüğü kadar enteresan geliyor. Ama Ahmet İnel'in bu ifadelerinin bende yarattığı duygu, Orhan Pamuk'un Türk burjuvazisi üzerine söylediği sözlerin sert vuruculuğunun hafifletilmiş olduğu.

Bu vurgu farkı, burjuvaziye bir sınıf olarak tanımlamak yerine bir kültürel kimlik olarak tanımlamakla ilgili. Fakat daha fazla ilerlemeden bir ufak parantez açmakta fayda var. Kapitalizm çözümlemesinde işçi sınıfı ve

kapitalist sınıf, ekonomik sistemin analizi için gerekli olan kavramlardır. Yani dünya üzerinde farklı coğrafyalarda, farklı somut biçimleriyle yüzyıllardır var olan bir üretim tarzını çözümlemek için kullandığımız belli bir soyutlama düzeyinin kavramları bunlar. Şimdi buradan sıçrama yapıp, kapitalist sınıfı burjuvazi, işçi sınıfını halk ile eşitleyip, tüm işadamları örgütlerine burjuvazi örgütü ve iktidar partisine de burjuva partisi deyince ve teorik kavramsallaştırmayı reel politikanın içine tıktırılacağı şablon olarak düşününce işin rengi bir anda değişiyor.

İnel'e göre Anadolu sermayesinin de burjuvazi olduğunun kabul edilmesi ve TUSKON, MÜSİAD gibi örgütlerin de TÜSİAD gibi burjuva örgütleri olarak tanımlanması ve AKP'nin de burjuva partisi olarak adının konması taşların yerine oturmasını sağlayacak. Sağlayacak sağlamasına da, ortada ufak bir sorun var: burjuvazi kendisini

aristokrasi zannediyor ve öyle davranıyor; aslında burjuva olan Anadolu sermayesi bunun farkında değil; burjuvazi lafını neredeyse küfür gibi telakki ediyor. Ortada burjuvazi yok ama bir burjuva partisi var: AKP. (Dünyada iktidar olup da burjuva partisi olmayan hangi partiler var diye de bir ara düşünmek lazım.) Burjuvazi olmayınca, doğal olarak işçi sınıfı da olmuyor; herkes artık orta sınıf. (İşçi sınıfı yerine de orta sınıf kavramı tedavüle sürülmüş TÜSİAD'ın dergisinde.)

Sorun burada da bitmiyor: kendisini aristokrasi zanneden burjuvazi ile, yani TÜSİAD ile burjuvazinin partisi olup da kendisini orta sınıf partisi zanneden AKP'nin pek de iyi geçinebildiklerini söyleyemeyiz. Aslında birbirlerinin kuyusunu kazmaya çalıştıklarını biliyoruz. İnsel taşların yerine oturması için burjuva partisi karşısında yer alacak rakiplerin (ister istemez kastedilenin CHP olduğunu düşünüyorum) kendilerini "havass olma nostaljisinden ve zadekan kılıklı olmaktan kurtarması" koşuluna bağlıyor. Ancak korkarım bu koşulun yerine getirilmesi de yetmeyecek. Yani CHP sahici bir kitle partisi olsa da iş bitmeyecek. Çünkü bugünkü sorunumuzun temelini TÜSİAD, MÜSİAD ve TUSKON'un, siyasî temsilcileri AK Parti'den güç alarak, beraberce işçi sınıfına karşı yürüttükleri sınıf mücadelesi oluşturmuyor. Bugün orta sınıfları, Anadolu sermayesini ve AK Parti'yi, ortak çıkar temelinde bir araya getiren şey burjuvazinin bir kesimine, İnsel'in terimiyle "elit tabakaya" karşı olmak. Elit tabakaya karşı olan Anadolu sermayesi ve AK Parti'de mütedeyyin olarak niteleyebileceğimiz değerlerin ortak olması, kültürel kodların ön planda olduğu bir süreci ima ediyor olsa da aslında elit tabaka ile diğerleri arasındaki ekonomik çıkar farklılıkları derin ve önemli.

Sermaye içi çelişkiler

Peki ama, kapitalist sınıfın, sermaye sınıfının içindeki çelişkiler, başka her şeyin ötesine geçecek kadar derin olabilir mi? Olamaz, çünkü kapitalizmin doğası gereği sermaye sınıfı içindeki çelişkiler başat değildir. Ama bunu söylerken aslında yine çaktırmadan kavramlarla oynamış oluyorum. Sermaye sınıfı ve burjuvaziyi birbiri ile eşanlamlı, kavramlar olarak kullanmamakta fayda var. Kelimelerin kökeninin de işaret ettiği

gibi, "sermaye sınıfını" daha temel ve soyut bir düzeyde, ekonomik analiz kavramı olarak görmek, "burjuvaziyi" ise, sosyal, siyasal ve kültürel boyutları olan tarihsel bir kategori olarak ele almak daha uygun. Burjuvazi, sermaye sınıfının belli bir tarihte, belli bir coğrafyadaki durumunu analiz etmek için kullanışlı bir kavram. Ama sermaye sınıfının üretim ilişkilerinden kaynaklanan temel davranış kalıplarını her tarihsel dönemde burjuvazide görmeyebiliyoruz. Zaten aksi halde sınıf mücadelesi dediğimiz şey gayet yeknesak ve malumun ilamı olmanın ötesine geçmezdi. Sınıflar hep ve sadece teorik rollerine uygun davransalardı, geçmiş de bugün de farklı olurdu. Sermaye sınıfının Türkiye'deki somutlanması olduğu için bir tarihsel bütünlüğe sahip olsa da, Türkiye burjuvazisinin kendi içindeki çelişkileri dönem dönem keskinleşebiliyor. TÜSİAD ile MÜSİAD ve TUSKON'da temsil edilen sermaye sınıfına bu açıdan bakmak lazım.

Burjuvazi içinde tarihten gelen farklılıkların yanı sıra devletle olan ilişkiler de ekonomik çıkarları farklılaştırıyor. Devlet, uzun dönemde kapitalist sistemin kendini yeniden üretmesini sağlamak üzere çalışan bir aygıt olsa da tarihin belli bir döneminde sermaye sınıfı içindeki çekişmede taraf olabiliyor. Türkiye'de burjuvaziyi yönlendiren, şekillendiren hatta var eden devletin kendisi oldu. Türkiye'de sermaye sınıflarının ve burjuvazinin gelişimine ve devletle ilişkisine bu perspektiften bakmazsak yaşadığımız süreci anlayamayız. Yine burada da ekonomik ve siyasî düzlemleri birbirine karıştırınca TÜSİAD'ı iktidarı sürekli olarak kontrol altında tutan güç olarak görmek ve her iktidar partisini de TÜSİAD'ın emrinde zannetmek kaçınılmaz oluyor. Bundan kaçınmayınca da şu anda Türkiye'de olan biten yanlış yorumlanıyor.

Oysa Türkiye Cumhuriyeti'nde "millî burjuvazinin" önce kan ve şiddetle el konulan gayrimüslimlerin mal varlıkları üzerinde, sonra teşvikler ve kamu ihaleleri yoluyla vücut bulmuş olması, "millî burjuvazinin" her zaman devletin kontrolünde ve emrinde olmasına yol açtı. Yani "millî burjuvazi" varoluş koşulları nedeniyle hiçbir zaman sermayesinin gücüyle orantılı bir sosyal ve siyasal kişiliğe sahip olmadı. Bugün üçüncü kuşak bile hâlâ bu devletçi

kodların varoluşsal bir genetik miras olarak korunduğunu görüyoruz. Türkiye'deki "millî burjuvazi" itibarını sermayesinden çok siyasî iktidarla ayrıcalıklı ilişkilerinden aldığı için sadece kültürel olarak, yaşam biçimi olarak burjuvazi olabildi. Orhan Pamuk'un ifadesiyle kendi vatandaşlarından nefret eden bir yaşam biçimi burjuvazisi yani.

Türkiye'de bir de devlet eliyle yaratılmayan, kapitalist sistem içinde kendiliğinden gelişen bir sermaye sınıfı da var. Bu sınıfın gelişmesi, finansal liberalizasyon sonrasında mümkün oldu. Böylece 1980'lere kadar "millî burjuvazi" her türlü finansman imkânını kendisinde tutmaya ve bu sayede kendisinden izin almayan birilerinin burjuvalaşmasını önlemeye muvaffak olurken, liberalleşme ve küreselleşme ile birlikte bu süreç değişti. Artık Anadolu'da yeni ve devletten ve mevcut "millî burjuvazi"den tamamen bağımsız yeni bir sermayedar kitle ortaya çıkmaya başladı. Bu nevi zühur sermayedarlar, sınıf çıkarları açısından burjuvazi kavramı ile birebir örtüşüyor olsa da, kültürel kod olarak bildiğimiz, tanıdığımız burjuvaziye hiç benzemiyordu.

Kısaca, bir yanda, sınıf çıkarları olarak Türkiye'nin geleneksel burjuvazisine denk düşse de, yaşam tarzı olarak ondan farklı bir sermayedarlar var bir yanda. Diğer

yanda ise, artık üçüncü kuşağına geçmiş olan millî burjuvazi, kültür olarak burjuvaziyi oluştursa da sınıfsal davranış kodu olarak aristokrasiye yakın. Kendisini var eden devletin şimdi zayıflamakta olduğunu görmekten üzüntü duyan ve daha ilk ya da ikinci kuşağı yaşayan yeni zenginlerin kültürsüzlüğünden yakınan eski elitler.

Yukarıda da yazmıştım, sermaye sınıfı içindeki bu çelişkili durum kapitalizmin doğası gereği kalıcı olamaz. Küresel ekonominin gereklilikleri, varoluşunu devlete borçlu olan ve olmayan sermayedarlar arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmaz. Sermaye birikiminin kaynakları değil, sektörlerdeki kâr oranları önem kazanır. Zaman geçtikçe burjuvazinin farklı kesimleri arasındaki kültürel çekişme de sönümlenir. En fazla bundan 10-15 sene sonra zenginlerin parası züğürdün çenesini yorar misali, dert edineceğimiz bir TÜSİAD-MÜSİAD çekişmesi de kalmaz.

Şimdi en sonuncu sonuca geliyorum: Peki o zaman kendini öküz sanan kurbağa misali, kendini aristokrat sanan burjuvazinin örgütü TÜSİAD'ın sınıfsal analizdeki yeri nedir? Konuyu burjuvazi tartışması ile bulandırmaya hiç gerek yok. TÜSİAD, sermaye sınıfı içinde en büyüklerinin, en örgütlü olanlarının ve emperyalizmle en entegre olanlarının temsil örgütüdür. ▼

İKİNCİ VAKA-İ HAYRİYE

Bülent Somay

“Bir Amerikan Muhafazakârı Olarak Recep Tayyip Erdoğan” diye bir yazı yazmaya giriştim. Erdoğan’ın kürtaj ve idam konularındaki tutumu ile Başkanlık Sistemi konusundaki ısrarı bir arada ele alındığında, tavrının geleneksel, “İslamî” bir muhafazakârlıktan ziyade klasik Amerikan-Cumhuriyetçi muhafazakârlığına denk düşeceği iddiasındaydım. Ancak biraz uğraştıktan sonra yazacak bundan fazla bir şey olmadığını fark ettim. Evet, öyle, ama bu aslında o kadar bariz ki, kanıtlamak ya da genişletmek için fazla söze gerek yok(muş meğerse).

Aynı sıralarda bambaşka bir nedenle Ahmet Hamdi Tanpınar’ın, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* kitabını okumaktaydım. Şu aşağıdaki paragrafı görünce birdenbire “aydınlandım”:

“Yeniçeriliğin ilgasının büyük neticelerinden biri, devlet bünyesindeki muvazenenin yıkılması olmuştur. Filhakika ocağın ortadan kalkması ile beraber, onunla hükümdarlık makamı arasında bir nevi muvazene unsuru olarak rol sahibi olan ülemâ sınıfı da birdenbire ehemmiyetini kaybetmiş, bu suretle hükümdarlık müessesesi tek başına hâkim kalmıştı. Bunun imparatorluğun mukadderatı üzerinde oynadığı menfi neticeler zaman geçtikçe hissedilecektir.”

“Tarihten ders almayanlar, onu tekrarlamaya mahkûmdur” sözüne laf olsun diye değil gerçekten (“sözde değil özde”) inananlardanım. Biraz dikkatle baktığımızda, Tanpınar’ın tam da günümüzde tekrarlanmaya başlayan bir tarihsel süreçten bahsettiğini görebiliriz. Hatırlayalım: II. Mahmut 1826 yılında, ikide bir ayaklanan, padişahlar deviren, sadrazamlar katleden, devlet yönetiminin tepesinde bir Damokles kılıcı gibi sallanarak her şeye müdahale etmeye çalışan Yeniçeri Ocağını ilga etmişti. Osmanlı tarihine Vaka-i Hayriye (Hayırlı Olay) diye geçen bu ilga bir günde (15 Haziran 1826) gerçekleşmiş, yeni kurulan “Eşkinici Ocağı” askerleri İstanbul halkının bir bölümü ile birlikte Aksaray’daki yeniçeri kışlasını

Kabaca 2010’dan başlayarak Erdoğan’ın kendinde bir padişahlık, yönettiği ülkede de bir imparatorluk vehmetmesi boşuna değil.

önce topa tutmuş, sonra sokaklarda Yeniçeri avına çıkmış, toplamda 6.000 yeniçeri öldürülmüş, 20.000 kişi tutuklanmıştı.

II. Mahmut tabii ki bu olayı tek başına gerçekleştirmede, Şeyhülislam’ın icazetini, Ulema’nın desteğini aldı. Ancak Tanpınar’ın saptamasını gözden

kaçırmamalı: Ulema bu destekle kendi kuyusunu da kazmış oldu, hükümdarlık makamı ile arasında denge kurulacak bir güç kalmadığında, Ulemanın da bir kıymet-i harbiyesi kalmadı; Ulema politik olarak hükümsüz hale geldi, hükümdarın otoritesi mutlaklaştı. Bu olayın Padişah’ın elini rahatlattığını, gereksiz bürokratik

müdahalelerin yolunun kesilmesiyle birlikte icranın güç kazandığını, hantallaşmış imparatorluk yapısının manevra kabiliyeti kazandığını düşünebiliriz. Ancak (Tanpınar’ın da gözlemlediği gibi) kazın ayağı öyle değil: Yolu açılan sadece İmparatorluğun çöküşü oldu. 16 yaşındaki Abdülmecit tahta çıkar çıkmaz Tanzimat

Ferman'ını yürürlüğe koydu (1839) ve Osmanlı devletinin yönetiminde tasfiye edilen *Seyfiyye* (kılıçlılar, askerler) ve geçersizleşen *İlmiyye* (ulema, âlimler, hukukçular) yerine Avrupa devletlerinin diplomatları söz sahibi olmaya başladı. Gerisini hepimiz biliyoruz.

Aynı şey günümüzde de tekrarlanmıyor mu? Türkiye Cumhuriyeti'nin "Vaka-i Hayriye"si, ya da "İkinci Vaka-i Hayriye", 2008-2012 yılları arasında Ergenekon ve Balyoz davalarıyla gerçekleşti. Daha yavaş, daha kansız oldu kuşkusuz, ama 2012'ye geldiğinde *Seyfiyye*'nin devlet yönetimi üzerinde iddia edeceği bir hak kalmamış, yeni Türk Silahlı Kuvvetleri (tıpkı II. Mahmut'un *Asakir-i Mansure-i Muhammediye*'si gibi) hükümdara kayıtsız şartsız bağlılığını ilan etmişti.

Ulema'nın hukukçular kısmı da bu olayla birlikte hükümsüz kaldı: İcra gücü üzerinde kaba kuvvete dayalı bir tehdit olmadığı sürece, hukukun etkisi olsa olsa teoriktir. Hukuk bir denge unsurudur, başlı başına bir "güç" değildir. Arasında denge kuracağı iki unsurdan biri ortadan kalktığında bir anlamı kalmaz, bir fikre, bir ideale dönüşür. Ulema'nın geri kalanı ise, 44 rektör Aralık 2012 ODTÜ olayları üzerine yaptıkları açıklamalarla Recep Tayyip Erdoğan'a biat ettiklerini açık açık ortaya koyduklarında, kervana katılmış oldu, hükümsüzleşti.

Diyeceksiniz ki, "Peki rektörlerin açıklamalarına karşı çıkan akademisyenler ne olacak?" Onlar zaten "Ulema"ya dâhil değildiler; otuz yıl önce Kenan Evren'in "Ben ne yapayım böyle aydını" sözüyle birlikte çoktan (politik anlamda) devreden çıkmışlardı. Artık yalnızca tek bir hükümdarımız var; hayırlı olsun.

Bu tarihsel analogiye çeşitli açılardan yaklaşmak mümkün, o yüzden ben hemen kendi "açımı" belirteyim: Vaka-i Hayriye'lerin ikisine de karşı değilim. Asker, yapısı gereği son derece muhafazakârdır, elinde tuttuğu silah gereği hunhar, eleştiriye kapalı ve kibirlidir. Şu ya da bu denge içinde, devlette ne kadar söz sahibi olursa, özgürlükler o kadar kısıtlanacak, emekçi sınıfların yönetime müdahale imkânları o kadar sınırlanacak demektir. Uzun vadede zaten "askerlik" diye bir mesleğin gerekliliğine inanmıyorum; kısa vadede ise askerler devletin tepesinden ne kadar

uzakta olursa o kadar iyi olur. Bir sınıf ya da tabaka olarak Ulema ise, evrensel/ulusaşırı hukuk ya da bilimsel bilgi ile hiçbir şekilde ilişkili değildir zaten. Tek tek akademisyenleri ya da hukukçuları tenzih ederek, kendi sınıf ya da grup çıkarlarından başka bir şeyi gözetmeyen, bilginin tekeli her ne pahasına olursa olsun elinde tutmaya çalışan ve bu doğrultuda akademik, iletişimsel ve polisiye tedbirler almaktan asla geri durmayan muhafazakâr bir zümredir; onlara da uğurlar ola.

Ancak bu iki gücün ya da denge unsurunun ortadan kalkmasıyla birlikte geriye kalan iktidar yapısından da memnun olduğumu söylemem mümkün değil. Erdoğan'ın kabadayı, nobran ve kibirli kişiliğinde cisimleşen AKP iktidarı, zaten hiçbir zaman esasta demokrat ya da özgürlükçü olmamıştı. Ancak kendisinden (dinsel değil politik anlamda) daha muhafazakâr olan *Seyfiyye* karşısında geçici olarak o rolü oynamak (basit bir biçimde öyle görünmek değil, bir süre için basbayağı öyle olmak) zorunda kalmıştı. Bu zorunluluktan çok mutsuz oluyordu gerçi, ama mazlum/madun konumunda kalmanın, üzüm yemenin değil, bağcı dövmenin de değil, bağcıdan dayak yemenin her zaman için dayanılmaz bir çekiciliği de vardır; en azından gelecekte yerli-yersiz atacağınız dayaklar için gerekçe oluşturur. AKP mazlum konumundan "İkinci Vaka-i Hayriye" ile çıktı. Aslında çıkmaya pek hevesli de değildi, ama "zalim" bir kere ortadan kaldırılınca, "mazlum" konumunda ısrarın da inandırıcılığı kalmaz.

Askerin politik bir unsur olmaktan çıkması ve bunun ardından Ulema'nın yani hukuk seçkinlerinin ve "sözü dinlenen" bilim insanlarının da politik güçlerini kaybetmesi, geriye yalnızca bir hükümdar bırakıyor demiştim. Nitekim kabaca 2010'dan başlayarak Erdoğan'ın kendinde bir padişahlık, yönettiği ülkede de bir imparatorluk vehmetmesi boşuna değil. Erdoğan bu konumu bir kez eline geçince, bunu kurumsal bir düzenlemeyle, yani "Başkanlık Sistemiyle" kalıcılaştırma çabasına da girecekti muhakkak. Ancak Erdoğan'ın da, danışmanlarının da ve maalesef muhaliflerinin de unuttuğu bir şey var: Tabiat ve politika boşluktan korkar. Politik yapıdaki denge unsurlarını tasfiye eder, tekli bir yapıya ulaşmayı

Erdoğan'ın kabadayı, nobran ve kibirli kişiliğinde cisimleşen AKP iktidarı, zaten hiçbir zaman esasta demokrat ya da özgürlükçü olmamıştı.

hedeflerseniz, o unsurların yerine yeni unsurlar kendiliğinden (ya da çeşitli planlar, programlar ve komplolar dahilinde) ortaya çıkmaya başlar.

Nitekim Osmanlı'da bu unsurlar büyük Avrupa devletlerinin (o zamanın tabiriyle "Düvel-i Muazzama'nın") temsilcileri olmuştur; kısa bir süre sonra da İttihat ve Terakki gibi yarı-askerî, yarı-politik bir oluşum üçüncü bir unsur olarak ortaya çıktı. Bu üçlü yapının etkileşimleri imparatorluğu hazır olmadığı bir dünya savaşına girmeye zorladı ve sonunu getirdi. Cumhuriyet Türkiye'sinde aynı şey olmayacaktır mutlaka. Yani askerin ve ulemanın yarattığı boşluğu "emperyalist ülkeler" dolduracaktır demek mümkün değil, çünkü onlar zaten çoktandır, en az elli-altmış yıldır devrede. İttihat ve Terakki benzeri oluşumlar ise gene zaten çok uzun süredir var, güçleri belli, yapabilecekleri ortada. Yeni denge unsurları muhtemelen AKP'nin kendisini çoğaltmasıyla (yani mitoz bölünme yoluyla) ortaya çıkacaktır.

Ancak tüm bu tartışmada eksik kalan bir şey var. Birinci Vaka-i Hayriye'nin ardından hemen hemen hiç devreye girmeyen, muhtemelen o tarihsel dönem açısından girmesi de mümkün olmayan bir güç, yani emekçi sınıflar, bugün artık "yok" değil. Tersine çoktandır varlar, yalnızca özellikle 12 Eylül sonrası alınan tedbirler sayesinde örgütsüzler, politik bir unsur olamıyorlar, gerçek, maddi

bir hareket oluşturmuyorlar. Oysa "küresel" kapitalizmin günümüzde geldiği yer ve içine düştüğü krizler açısından, emekçi sınıfların politik bir güç oluşturması artık gayet mümkün. Yani AKP'nin Şarklı geçmişten miras kalan köhne *Seyfiyye-İlmiyye* zümrelerini politik birer unsur olarak tasfiye etmesi, kendi iradesinden ve niyetinden tamamen bağımsız olarak, emekçi sınıfların politikleşmesinin, bir "hareket" haline gelmesinin önünü açmış olabilir.

Bu sözünü ettiğim yalnızca bir ihtimal. Ama sosyalistlerin görmezden gelemeyeceği, önemsemeyerek bir kenara bırakamayacağı bir ihtimal. Kuşkusuz tek başına hüküm sürme iştahına kapılmış olan yeni "hükümdarın" hiç işine gelmeyecek, gerçekleşmemesi için elinden geleni yapacağı bir ihtimal. O yüzden de Şark despotizminin son kalıntılarının bir ölçüde temizlenmiş olmasının getirdiği rehavete kapılmamak gerek. Ayrıca, yeni "hükümdarın" neo-liberal, küresel kapitalizmi temsil ettiği kadar, aynı Şark despotizmi kültürü içinde doğmuş, yoğrulmuş ve gelişmiş olduğunu da unutmadan, bu yeni denge (ya da dengesizlik) çerçevesinde emekçi sınıfların politik bir unsura dönüşmesinin olanaklarını aramaya başlamak için vaktin gelmiş olduğunu da görmeliyiz artık.

Yoksa tarihin (yani 19. yüzyıl Osmanlı tarihinin) tekerrüründe ve benzer bir trajik sona doğru evrilmesinde bizlerin de önemli ölçüde sorumluluğu olacaktır. ▼

SEKÜLERLİK VERSUS LAİKLİK

Siyasal İslam'ın yükselişi ve Kemalizm'in gerileyişi genellikle Sekülerleşme Kuramları'nın iflası olarak okundu. Meselenin bu kadar basit olduğunu düşünmüyorum.

Besim F. Dellaloğlu

Modernlik, Batı'nın son birkaç yüzyılda yaşadığı halis bir deneyimin adıdır. Bu anlamda Batı daha önce ortaya çıkmış bir modele göre modern olmamıştır. Oysa bizim gibi toplumlar Batı'nın yaşadığı modernlik deneyimini model alarak modernleşmişlerdir. Batı'da bir toplumsal süreç olan modernlik, bize siyasal bir proje olarak yansımıştır. Modernlik/modernleşme ilişkisi aynı zamanda sekülerizm/laiklik eksenini üzerinden de okunabilir. Ana fikir, Türkiye'nin modernleşme tarihinde bir sekülerlik deneyiminden çok bir laiklik projesinin varlığıdır.

“Laikos” ruhban olmayan anlamındadır. Ruhbanlık ise kurum-sallığı çağrıştırır. Laiklik başından beri politik bir kavram olagelmıştır. Carl Schmitt'in “politik olan

devletin sıfatıdır” düşüncesinden hareket ederek, “laik” sıfatının öncelikle iktidarın kullanılmasıyla ilgili olduğunu ve modern anlamıyla devletin bir sıfatı olarak anlaşılması gerektiğini söyleyebiliriz. Sekülerlik ise toplumsal, hatta bireysel bir çerçevenin kavramıdır. Sivil alanı, gündelik hayatı im eder. Toplumun, bireyin tarihin sorumluluğunu üstlenmesine işaret eder.

Sekülerlik din-dışılık değildir. Sekülerlik, hayatın bir kader olarak yaşanmamasını içerir. Bireyin, sınıfın, toplumun kendi kaderini tayin hakkını da işaret eder. Dindarlığın alternatifi değildir. Bir tür neo-dindarlık'tır.

Laiklik ve sekülerlik sanılanın aksine eşanlamlı kavramlar değildirler. Ve özellikle modernleşme toplumlarında birbirlerine karşıt

kavramlar haline bile gelebilirler. Örneğin, Türkiye'de aşırı siyasallaşmış laiklik, toplumsal sekülerleşmeyi en azından destekleyen bir işlev de görmemiştir. Modernleşme projesi, dindar kesimlerin ancak kendi öngördüğü koşullarda toplumun bir öznesi olabileceğini vazettiği için, bu kesimlerin sekülerleşmesinin önünü tıkayabilmiştir. Batı'da bizdeki bu sorun pek yaşanmamıştır, çünkü laiklik ile sekülerlik arasında bir paralellik, süreklilik ve hatta bir denge vardır.

Gökyüzünü yeryüzüne indirmek

Sekülerleşmeyi sadece Reformasyon ve Aydınlanma'yla sınırlandırmak gerekir. Daha geniş bir pencereden bakabilirsek, bütün tarihsel dinlerin kendi deneyimleri içinde belli bir dozda da olsa sekülerleşme yaşadıklarını fark edebiliriz. Her din zaten bir sekülerleşmedir. Vahiyden, kutsaldan bir gündelik hayat üretebilmek için zaten belli bir oranda aklılaşmak, sekülerleşmek

şarttır. Kutsal yakar. Sekülerleşme ise kutsalı soğutur. Dünyevileştirir. Gökyüzünü yeryüzüne indirir. Dinler ancak yeryüzünde yaşanabilir. Kutsal ile baş etmenin, ona inanarak da olsa tek yolu bu anlamda sekülerleşmedir. Dolayısıyla sekülerleşme, sanıldığı aksine, dinin bittiği yerde başlayan bir şey olmaktan çok zaten dinin içinde de vücut bulan bir şeydir.

Batı'da modernliğin ortaya çıkması aslında toplumsal sekülerliğe paralel bir biçimde olmuştur. Bir anlamda siyasal laiklik, toplumsal sekülerleşmenin doğrudan olmasa da sonucudur. Bizde ise "sekülerlik açığı" aşırı laiklik yoluyla devlet tarafından giderilmeye çalışılmıştır. Proje olarak laiklik, deneyim olarak sekülerliği ikame etmiş, hatta ikame etmekle kalmamış, onu işgal etmiş ve toplumsal sekülerleşmenin süreç içinde bir deneyim olarak gelişmesine engel olmuştur.

Bunun olası sonuçlarından biri Türkiye'de çok sık duyduğumuz "laikliğin dinsizlik olduğu" yönündeki düşüncedir. Laiklik aslında, bireyin ya da toplumun dinsizliği değildir. Olsa olsa devletin dinsizliğidir. Bunun bir Batı deneyimi olduğunu ve yüzyıllar süren mezhep savaşlarıyla da tarihsel bağlantısı olduğu açıktır. Toplumsal sekülerlik ile desteklenmemiş, temellendirilmemiş bir siyasî laikliğin dindarlara dinsizlik olarak gözükmesi gayet doğaldır.

Bir cumhuriyet dini

Laiklik kendisini Türkiye'de neredeyse bir din, bir cumhuriyet dini olarak ortaya koyduğu için toplumsal dindarlık laikliği bir tür din değiştirme talebi olarak algılamış olabilir. İşte bu algı, toplumsal sekülerliğin önündeki en önemli engel olmuştur Türkiye'de.

Aslında meselenin bir de sınıfsal boyutu vardır. Laiklik, modernleşme elitler ve üst sınıflar tarafından, sekülerlik ise geniş toplumsal kesimler tarafından temsil edilmektedir. Bu toplumsal, sınıfsal arka plan bu iki kavramın Batı'da ortaya çıkış tarihleriyle çelişki içinde değildir. Her iki kavram Batı'da siyasal, toplumsal, ekonomik değişim süreçleri içinde hayatın dayattığı seçimlere paralel olarak ortaya çıkmıştır zaten. Bu anlamda, Türkiye'de son dönemde yaşadığımız kriz aslında aynı zamanda 1980'lerden beri sekülerleşen sınıflarla, laikliği kendilerine bayrak edinmiş sınıflar arasındaki bir mücadele olarak da okunabilir.

Üstelik Türkiye'de laiklik projesi sadece devletin dinden arındırılması değil, aynı zamanda kamusal alanın ve giderek de toplumun ve bireylerin dindarlıktan arındırılması ya da en azından bu açıdan toplumun kontrol altında tutulması anlamına gelmiştir hep. Diyanet kurumu bu anlamda tam da Türkiye'de bu siyasal laikliğin kurumudur ve sekülerliğin önündeki en önemli engeldir. Türkiye deneyiminde laikliğin önünde engel olarak gördüğü cemaat, tarikat yapıları da aslında Türkiye dindarlığının laikliğe karşı verdiği sekülerleşme mücadelesinin ürünleridir.

Biliyoruz ki özellikle Anglo-Sakson deneyiminde sekülerlik tam da bugün Türkiye'de Diyanet kurumu için öngördüğümüz birçok işlevin sivil topluma ait olması anlamına gelir. Özellikle "ait olması" dedim, "devredilmesi" demedim. Çünkü devredilmesi için önce devlette toplanmış olması gerekir. Bu anlamda özellikle Anglo-Sakson sekülerliğinde ayrıca bir de siyasal laikliğe pek de gerek kalmamıştır.

Sekülerleşme Kuramı'na bağlı olmadan da sekülerleşmeden söz edebiliriz. Son zamanlarda sanki bunun pek mümkün olmadığı konusunda bir kanaat belirmeye başladı akademik-entelektüel dünyada. Sekülerleşmeden söz edildiğinde mutlaka Sekülerleşme Kuramı'nın yaptığı gibi dini ciddiye almamak zorunlu imiş gibi. Klasiktir, herkes bilir. Sekülerleşme Kuramı'na göre, din, kentleşme, sanayileşme ve ulusal eğitim ile birlikte marjinalleşmek durumundadır. Sekülerleşmeden söz etmek için bu önermeyi doğrulamaya mecbur değiliz. Dini bireysel, toplumsal anlamda ciddiye alarak da

sekülerleşmeden söz edilebilir.

İslamî kesimden gelen birçok akademisyen-entelektüel sekülerleşme kuramlarının iflas ettiği konusunda yazıp çizmeye pek hevesliler. Ancak yaşadığımız toplumda örneğin Alevi sorununun nasıl hâl yoluna konacağı konusunda kafa yormaya pek de eğilimli değiller. Laiklik, sekülerizm meselesine girmeden bu tür konuların nasıl çözülebileceği hâlâ meçhuldür. Seküler toplum-laik devlet perspektifi, bu ve benzeri sorunların çözümü açısından elzemdir. Türkiye'de laikliğin değişmesi ile dindarlığın değişmesi birbirlerine paraleldir. Ve bunun adı da sekülerliktir. Bundan sonra da artarak sürecek gibi gözüküyor.

Sekülerleşerek iktidara yürümek

Türkiye'de Siyasal İslam'ın yükselişi ve Kemalizm'in gerileyişi genellikle Sekülerleşme Kuramları'nın iflası olarak okundu. Ancak ben meselenin bu kadar basit olduğunu düşünmüyorum. İslamî kesimlerin AKP iktidarıyla birlikte bu kadar hızlı bir biçimde parayla, teknolojiyle, iktidarla barışması aslında bir "sekülerleşme" olarak değerlendirilemez mi? Türkiye'deki laikliğe haklı olarak direnen İslamî kesimlerin iktidara yürürken sekülerleştikleri ya da sekülerleşerek iktidara yürüdükleri söylenemez mi?

Türkiye'de bazı İslamcılar sırf kendileri iktidara gelebildikleri için sekülerleşme kuramlarını çöktüğünü iddia edebiliyor. Belki de kendilerindeki değişimi tam olarak fark etmedikleri içindir bu. Hatta kendi kişisel tarihleriyle kısmen de olsa sekülerleşme kuramlarını doğruladıklarını fark edemiyorlar.

Evet Türkiye değişiyor. Ama İslami kesim de değişiyor. Türkiye'nin ufukunda galiba Kemalistler de, İslamcılar da haklı çıkamayacaklar.

Bizler Türkiye gibi sekülerleşmeden çok laikliğin egemen olduğu bir toplumun bireyleri olarak, seküler bir toplumda dindarlığın, dindar bir toplumda sekülerliğin pek de mümkün olmadığını düşünmeye eğilimliyiz. Üstelik neredeyse hiçbir konuda anlayamayan bu ülkenin Kemalistleri ve İslamcılarını bu konuda tuhaf bir biçimde anlayabiliyor. Bu anlaşma bence memleketin en önemli sorunlarından biridir. Oysa bu önerme doğru değildir. Seküler bir toplumda dindarlık, dindar bir toplumda sekülerlik mümkündür. Hatta bu ikisi birbirlerinin garantisidir.

Laiklik siyasî bir kavram olduğu için anayasalarda yer alabilir, bir hedef, bir proje olarak tartışılabilir. Sekülerlik ise daha çok bir zihniyettir, hatta bir *ethos*'tur. Projelendirilemez.

Türkiye'nin yakın tarihinin ana çatışma eksenine artık yeni bir bakışla yaklaşmanın zamanı gelmiştir. Kemalistler ile İslamcılar, İlericiler ile Gericiler, Batıcılar ile Doğucular... Artık bugün bu tür ikilemlerle çok fazla bir şeyi açıklayabileceğimizi düşünmüyorum. Türkiye modernleşmeden modernliğe doğru bir dönüşüm yaşıyor. Bugün olan kısaca budur. Artısıyla eksisiyle toplum aktör haline geliyor. Aynı biçimde Türkiye laiklikten sekülerliğe doğru hareket ediyor. Ne modernlik ne de sekülerlik tek başına bize hiçbir şeyi garanti etmez. Bu yeni süreci ne kadar idrak edersek, üreteceğimiz modernliğin ve sekülerliğin kalitesi de o kadar yüksek olacaktır. ▼

MÜSLÜMANLAR SOSYALİSTLERİN NESNESİ MİDİR ?

Barış Uzun

Bu toprakların, ülke boyunca devrim halindeki sosyal sınıfların değil de, saray çevresi eşraftan bürokrat kadroların bir eğilimi olarak başlayan modernleşme serüveni, bu başlangıcı itibariyle bir tür “sunî dölleme” olmuştur. Neticesinde ortaya canlı bir organizma çıkmıştır çıkmasına, ama bu onun başlangıcının tabii değil yapay olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Modernleşme Batı’nın kendi öz deneyimi iken, bizim topraklarımızın yaşamaya cebren zorlandığı bir deneyim, Osmanlı bürokratlarının ve sonra Kemalist kadroların uygulamaya koyduğu bir toplumsal mühendislik projesidir.

Marksizm de, bu otoriter modernleşme sürecinin Batı’ya kıyasla geç bir döneminde, cereyanları bu topraklara ulaşan modern bir ideolojidir. Onun toplumsal ve iktisadî çözümlenmeleri her ne kadar “evrensel olma” iddiası taşısa da, Batı’nın tarihsel, toplumsal ve siyasî tecrübeleri üzerine

kurulmuştur. Neşvelendiği dönem, dünyanın küresel olmadığı, Batı’nın ve Doğu’nun gerçekten iki ayrı kategoriye tekabül ettiği bir dönemdir. Ondandır neşet eden politik-toplumsal hareketlere, herhalde tarihin bu cilvesinden olsa gerek, bizim topraklarımızda, kitlesel olmaları ya da olmamalarından bağımsız bir şekilde hep bir eğreti olma hissi eşlik etmiştir. Bu hissiyat, politik özne’nin kendisinde olmasa da, onu algılayan geniş yığınlarca genelde böyle olagelmıştır. Vaziyetin böyle oluşunda Türkiye Cumhuriyeti devletinin zihinleri ihata eden azimli anti-komünist propaganda faaliyeti ve Süper Nato örgütlenmesinin gayretkeş çabaları gibi politik-stratejik faktörlerin de rol aldığı söylenebilir. Türkiye solu buna zaten bir psikolojik savunma türü olarak başvuruyor ve haksız da sayılmaz. Gelgelelim, konu orada kapanmamakta. Ve kapanmamalı.

Şunu not ederek başlayalım: Bu satırların yazarı, bilhassa gazete köşelerini tutmuş, solda ve solun

tarihinde hergün yeni bir kötülük keşfetme arzusuyla yanıp tutuşan tahkirci koronun bir parçası değildir, aralarında hiçbir duygudaşlık da bulunmamaktadır. Niyetimiz yeni bir sola küfretme ritüeli gerçekleştirmek değil. Ama ifade etmekten kendimi alamayacağım ki, Marx’ın “din kitlelerin afyonudur” ifadesi kadar, içinde geçtiği metindeki bağlamından koparılıp berbat bir şekilde yorumlanmış bir ifadeye tarihte az rastlanır. Bunun başrolünde hiç şüphesiz solcular var. Bundan bahsediyorum çünkü Türkiye solunun geniş dindar kesimlerle ve dinin kendisiyle olan sorunlu ilişkisindeki bilinçaltında bu ifadenin pejoratif şekilde yorumlanması önemli bir sembolik değere sahip. Gelgelelim, eğer sol bu toprakların kaderini belirleyen denklemlerin içinde kendine hakiki bir yer edinmek istiyorsa işneçüvaldız metaforuna başvurması gerekiyor. Yani, bu noktada Türkiye solu gerçekten esaslı bir özelleştirme yapmış mıdır? Yoksa hâlâ buralı olmasına rağmen, Batılı

önyargılarla bu topraklara bakan iflah olmaz bir oryantalist midir ?

Özeleştirme ve iyiniyet

Yukarıdaki sorular bağlamında, *AltÜst*’ün geçen sayısında Sinan Dervişoğlu’nun “Türkiye’de Müslümanlar ve Sosyalistler” başlıklı yazısı bir marksistin kaleminden hem güncel hem de kullanışlı bir materyal olma işlevi görüyor. Dervişoğlu’nun yazısı, aslında solcuların (daha doğrusu bir kısmının) bu özelleştirme faaliyetini gerçekleştirdiğini gösteriyor. Ama bu özelleştirme faaliyetinin içine din ve dindarlarla olan ilişkinin girmesi zannımca biraz gecikmeli oldu. Aydınlanma çağının antiklerikal (ruhban karşıtı) veçhesini fazlasıyla içselleştirmiş bir sol için bunun böyle olması şaşırtıcı değil; her ne kadar bizim topraklarımızın tarihi çok farklı toplumsal-kültürel dinamiklerle malûl olsa da...

Vaziyetin böyle oluşunda, bilhassa akademik olarak bu coğrafyanın sosyolojisine ve Kemalist gelenekten bünyelerine kattıkları

Osmanlı alerjisi yüzünden bir türlü incelemeye değer bulmadıkları, neredeyse 700 yıllık bir tarihe karşı olan yabancılıkları önemli rol oynamıştır. Solcuların bu yaklaşımının gelişim süreci başlı başına bir analizi hak etse de, burada şu tespiti yapmamız yeterlidir: Türkiyeli sosyalistler, dini, özel olarak da İslam'ı "gericilik" kavramıyla mimleyip kendi düşünce dünyalarına ve analizlerine sokmamışlardır. Bunun yerine fikir babalarının düşünsel mirasından bu konulara yönelik zahmetsiz ve hayli kullanışlı bir şablon çıkardılar. Onlara göre din, bir üstyapı kurumu olarak esas dönüştürücü güç olan üretim araçlarının ve ilişkilerinin, yani altyapının belirlenimi altında pasif bir unsurdur. Dolayısıyla irdelemeye, analiz etmeye şayan bir şey değildir. Osmanlı geçmişine gelince, uzun boylu ele almaya gerek yoktu; o da feodal bir toplumun ürünü teokratik bir devlettir!

Bu bilimsel olmaktan uzak, ezberci ve tutucu yaklaşımla, kültürü İslam ile mayalanmış ve onun derin izlerini taşıyan bir coğrafyada yapılabilecek en hayati hatayı yapmışlardır. Dervişoğlu'nun yazısında bütün bunlara yönelik derin bir sezgi var. Üstelik dindar kesimlerle ilişkilere dair iyiniyetle dolu bir yazı. Yeni bir sayfa açmak için güzel bir girizgâh. Ama sadece girizgâh, çünkü ancak bir başlangıç olarak tatmin edici.

"Gericilik" olarak kodlanan heyula

Dervişoğlu, solun bünyesindeki arızî durumu tespit ederek bunun pratikteki patolojik yansımalarından birini şöyle ifade etmiş:

"Sosyalistler, dindar emekçilerle konuşmamakta, onlara yaklaşmamakta, onlardan uzak durmakta, hatta onlardan ürkmektedir."

Bu tür bir davranış bozukluğuna yol açan düşünce dünyasının köklü bir rehabilitasyona ihtiyaç duyduğuna şüphe yok. Üstelik bu davranış bozukluğu, dindarlara yaklaşmak şöyle dursun, İslam'ı ve Müslümanları çağırıştıran sembollerle (takke, sarık, cüppe, tespih gibi) karşılaşıldığında bile kendini yoğun bir tikslenme duygusu olarak dışavurmaktadır. Zira bunlar solcunun zihninde "gericilik" olarak kodlanan heyulanın alametleridir. Durum gerçekten bu kadar vahim.

Dervişoğlu yazı boyunca sıkı bir özeleştiriyi ortaya koyuyor. Ne var ki, Antikapitalist Müslümanlar

örneğinden hareketle yaptığı çıkartmalar sorunlu bir yapıya sahip:

"...Müslüman anti-kapitalistler tam da mevcut bu boşluğun bir ürünü, hem de bu boşluğu aşmanın bir fırsatı olarak karşımıza çıkmıştır. 1 Mayıs 2012'den bu yana da güzel işler yapmakta, "ABDestli Kapitalizm" ve "Nurjuvazi" gibi kapitalizmi eleştiren kitaplar yayınlamaktadır. Ancak, "İyi, tamam işte, o boşluğu bunlar dolduruyor" rehavetine kapılmanın anlamı yoktur; zira bu arkadaşlar, tüm iyi niyetlerine rağmen, konuşulan esas konu olan sınıf mücadelesi hakkında tutarlı, gelişkin ve sağlam bir teorik çerçeveye sahip olmaktan uzaktır. Bu çerçeveye sahip olma iddiasında olan biz sosyalistler bu konuda düzgün ve etkili bir politika geliştirmesek, bu kesim, kendilerinin (maalesef) doğal çevresi olan diğer İslami gruplarla olan ilişki ve polemik içinde aşınmak, erimek ya da saptırılarak etkisizleştirilmek gibi bir kaderle karşı karşıya kalabilir."

Elbette, söz konusu olan bir dergi yazısı değil de örgüt içi bir toplantı olsa, herhalde bu ifadelerin sarf edilmesinde bir sakınca olmaz. Ama durum bu değil. Bu zahirdeki yanlış.

İçerikteki yanlış ise bizatihi yazarın kendisinin yazıda "aydın elitizmi" ifadeleriyle ortaya koyduğu özeleştiriyi ile ilgili. Zira yukarıdaki alıntı bu elitist tutumun kendisinde de varlığını korumaya devam ettiğini açığa çıkarmaktadır.

Açık ki, toplumsal cereyanların komuta edilebileceği yanılması, politik özneler olarak sosyalistlerin kendilerini "öncü"ler olarak vehmetmelerinin, hatta dayatmalarının önünü açmıştır. Toplumsal mücadele süreçlerinde öncülerin varlığı şüphe götürmez elbet. Ama bu pozisyonu mutlak bir hedef olarak ülküleştirme, ister istemez öncülüğü bir takıntı haline getirmekte ve toplumsal mücadelenin "sadece" parçası olmak yetmemektedir. Bu, Nietzsche'ci tabirle bir tür "güç istenci"nin solcuların bilinç düzeyinde deşifre olmasıdır, bilinmez, ama yazarın ifadelerine yansıması bizi kendi ortaya koyduğu özeleştirmenin sağlamlığını sorgulamaya sevk etmektedir.

Antikapitalist Müslümanlar'ın halihazırdaki kafa karışıklıkları bir yana, dindarların sosyalist mücadelenin parçası olması ne gereklidir, ne doğru olandır, ne de kapitalizmi çözümleme ve politik aksiyon alanında dindarlar sosyalistlerin aklına muhtaçtır. Bilakis, geniş bir toplum ve insan bilimleri literatürü entelektüel olarak beslenmeye açıktır. Kendi bünyesine dahil etmek, öncülük etmek gibi arzular ise bizi sağlıklı bir noktaya götürmeyecektir.

Karşı öneriler

Dervişoğlu'nun yazısında kendi ifadesiyle "teori düzeyinde" ortaya koyduğu önerilerine (İslamî kaynaklarla tanışmak gibi) katılmakla beraber, pratik düzeyinde ortaya

koyduklarına şerh koyuyorum. Sosyalistler dindarları, dindarlar da sosyalistleri kendilerine benzetmeye ve içermeye çalıştıkça varılacak bir menzildir.

Sosyalistler kendilerine şu soruyu sormalıdır: Bu topraklarda kitlesel bir toplumsal adalet ve eşitlik hareketinin serpilip gelişmesini mi arzulamaktadırlar, yoksa o hareketin Leninizm'in orak çekiçli damgasını taşımasını mı? Eğer ikincisiyse, özeleştiriyi ve yön bulma süreçleri kemâle ermemiş demektir. Zira tarihsel deneyimler tekrar edilemeyecekleri gibi, toplumlar da kendi özgün kültürel iklimleri ve maddî koşulları içinde devinirler. Latin Amerika'daki Topraksızlar Hareketi ve Meksika'daki Zapatistalar birer toplumsal eşitlik ve adalet hareketi olarak bunun en çarpıcı ve güncel örneklerini oluşturmaktadır. Bu hareketlerin hiçbirinde marksist-leninist tonlar görmemekteyiz, ki bu bir zaruret de değildir.

Dindarlar (özel olarak da İslamcılar) ve sosyalistler, birbirlerine karşı tahammülsüzlük ve düşmanlıkla dolu bir tarihin aralarına inşa ettiği duvarları yıkıp diyalog kanallarını açabilirlerse, devamında gelişecek sürecin her iki kesimi de olgunlaştıracağına şüphe yok. Bu da ancak her iki kesimin de kendi toplumsal adalet ve eşitlik arayışlarını kendi gelenekleri içinden ve kendi kavramlarıyla ifade etmekte yetinmesi, birbirlerini içermeye, dönüştürmeye çalışmaması ile mümkün olabilir. ▼

KADİM VE MODERN İSLAM ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE

Baha Coşkun

İslam ilahiyatına ve İslam şeriatına yönelik eleştiriler İslamiyet'in ilk yıllarına kadar uzanır. Abbasi İmparatorluğu'nun ilahiyat ve şeriatı bir imparatorluk ideolojisi haline getirmesiyle bu eleştiriler artar. Selçuklu ve Osmanlı'da da bu eleştiri güçlü bir gelenektir.

Bu kadim eleştiri ile, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi üzerine eski Osmanlı topraklarında kurulan irili ufaklı ulus devletlerin milliyetçi/laiklerinin eleştirilerinin hiçbir ortak temeli, vasfı ve amacı yoktur.

Türk milliyetçi/laiklerinde, Tunus'tan Irak'a Arap milliyetçi/laiklerinde, Ermeni, Rum, Yahudi milliyetçi/laiklerinde, yani Osmanlı'nın modernleşen her etnisite ve dinden küçük burjuvazisinde ortak olan bu yeni tür eleştiri bazen irrasyonel bir nefret biçimini alır.

İtibarsızlaştırma

İslam ilahiyatı ve şeriatına yönelik Kadim Eleştiri güçlü ekonomipolitik, kültürel, felsefî temellere dayanır, İslam toplumu içerisindeki sınıf savaşını ideolojik düzeyde yeniden üretir.

Modern Eleştiri ise kapitalizmin reel politik amaçları ile ilgilidir.

Kapitalizm, sömürgecilik evresinde, kadim dünyanın manevî entelektüel silahlarını yok etmek için Hıristiyanlığı kullanmıştır. Sömürgecilik, kızılderilileri, siyahları, Uzakdoğuluları vs. Hıristiyanlaştırmış, onları geleneksel kültür ve ideolojilerinin geri, kaba, ilkel olduğuna inandırmış, inandıramadıklarını katletmiş ve yönetme, yani efendilik hakkını fiziken modern silahlarla, manen de Hıristiyanlık'la idame ettirmiştir.

Kapitalizmin emperyalizm evresinde Hıristiyanlaştırmaya yer yer devam edilmiş olmakla beraber, kadim dünyanın kültür ve ideolojilerinin itibarsızlaştırılması, halkların ve ülkelerin manevî güçlerini kaybederek kapitalizmin hammadde/pazar ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirilebilmeleri operasyonu esas itibarıyla modern pozitif bilim, aydınlanma, rönesans reform değerlerinin bağımlı ülkelerin küçük burjuvazilerine zerk edilmesi suretiyle inşa edilmiştir. Efendilik hakkı, yönetme hakkı fiziken modern silahlarla, manen ise bir hiper-din haline getirilen pozitif bilim, pozitif felsefe ile idame ettirilmiştir.

Petrolü yönetilebilir kılmak

Bu ülkeler ve halklar, eski vatanlarının ancak çok küçük bir

kesimine vatan demek, düşman olarak emperyalist güçleri değil çünkü komşuları olan birbirlerini görmek, iç savaşlarını kendi halklarına dış savaş olarak takdim etmek, emperyalistlerin yazdığı bir histografyayı dünya histografyası ve kendi histografyaları olarak görmek, Osmanlı özelinde söyleyecek olursak emperyalistlerin petrolü yönetilebilir kılma amacına halel getirmemek şartıyla her şeyi yapmakta serbest bıraktığı diktatörlükler altında yönetilmek durumunda kalmışlardır.

Eski Osmanlı topraklarında emperyalizmin temel amacı petrolü yönetilebilir halde tutmaktır. Bunun için en fanatik dinsel akımları, en bağınaz kabileleri de kullandığı olmuştur. Ama statükonun orijininde kullandığı temel figür kolayca birbirine düşman haline getirebildiği milliyetçi/laiklerdir. Her etnisiteden ve her dinden milliyetçi/laikler İslam'ın geri, yobaz, kaba, ilkel olduğu konusunda hemfikir hale getirilmiştir.

Emperyalizm Türkmenlerin, Arapların ve Kürtlerin gönüllü birliklerini en önemli sorun olarak görmüş, bu birliğin ideolojik simgesi olarak gördüğü İslam dinine karşı bir nefret ideolojisi geliştirmiş, böylece medenileştirme, yönetme hakkı ve görevi meşrulaştırılmıştır.

"Kalpsiz dünyanın kalbi"

Avrupa'daki Hıristiyanlık eleştirisi Marx'ın ifadesiyle felsefî ve politik ateizm olarak iki kulvarda cereyan etmiştir. Marx, Bismarck'ın "laisizmne", yani dine karşı açtığı vandalist savaşa karşı çıkarak, Bismarck'ın felsefî ateizm yaptığını, "kalpsiz dünya" ile değil, "kalpsiz dünyanın kalbi" ile barbarca uğraştığını, kendisinin ise felsefî değil, politik ateist olduğunu, yani mücadelesinin mülk sahibi sınıfların ideolojik bir silahına indirgenmiş kilise ile, yani "kalpsiz dünyanın kalbi" ile değil "kalpsiz dünya" ile olduğunu belirtmiştir. Latin Amerika'daki Kurtuluş Teolojisi, Sandinistlerin İçişleri Bakanı'nın papaz olması bu çizgi ile alakalıdır.

Ancak felsefî ateizm de temel argümanlarını örneğin Protestanlığın kurucularından Calvin'in dinsel muhaliflerini hafif ateşte kebab ettirmesi veya Hıristiyan Haçlıların herkesçe malum vahşeti üzerine kurmamıştır. Bu türden canavarlık örnekleriyle bir ideolojik sistemin tamamını temsil etmek iddiasında bulunmak, aşağılık komplekslerini rasyonel bir oto-kritik sanan sömürge aydınlarına özgüdür.

Unutmamak gerekir ki, İttihat ve Terakki'de olan ve fakat İslam'da, Türkmen etnik kimliğinde, Osmanlı kimliğinde olmayan bir "şey" vardır. Eğer bu şey Türkmen de, Müslüman da, Osmanlı da olsaydı 1915'te Anadolu'da soykırıma kurban edilecek tek bir Ermeni bulunamazdı. Altı yüzyıl boyunca soykırım zaten yapılmış olurdu. Bu "şey" soykırımın, Ağrı'nın, Dersim'in, mübadelenin, 1934 Trakya'sının, Pontus'ta olup bitenlerin sebebidir.

Modern İslam, yani esas itibarıyla kendisini ulus, ulus-devlet gibi kavramlarla oluşan bir çerçeve ve mitoloji içerisinde ifade eden milliyetçi İslam ise, kadim tüm zihniyetlere olduğu gibi İslam zihniyetine uzak ve modern ideolojilere yakındır. Esas olarak neo-liberal bir burjuva hareketi olan, İslam'ı bir halkla ilişkiler performansı olarak kullanan AKP gibi partileri ise değerlendirmek bile gereksizdir. ▼

SOSYAL İSLAM

İhsan Eliaçık

Bu makalede, İslam'ın "sosyal" özünü veya Kur'an'ın "sosyal" içeriğini göstermeye çalışacağım: Keffâretler...

Keffâret, 'örtmek' manasına gelen 'kefer' kelimesinden türetilmiş. Bir hata sebebiyle meydana gelen günahı örten perde anlamında kullanılıyor. 'Kâfir' de bu kökten. Mülkün Allah'a ait olduğuna inmayan, bu gerçeği örten, bunu ısrarla reddeden anlamındadır. Mülkün Allah'a ait olduğu gerçeğini örtmekle kalmaz, ona ortak olmaya kalkarsa buna da 'müşrik' diyor Kur'an.

Kur'an'da başlıca dört tür keffâret var. Yani bir hatanın örtülmesini sağlayan yaptırım var.

Aşağıda geçtiği yerleri veriyorum. (Öngörülen yaptırımları **kalin** harflerle vurguladım.)

İlki Hacc ile ilgili:

"Ey iman edenler, sizler hac yaparken bir hayvanı dahi öldürmeyin. Kim bir hayvanı kasten öldürürse Kabe'ye sunulacak bir kurbanlık olmak üzere adalet sahibi iki

kişinin vereceği kararla öldürdüğü hayvanın bedelini tazmin etmelidir. Veya öldürdüğü hayvana karşılık yoksulları doyurmalı veya onun dengi oruç tutmalıdır. Ta ki bu şekilde yaptığının vebalini tatsın." (Maide; 5/95)

Verilmek istenen mesaj büyük eşitlik ritüeli (Hacc) sırasında bir hayvana bile zarar verilmemesi gerektiği, "kimsenin hakkının yenemeyeceği, yendiği takdirde de ödetileceği"dir. Keza sözü ayağa düşürenler, iyi olacağına söz verdiği halde kötü bir davranışta bulunanlar "sözün namusu adına" bedelini ödemelidir. Hiçbir kötülük karşılıksız bırakılmamalıdır. Kötülük yapan bir yoksul doyurarak bunu iyilikle karşılamalı veya kötülüğün kaynağı olan açlık ve şehveti kendine yasaklayarak (savm/oruç) kendini tutmasını öğrenmelidir.

Yaptırımlara dikkat ediniz: Zarar verdiğinizin bedelini ödemek... Yoksulu doyurmak... Tasadduk etmek... Oruç tutmak...

İkincisi yanlışlıkla adam öldürmekle ilgili:

"Bir mü'minin diğer mümini öldürmeye hiçbir şekilde hakkı yoktur. Fakat kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, mü'min bir köleyi özgürlüğüne kavuşturması ve ölenin mirasçılarına tatmin edici bir diyet vermesi gerekir. Fakat mirasçılar diyetten vazgeçerlerse gerekmez. Eğer öldürülen -kendi mümin olmakla beraber- size düşman bir kavimden ise, o zaman öldürenin mümin bir köleyi özgürlüğüne kavuşturması gerekir. Şayet antlaşmalı olduğunuz bir kavimden ise, mirasçılarına tatmin edici bir diyet vermek ve mümin bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak icap eder. Bunlara gücü yetmeyen, Allah'a tövbe ederek, **peş peşe iki ay oruç tutmalıdır.**" (Nisa; 4/92).

Görüldüğü gibi aynı ayet içinde üç defa "bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak" geçiyor. Sonra verdiği zararın bedelini (tazminat) ödemek. Bunlara gücü yetmiyorsa, iki ay peş peşe oruç tutmak.

Üçüncüsü boşanma ile ilgili:

"Kadınlarından 'Sen artık bana annem gibisin' diyerek ayrılmaya kalkıp da sonra cayanlar tekrar ilişkiye girmeden önce **bir köleyi**

özgürlüğüne kavuşturacaklardır. İşte size tavsiye edilen budur. Allah her ne yaparsanız haberdardır. Buna gücü yetmeyen tekrar ilişkiye girmeden önce **iki ay sırasıyla oruç tutacaktır.** Buna da gücü yetmeyen **altmış yoksulu doyuracaktır.** Allah'a ve peygamberine imanınız varsa böyle yapacaksınız." (Mücadele; 3-4).

Keffâret yaptırımına dikkat ediniz: Bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak... İki ay sırasıyla oruç tutmak... Altmış yoksulu doyurmak...

Dördüncüsü yemin ile ilgili:

"Allah düşünmeden ettiğiniz yeminlerden sizi sorumlu tutmaz. Ancak bile bile kendinizi bağladığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bunun keffâret olarak bedeli çoluk çocuğunuza yedirdiğinizin orta derecesinden **on fakiri doyurmak** yahut **giydirmek** veya **bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktır.** Bunlara gücü yetmeyen ise **üç gün oruç tutmalıdır.** İşte yemin edip de bozmanın cezası budur. Şu halde yeminlerinizi koruyun. Allah size hükümlerini böylece açıklıyor ki, şükretmesini bilesiniz." (Maide; 5/89).

Yaptırımlar yine aynı: On yoksulu doyurmak veya giydirmek... Bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak ve üç gün oruç tutmak...

***

Görüldüğü gibi en çok “bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak” geçiyor. Sonra “yoksulu doyurmak”, sonra “oruç tutmak”, sonra da “zararı tazmin etmek”, bir yerde de “kurban”...

Hepsi de “vermek” ile ilgili...

Bunlar kanımca şu anlama geliyor.

Bir hata mı yaptın, telafi etmek için hemen bir boyunduruk altında olan (örneğin, borçlu) bul ve onu boyunduruğundan kurtar...

Buna gücen yetmezse hemen bir (10/ 60) yoksul bul ve onları açlıktan kurtar...

Buna da gücün yetmezse (10/ 60 gün) aç kal...

Ya kölelere özgürlük (fekku raga-be)...

Ya açları doyurma (taâm miskîn)...

Ya da aç kalma (savm)...

“Ya açları doyur ya da kendin aç kal ki hallerini anla” diyor adeta.

***

Şimdi...

Soru şu: Neden Kur’an’da keffâretler hep bunlar etrafında dönüyor?

Mesela neden 10 rekat namaz kıl, 60 gün peş peşe sabah namazına kalk yok?

Neden hep verme, verme, verme...

Neden hep özgürlük, özgürlük, özgürlük...

Neden hep yoksul, yoksul, yoksul...

Neden hep aç doyurma veya aç kalma (oruç).

Yani açlık, açlık, açlık...

Neden? Niçin?

Bunun üzerine düşünün.

“Sosyal İslam” derken ne kastettiğimi anlayacaksınız.

***

“Sosyal” kelimesinin etimolojik izini sürdüğümüzde karşımıza şunlar çıkıyor: Hind-Avrupa dil kökünde ‘sok-yo’ bir şeyin peşinden gitmek demek. Oradan Latince’ye müttefik (*socius*), sonra ittifak etmek, ortak olmak (*sociare* veya *sociabilis*) olarak geçmiş. Oradan da Fransızca toplum, toplumsal,

toplumla ilgili manasında ‘social’ denmiş. Türkçeye de [sosyal] olarak geçmiş...

Türkçede kullandığımız sosyal, sosyete, sosyoloji, sosyalist kelimeleri de bu kökten.

Sosyoloji kelimesi 1830’da, sosyalist kelimesi de modern anlamda ilk olarak İngilizce’de 1822, Fransızca’da ise 1831’de kaydedilmiş.

Arapça, Osmanlıca ve Farsça gibi doğu dillerinde ictimâî, tecemmuî, cemiyet, cum’a, cemaat, iştirakî vb. ile aynı çağrışıma sahip ‘sosyal’ kelimesi, kök anlamında yer alan “peşinden gitmek” ifadesinden de anlaşılacağı gibi, ötekini düşünmek, öteki ile ilgili olmak ve giderek ötekicilik, diğergâmlık (ötekinin gamı ile gamlanmak), ortaklaşacılık, velhasıl en genel anlamıyla toplumculuk demek oluyor...

***

İkinci kitabımın (1992) ismi *İslam ve Sosyal Değişim*, üçüncü kitabımın (1995) ismi de *Devrimci İslam* idi. Benim zihin dünyamda İslam hep “sosyal” yönü ağırlıklı bir din olarak belirmiştir. Benim algılayışım da bu, İslam’a sonradan yamayan bir yorum değil; İslam’ın özünde varolan bir gerçeklik olarak belirlemektedir. İslam’ın özünde neyin yattığını kavrayışım hep bu

istikamette olmuştur. Ve bu başından beri hep böyledir.

Son zamanlarda buna “Sosyalist İslam”, “Komünist İslam” diyenler oluyor.

“Sosyal” bir kelime olmasına rağmen, “sosyalist” veya “komünist” kelime değil; terimdirler. Bu nedenle bir ideoloji ve tecrübe dünyasının terim değeri olan “kavramı”dırlar. Yani “sosyal” kök kelimesine bir dünyanın kattığı anlamlar, değerler ve pratikler ile yüklüdürler. Ve bu anlamlar, değerler ve pratikler bizim yüklediğimiz anlamlar, değerler ve pratikler değildir.

Bu nedenle İslam’ın ekonomik yorumunun sosyalizme yakın olduğunu, Lehu’l-Mülk şiarının komünal mülkiyet anlayışını çağrıştırdığını söylememe rağmen, buna sosyalist veya komünist İslam (anlayışı) demedim, demiyorum.

Yaptığımız şeyin ne olduğunu soranlara şunu diyeceğim: Bu, İslam’ın “sosyal” özünün öne çıkarılması veya Kur’an’ın “sosyal” içeriğinin vurgulanmasından başka bir şey değildir.

Kısaca buna “Sosyal İslam” diyebiliriz.

***

Keza kültürümüzde yer alan “Kurbanın olayım”, “Canımın içi”,

“Gadasını aldığım”, “Sana gelen bana gelsin”, “Canım feda”, “Vermeyen şerefsizdir”, “Dükkan senin” gibi ifadeler Kur’an’ın “sosyal” içeriğine paralel olup onun Müslüman halk dilindeki yansımalarıdır.

Ancak bu diğergam kültür, liberal kapitalist (mamoncu, mülkiyetçi) teranelerle yok edilmek isteniyor. Öyle ya, yok edilsin ki herkes tek tek “birey” haline gelsin ve bankaların ağına düşerek kredi kartı kölesi olabilsin. Toplumun tüm dayanışmacı, sosyal bağları bir bir çözülsün ve dağılsın. Yoksa bankalar hangi zaaf ve korkudan beslenecek?

Şunu unutmayın ki akraba bağları (aile, yakın çevre, komşular, arkadaş çevresi, mahalle) çözüldükçe pusuda bekleyen bankaların eline düşeceksiniz. Her Cuma imam mimberden şu ayeti okuyup öyle iniyor: “Allah adaleti, ihsanı ve yakın çevrenizi (zi’l-gurba) gözetmeyi/vermeyi emrediyor.” Fakat dinleyen kim, anlayana nerede?

Öyle olunca insanların artık kendi anne, baba, akraba, kardeş ve arkadaşına bile parasını veremeyip güven içinde bankalara götürüp yatırmasının, hangi çözülmeye, yalnızlaşma ve arkasından gelen korku (havf) ve kaygıdan (huzn) beslendiği sanırım anlaşılıyor.

Bu, toplumdaki yakınlık bağlarının yani “sosyal”ın çöküşüdür. Yukarıdaki keffâretlerde ortaya konan “sosyal” içeriğinin ne anlama geldiğini tekrar düşünün. Düşünmekle kalmayın güncelleştirin.

İşte bu, yalnızlaşmış, bir başına kalmış (birey!) yurdum insanının boynuna geçirilen tasmaların, zincirlerin, boyundurukların nasıl kırılıp atılacağı ve profesyonel hırsız şebekelerinin ellerinin toplumdaki nasıl kesileceğinin de panzehiridir.

Bunun yolu kırkta bircilik değildir. Bu, düzenin sürmesini, kölelerin karınlarının doyurulup daha iyi çalışmalarını sağlar ancak. Hem kırkta bircilik Kur’an’da eleştirilir: “Yüz çevireni, azını verip çoğuna cimrice sarılanı gördün mü?” Burada anlatılan müşriklerin en zengini Velid bin Muğire idi. Çünkü o kırkta birciydi!

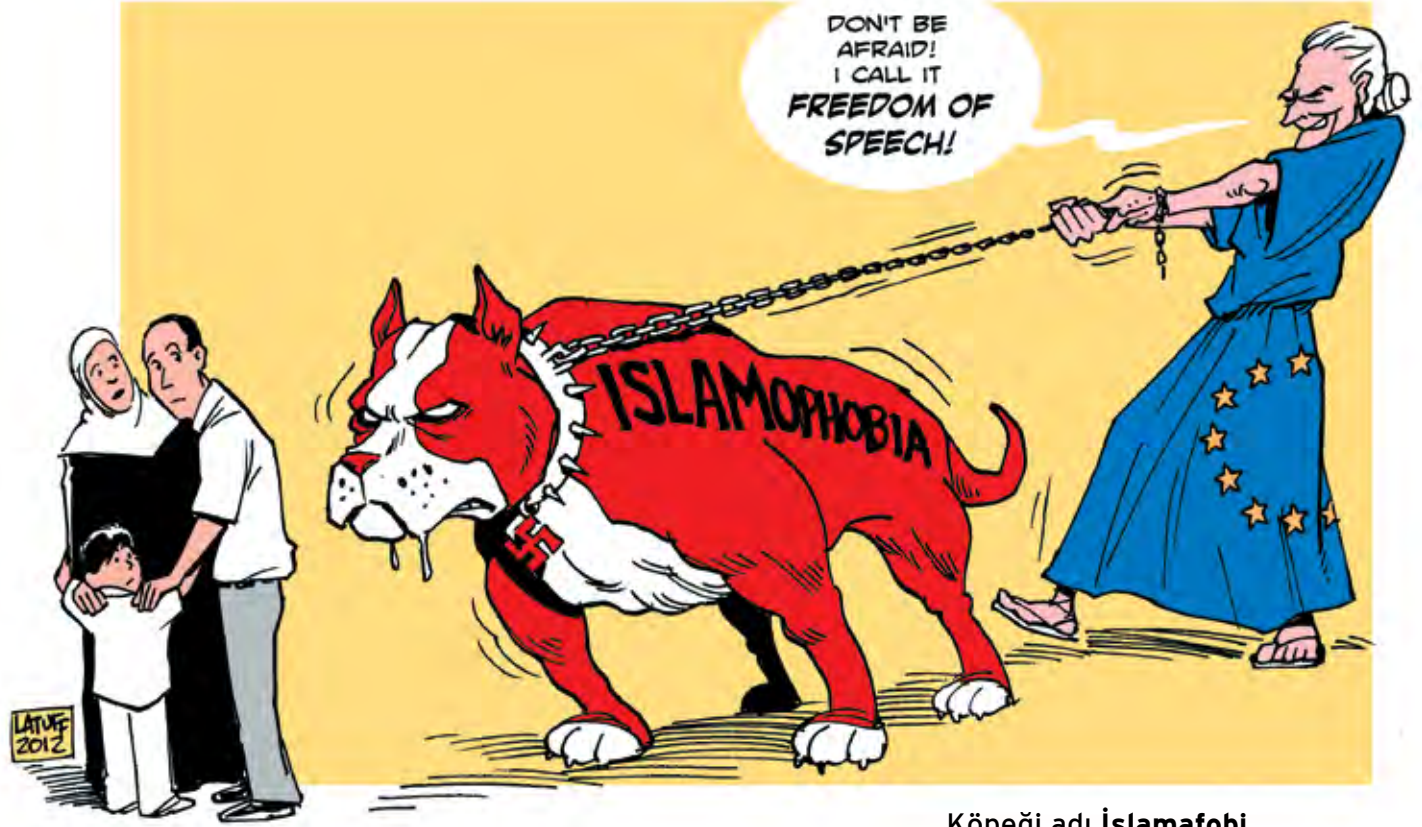
Bunun yolu “Sosyal İslam” anlayışının diriltilmesidir. Böylece boyunduruklar kırılacak, köleler özgürleşecek, yoksullar doycak, açların yüzü gülecek ve ezilenler yeryüzünün önderleri olacaktır. ▼

İSLAMOFOBİ VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İSLAM KARŞITI FİLM VE NİŞANYAN OLAYI

Ne söz konusu film sebebiyle Amerikalılara/Batılılara yöneltilen şiddet içerikli eylemler, ne de Nişanyan'ın nefret söylemi niteliğindeki ifadelerine onun etnik kimliği üzerinden gösterilen ırkçı tepkiler tasvip edilebilir.

Köpeği adı İslamafobi.

"Korkmayın! Ben ona ifade özgürlüğü diyorum."

Nurullah Ardic

ABD'de karanlık bir kişiliğe sahip bir yönetmen ve İslam karşıtı bir grup yapımcının ürettiği, İslam'ın kutsallarına karşı hakaretimiz ve bir o kadar da estetik açıdan kötü film ve sonrasında Müslüman Dünya'nın farklı köşelerinde gösterilen tepkiler (ki bu tepkilerin büyük bölümü barışçıl olduğu halde dünya ve Türkiye medyası genelde şiddet içerenerine odaklandı), ifade özgürlüğünün sınırları ve İslamofobi (İslam karşıtlığı/düşmanlığı) meselelerini yeniden gündeme getirdi. Son olarak Sevan Nişanyan'ın yine Hz. Peygamber'e hakaret niteliğindeki ifadeleri, yukarıda sözünü ettiğimiz filmin görece daha az yankılandığı ülkemizde aynı sorunun daha da sıcak bir tartışma konusu olmasını sağladı.

Hem bu İslamofobik film, hem de Nişanyan'ın sözleri ifade özgürlüğünün sınırlarını bir hayli

zorluyor, hatta sembolik şiddet kapsamına giriyor. Ancak öncelikle hemen ifade etmemiz gerekiyor ki, ne söz konusu film sebebiyle Amerikalılara/Batılılara yöneltilen şiddet içerikli eylemler, ne de Nişanyan'ın nefret söylemi niteliğindeki ifadelerine onun etnik kimliği üzerinden gösterilen ırkçı tepkiler tasvip edilebilir. Bu tür tepkiler vicdanî olmadığı gibi İslamî de değildir ve kınanmayı hakeder.

Diğer taraftan, birçok liberal değer konusunda olduğu gibi ifade özgürlüğü çerçevesinde tartışılan bir konuda da eleştirel bir tavır takınanların 'özgürlük karşıtı' damgası yememek için bu tür açıklamaları her seferinde ve en başta yapmak zorunda kalmaları da günümüzde liberal söylemlerin nasıl bir hegemonik statüye sahip olduğunu gösteriyor. Liberalizm kutsal bir öğreti değil; velev ki kimileri için öyle bile olsa, günümüz dünyasında sıkça gündemimize gelen

bu tür konularda biraz daha soğukkanlı olmak gerekiyor.

Filmin asıl hedefi Obama, Nişanyan sinik

Fena halde 'organize bir iş' olduğu izlenimi veren ve üretilmesinin üzerinden aylar geçtikten sonra internetteki kimi İslamî forumlarda gündeme getirilmesine kadar hiç dikkat çekmeyen İslam karşıtı filmin asıl hedefinin yaklaşan ABD seçimleri ve Obama yönetimi olduğu aşikâr. Zira büyük ihtimalle İsrail lobisi (ve fundamentalist Hıristiyan gruplar) tarafından finanse edilmiş olan bu filme -biraz gecikmeli de olsa- verilen tepkiler, Amerikan medya ve kültür endüstrisinde koşullandırılmış kitlelere, İsrail'i başından beri 'yeterince' desteklemeyen Obama'nın, elindeki devasa askerî güce rağmen, 'Ortadoğu denen yerde sefil bir hayat yaşayan ve her fırsatta şiddete başvuran vahşi Müslümanlara' karşı pasif kaldığını 'göstermiş' oldu.

Böylece, tıpkı 30 küsur yıl önce İranlı 'saldırgan Müslümanlara' karşı pasif kalıp girdiği ilk seçimi kaybetmiş olan Carter gibi Obama'nın da siyaseten zayıflatılması ve İsrail'e koşulsuz destek vadeden (ancak kamuoyu yoklamalarında geride görünen) rakibi Romney'nin seçim öncesi güçlü liderlik imajı vermesi hedeflendi.

Öte yandan, bu medya kampanyasının 'gazına' bu kadar çabuk gelen Müslüman kitlelerin irrasyonel tutumu da affedilir değildir; her ne kadar Batı'dan gelen her şeye karşı reaksiyoner davranan seleflerinin bu irrasyonalityedeki katkısı azımsanamayacak derece olsa da.

Beri yanda, Sevan Nişanyan'ın her zamanki alaycı ifadesiyle ortaya koyduğu islamofobik tavrın arkasında siyasî bir hesap bulunmuyor; bunun sebebi daha ziyade sinizm. Onun her türlü kutsala umarsızca saldırmasını mümkün kılan bu kayıtsızlığın

Avrupalıların İngiliz prensesinin müstehcen fotoğrafları konusunda gösterdikleri 'yasakçı' tavır, konu İslam ve Müslümanlar olduğunda birden yumuşuyor ya da ortadan kalkıyor.

altında yatan ise, Agos'tan Rober Koptaş'ın da belirttiği gibi, sevgisizlik: Nişanyan kutsal olan ya da metafizik âleme inanan insanları (ki bunlar dindar-Müslüman da olabilir, Kemalîst de) sevmiyor; bu sevgisizliğin dışı vurumu da zaman zaman nefret dolu bir üsluba dönüşüyor.

Neticede bu sorunlu üslup malesef onun muazzam dil çalışmalarının, yakın tarihe ve Türkiye'deki siyasî sisteme dair ortaya koyduğu gayet incelikli analizlerin ve Şirince'deki orijinal işlerinin değerini azaltıyor, üzerlerini örtüp onları görünmez kılıyor. Ayrıca, yine Koptaş'ın da belirttiği gibi, bu tür saldırgan bir üslup Nişanyan'ın çok sevdiği bir şeyi, muarızlarıyla tartışma imkânını da ortadan kaldırıyor; zira fikir tartışması yerine karşılıklı 'atışmayı' ve nefret söylemine karşı ırkçı söylemi getiriyor, münakaşa yerine hakaretleşmeye yol açıyor ve daha geniş ölçekte de toplumsal barışı engelleyici bir iz bırakıyor.

İfade özgürlüğü mü, nefret söylemi mi?

Peki, neden Nişanyan'ın alaycı fakat ince mizahtan yoksun 'analizi' ya da ABD'deki marjinal bir kötü filmin mesajı ifade özgürlüğü kapsamında birer saçmalık değil de nefret söylemi olarak değerlendirilsin? Kaldı ki bu iki olayda kışkırtıcı içerik ve üslubu eleştiren özgürlükçü yazarlarımız da nihâf kerte de bunların ifade özgürlüğü çerçevesinde ele alınması gerektiğini vaaz ediyorlar. Liberal aydınlarımızın çoğu, birçok konuda olduğu gibi bu meselede de Batılı-liberal kavram ve değerlerin iç tutarlılığını ve teorisi ile pratiği arasındaki farkı sorun etmeksizin onları adapte etme yanlısı. Dolayısıyla, ifade özgürlüğü gibi özünde gerçekten de erdemli olan bir

değerin sınırlarını teorik-felsefi düzlemde tartışmadıkları gibi, bu sınırların Batı'daki uygulamalarının evrenselliğini de sorgulamıyorlar.

Oysa Batı'daki ifade özgürlüğü tartışmalarında özellikle uygulamaya ilişkin sorunlar çok önemli. Örneğin, Avrupalıların İngiliz prensesinin müstehcen fotoğrafları konusunda gösterdikleri 'yasakçı' tavır, konu İslam ve Müslümanlar olduğunda birden yumuşuyor ya da ortadan kalkıyor. Yine Breivik gibi örneklerle rağmen antisemitizm konusunda gösterilen hassasiyetin binde biri İslamofobi konusunda gösterilmiyor. Buradaki çifte standart ise genelde hegemonik liberal söylem tarafından görünmez kınıyor.

Ayrıca Batı'daki tartışmalarda liberal aydınlar sık sık Hıristiyanlığın kutsallarına da hakaret edilebildiğini bir gerekçe olarak öne sürüyor, ki bu argüman da yanlıştır; zira bir ilkeden hareket etmiyor, esasen iktidar ilişkilerinin (Kilise'nin güçsüzlüğü) ve Avrupa tarihindeki uzun ve acılı dinî baskı dönemine dair hafızanın bir sonucu olan fiili durum bir ilkenin sınırlarının tayini için dayanak yapıyor. Türkiye'deki birçok aydın ise etnik ve dinî azınlıklara (özellikle Kürtlere ve gayrimüslimlere) yönelik nefret söylemlerini haklı olarak eleştirirken dindar Müslümanlar aynı şeye maruz kaldıklarında genelde aynı hassasiyeti göstermekten kaçınıyor.

Liberal söylem açısından buradaki kritik noktalardan biri dine saldırıyla ırka saldırının iki ayrı standarda tabi olmasıdır. Bir etnik kimliği ya da ırkı aşağılamak nefret suçu kapsamına alınırken, dinlere yapılan saldırı bundan muaf tutuluyor. Aslen dünyadaki mevcut güç ilişkileriyle (genelde

dinlerin ve özelde İslam dünyasının siyasî, ekonomik ve askerî zayıflığı) ile ilgili olan bu farklı muameleye ilişkin getirilebilecek tek makul savunma kişinin ırkını seçememesi, buna karşın dinini seçebiliyor oluşudur. Dolayısıyla, bireyin seçip değiştirebildiği dine karşı konumlandırılan, kişinin elinde olmadan sahip olduğu etnik kimliğine yönelik hakaret ve ayrımcılığın suç sayılması doğallaştırılıyor.

Fakat bu iddia da özünde çürüktür, zira ırk ve etnisitenin de aslında birer toplumsal inşa olduğunu, dünyada farklı ırk kategorilerinin doğal olarak varolmayıp biyomorfolojik yelpazenin çeşitli sosyolojik faktörlerin (ki bunların en önemlileri sömürgecilik ve bizzat ırkçılıktır) etkisiyle farklı tonlarda tezahür etmiş halleri olduğu gerçeğini görmezden gelir: Etnik kimlik toplumsal inşa ise bir nevi 'sonradan' edinilmiş/yakıştırılmış bir niteliklidir.

Şiddet şiddettir!

Ancak elbette bu 'toplumsallık', ırkçılığı bir suç olmaktan çıkaramaz; dinlere yönelik sembolik şiddetin nefret söylemi sayılmasının ise tutarlı bir gerekçesi yoktur. "İfade özgürlüğü tam da duymaktan hoşlanmayacağımız şeylerin rahatça söylenebilmesidir" klişesi de sorunludur, zira bunun sınırının ne olacağı konusu keyfi olarak belirlenir. Rasyonel temelli bir toplumsal konsensusün yerini keyfilik aldığında ise güçlü olanın arzu ve korkuları sınırları belirliyor demektir, ki bu durumun hakkaniyete uygun olmadığı açıktır.

Diğer taraftan ifade özgürlüğü kavramı aydınlarımız arasında kimi zaman sosyal hayattan kopuk, bir hayli mekanik bir

tarzda algılanıyor; dolayısıyla adeta toplumsal ilişkilerden soyutlanıp kutsallaştırılıyor –zira Durkheim'in da dikkat çektiği gibi 'kutsal olan' gündelik hayattan soyutlanmış, ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilmiş olan şeydir.

Kimi aydınlarımız nezdinde ifade özgürlüğü kavramı, özellikle dine yönelik nefret söylemi söz konusu olduğunda (nasıl olsa Batı'da da dine rahatça saldırılabiliyor diyerek) her halükarda savunulması gereken bir totem (ve tabu) haline geliyor. Bu sebeple söz konusu ilkenin bir taraftan insan hakları (inancını yaşama ve geliştirme hakkı da dahil), diğer taraftan da toplumsal barış ve beraber yaşama kültürü açısından içerdiği tazammunlar genelde gözardı ediliyor.

Elbette bu, ifade özgürlüğü keyfi olarak kısıtlansın ya da savunulmasın demek değildir. Yalnızca daha az mekanik, toplumsal bağlamı ıskalamayan ve daha nazik bir üslupla, kadim felsefedeki 'iyi yaşama' idealini gözardı etmeksizin uygulansın demektir. Zira sembolik de olsa şiddet şiddettir! ▼

AKINTIYA KARŞI KULAÇ ATMAK

Bekir Berat Özipek

“Nefret ifadesi”ne veya “nefret suçları”na aykırı görüşlerin insan hakları mahallesinde pek yerinin olmadığını farkındayım. Özellikle de insanların etnik, dinî, siyasî, cinsel ve benzeri “kimlik” özellikleri nedeniyle kolaylıkla hedef haline getirildiği bir dünyada ve ülkede.

İnsan Hakları Gündemi Derneği’nde, beraberce hak mücadelesi yürüttüğüm arkadaşım Orhan Kemal Cengiz’le bu konudaki tartışmamızı hatırlıyorum. Ben, “nefret ifadesi/söylemi” kategorisine ilişkin itiraz ettiğimde o, avukatı olduğu Zirve Davası’ndan örnek vermiş ve bu türden her cinayet öncesinde, kurbanlara yönelik bir ötekileştirme ve hedef gösterme türünden nefret pompalamasının varlığına dikkat çekmişti.

“İstisnasız her cinayet öncesinde böyle zehirli bir propaganda var” diyordu Cengiz.

Gerçekten de, misyonerliğin bir “tehdit” olarak “tespit” edildiği MGK toplantısından sonra, bugün Ergenekon yargılamaları nedeniyle tutuklu olan bazı yüksek rütbeli subayların ve onlarla fazlasıyla yakın görünen bazı akademisyenlerin Malatya’ya gidip geldikleri, misyonerleri hedef gösteren “halkı bilinçlendirme” etkinliklerine giriştikleri göz önüne alındığında, bu propaganda ile Hıristiyanlara yönelik saldırı ve cinayetlerin başlaması arasında bir ilişki kurmak mümkün olabilirdi.

Ancak birbirini izleyen bu ve benzeri olaylarda, rahatsız edici veya ahlak dışı bir bağlantının varlığını ne kadar güçlü bir biçimde sezersek sezelim, bunun aynı ölçüde gösterilebilir ve hukukî bakımdan kanıtlanabilir bir ilişki olduğunu söylemek kolay değil. Özellikle de, tartışma konusu olayda işlenen cinayetlerin, misyonerleri ötekileştiren yayınlardan etkilenmekten çok daha

“derin” bir temele sahip görüldüğünü göz önüne aldığımızda.

Hiç kuşkusuz “nefret söylemi” kapsamında değerlendirilecek fikirlerin çoğu, suç ile bağlantısının ötesinde, ahlakî olarak kınanmayı hak eder. Ancak bunu tespit etmek başkadır, buradan yola çıkarak bir hukukî kural önermek başka. İş ikincisine geldiğinde, bir insan hakları savunucusunun temkinli olması için çok sebep vardır.

İnsanları soyu soppu, etnik kökeni veya inancı dolayısıyla ötekileştiren ahlak dışı fikirlere duyulan haklı tepki, ifade özgürlüğüne yönelik ilave bir kısıtlamanın gerekçesi olamaz. Bu kapı bir kez açıldığında, onun mantıksal sonuçlarının nerelere uzanabileceğini de göz önüne almak gerekir.

“Bir kişinin ifadesinin veya eyleminin ardındaki motivasyonu asla bilemeyiz” diyor Melissa Suarez, “bu yüzden de, suçun ardındaki düşünceyi cezalandırmaya yönelik yasalar, özgür bir toplumda tehlikeli ve uygunsuzdur.” (1) “Nefret suçlarındaki gizli nefret” başlıklı makalesinde Lowell

Ponte de, bu tür kuralların muğlaklığına ve adalete ilişkin objektif standartlardan çok kurban duyarlı bir yaklaşıma dayandığını savunur. Ona göre, bu tür kurallar Orwellyen bir “düşünce suçu”nu veya zihnini okuma iddiasını yansıtır ve siyaseten doğrucu olmayan özgür ifadenin cezalandırılması gibi bir işlev görür. (2) Dahası, bu yaklaşım bir kez kabul edildiğinde, zenginliğe yönelik nefret içeren anti kapitalist fikirlerin de suçlaştırılması mümkündür Ponte’ye göre.

Bütün insanî problemlere kanunla çözüm bulamayız. İnsan onuruna yaraşır bir sosyo-politik düzende yaşamının hukukî olmayan güvenceleri vardır ve bunlar mevzuattan çok daha önemlidir. Bu sağlanamadıkça, mevzuatı ne kadar değiştirirseniz değiştirin, nefret üreten veya yaygınlaştıran fikirlerin etkisini yok edemezsiniz. Böyle bir durumda onlar, çok daha sofistike ve siyaseten doğrucu bir örtü altında da etkili bir biçimde ifade edilebilir ve siz buna engel olamazsınız.

“Erdemli olmaya zorlanmış bir toplum erdemli toplum değildir”

der bir filozof. Eğer bir ülkede OdaTV veya habervaktim.com gibi yüz kızartıcı yayınlar bir utanç denizinde boğulmuyorsa, insanları etnik kökeninden dolayı diline dolayan Soner Yalçın veya Yalçın Küçük gibi ırkçı, ayrımcı insanlar gazeteci olarak itibar görüyorsa, bunu hiçbir yasayla engellemezsiniz.

Bu yüzden de, demokratik hukuk devletlerinin, insan hayatını, onurunu ve bu kapsamda ayrımcılığa uğramama hakkını korumak için gerçekleştirdikleri hukukî düzenlemelere saygı duymakla birlikte, özgürlüğü üstün bir değer olarak kabul ettiğim için, ifade özgürlüğünü sınırlandıran düzenlemelerin alanının çok dar tanımlanması gerektiğini düşünüyorum.

Özgürlük, bizim insan olarak varolabilmemizin en temel şartıdır. Onu güvenliğe ilişkin kaygılarımıza feda edemeyiz. Elbette ki özgürlüğün bir sınırı vardır ve bu sınırın dışındaki herhangi bir genel kategorik sınırlama ilkesi, onu koyanın amacı ne kadar saygıdeğer olursa olsun, sonuçta özgürlüğü ve serbest tartışmayı imkânsız kılacak bir düzeye de varabilir.

“Nefret söylemi” ve onunla bağlantılı olarak “nefret suçu,” git-tikçe daha yaygın biçimde kabul görüyor. Akıntıya karşı kürek çekmek zor. Haklı kaygılara dayalı bir hukukî düzenlemeye karşı çıkmak da öyle. Meymenetsiz bir ırkçının tuğla gibi kitabını büyük kitapçıların vitrininde görmek insanı çok yaralıyor elbette. Ama kim demiş insan olmanın kolay bir şey olduğunu? ▼

1 http://www.fee.org/the_freeman/detail/the-secret-hate-in-hate-crimes/#ixzz2Gk7JDTgR

2 http://www.fee.org/the_freeman/detail/cries-of-the-mind/#ixzz2GigR8fDN

NEFRET SUÇU, NİŞANYAN VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Sözleriniz toplumda belli bir ağırlığa sahipse ve sözlerinizin sonucunda muhataplarınız kendilerini incinmiş, hakarete uğramış hissediyorsa, 'Ben doğru bildiğimi söyler, olacakları kenardan seyrederim' diyemezsiniz.

Cengiz Alğan

İslam'a ve Müslümanlara hakaret içerikli "Müslümanların Masmıyeti" adlı film infial yarattı. Birçok ülkede protesto gösterileri oldu. Libya'da ABD elçisi öldürüldü. Tartışma, "% 99'u Müslüman olan" Türkiye'ye de elbette yansdı. Başbakan Erdoğan, filmden yola çıkarak, islamofobinin tıpkı antisemitizm gibi bir insanlık suçu sayılması gerektiğini, bu vesileyle bir nefret suçları yasası çıkarılacağını söyledi.

Bunun üzerine daha da hararetlenen nefret suçları tartışmasına yazar Sevan Nişanyan da kendi üslubunca katıldı. Konu hakkında yazdığı bir yazı küçük çaplı bir infial uyandırdı. Tartışmalar sürüyor.

Nefret suçu ve nefret söylemi

Önce maddi bir hatayı düzeltmek gerek: Nişanyan, ilgili yazısının

ilk üç paragrafında söylemin suç olmadığını net biçimde ifade edip dördüncü paragrafta, yine kendisinin verdiği farazi bir örneği 'nefret suçu' sayıyor. Tartışmaların geneline de yansıyan bu hata öncelikle düzeltilmeli. Çünkü nefret suçu ve nefret söylemi alabilirdiğine karıştırılıyor. Söylem suç değildir. Bir suçun nefret suçu olabilmesi için ceza yasasında suç olarak tanımlanmış bir fiilin belli bir gruba, onun mensuplarına veya mülklerine karşı negatif önyargılarla işlenmiş olması gerekir. Yine böyle bir gruba karşı sarf edilen tehdit, şiddete çağrı veya hakaret içeren sözler nefret söylemi olarak kabul edilebilir. Söylemi de suç sayan, kısıtlayan veya açıkça şiddet doğuracak sözler dışında, ifade özgürlüğü sayan ülkeler var.

Sevan Nişanyan'ın sarf ettiği ve Müslümanların kendilerini hakarete uğramış hissettiği sözlerin Müslümanları hedef gösteren, saldırıya veya saldırıya uğrama

korkusuna yol açacak sözler olarak değerlendirilmesi zor. Bu sözler Müslümanların azınlıkta ve tehdit altında olduğu bir Avrupa ülkesinde söyleneydi böyle algılamak ve ona göre değerlendirmek söz konusu olabilirdi. Ama halkın "% 99'unun Müslüman olduğu" bir ülkede Müslümanlara karşı bir şiddet eylemine yol açacağı varsayımı biraz afakî kalır.

Kaldı ki, yazısında (kanımca dikkatli seçilmiş kelimelerle) açıkça hakaret veya şiddete çağrı denenebilecek sözler de yok. Mesela Hz. Muhammed'in "siyasî, malî ve cinsel menfaat" elde ettiğini söylüyor. Bunun hakaret olduğunu mahkemede kanıtlamak zordur, çünkü 'menfaat elde etmek' diye bir suç yoktur. İki liraya alıp üç liraya sattığınız dürüst bir ticaretten de 'menfaat' elde edersiniz; konjoktüre uygun bir hamle yaparak kendi siyasetiniz doğrultusunda siyasî menfaat elde edip bunu oya da çevirirsiniz. Bu da suç değildir. Örneğe, lokantaya giden bir travestiye servis yapılmaması nefret suçu olamaz. Çünkü 'lokantada servis yapmama' diye bir suç ceza yasasında yoktur. O kişi kendisine ayrımcılık yapıldığını iddia edebilir ama kendisine karşı bir nefret suçu işlendiğini iddia edemez.

Üslup sorunu

Kısacası, cari evrensel kriterlere göre ortada bir nefret söylemi ve hele de nefret suçu söz konusu değildir. AİHM'nin bu konuda bilinen yaklaşımı şöyle:

"İfade özgürlüğü sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız ya da ilgilenmeye değmez görülen bilgi ve düşünceler için değil, aynı zamanda devletin ya da nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, çarpıcı gelen, şoke eden, rahatsız eden bilgi ve düşünceler için de uygulanır".

Görebildiğim kadarıyla, Nişanyan'ın sözleri tartışmanın kamuoyunda yaygınlaşması için 'kışkırtma' ve konuya dikkat çekme amaçlı söylenmiş. Buraya kadar bu bir üslup sorundur.

Bir benzetme yapacak olursak,

KÜRTAJ VE YAŞAM HAKKI

AK Parti hükümetinin bu meseleyi üreterek toplumsal bir tartışmaya dönüştürme çabası, ABD'deki Protestan dindarlığın ithali olarak da okunabilir.

İştar Gözaydın

Birleşmiş Milletler Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı çerçevesinde 25 Mayıs 2012'de Uluslararası Parlamento Konferansı'nın kapanış oturumuna katılan Başbakan Erdoğan'ın, "Sezaryenle doğuma karşıyım, kürtajı cinayet olarak görüyorum. Ha anne karnında bir çocuğu öldürürsünüz, ha doğduktan sonra. Hiçbir farkı yok" beyanı ile Türkiye'de konuyla ilgili yoğun bir tartışma başladı.

Kürtaj, sağlık hukuku kapsamında en tartışmalı konulardan biridir. Bu konuda birbiriyle tam zıt iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kadının gebeliğine son verme hakkını/özgürlüğünü savunurken, diğeri bunun ana rahminde başlamış olan hayata müdahale etmek olduğunu ve cinayete eşdeğer olduğunu kabul eder. Temelde tartışılan iki nokta vardır: Biri rahim içindeki hayatın bir insan bireyinin hayatı olup olmadığı meselesidir; diğeri, bu canlının yaşama hakkının, hamile kadının hakları karşısındaki durumudur.

Bu kutuplaşma dile de yansır; ABD'de gebeliğin isteğe bağlı

olarak sonlandırılmasına karşıt gruplar kendilerine "yaşam taraftarı" (*pro-life*) adını verirken, karşıt grubu "yaşam karşıtı" (*anti-life*) olarak adlandırır. Kadınların isteğe bağlı gebeliğe son verdirme seçeneklerinin olması gerektiğini savunanlar kendilerini "seçenek

taraftarları" (*pro-choice*) olarak adlandırır.

Ceninin yaşama hakkı

Gebelik, dişi yumurtanın erkek spermi ile birleşmesinden sonra ana rahminde döllenen sürecini ifade etmekte, doğumla birlikte bu

süreç de sona ermektedir. "Döllenenmeden doğuma kadar geçen sürede ana rahminde bulunan varlık" olarak tanımlanabilecek cenin sıfatının kazanılması, tıbben döllenenmeden itibaren yaklaşık yedi gün sonra gerçekleşir. Hemen her hukuk düzeninde ceninin haklarının

korunması amacıyla önlemler alınarak düzenlemeler yapılmıştır. Türk Medeni Kanunu m. 28/2'ye göre, "çocuk hak ehliyetini sağ doğmak koşuluyla ana rahmine düştüğü andan başlayarak elde eder"; MK m. 582/1'de de durum miras hukuku düzenlemeleri bakımından tekrarlanmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 2. maddesi yaşama hakkını koruma altına almıştır. Paton v. UK² kararında mahkeme, ceninin yaşama hakkının annenin haklarından ayrı değerlendirilmeyeceğini ve annenin tercihleri doğrultusunda sınırlandırılabilirliğini belirtmiştir. Yine Bruggeman ve Scheuten v. FRG³ başvurusunda annenin tercih hakkını sınırlayan düzenlemeyi komisyon, sözleşmenin 8. maddesine aykırı bulmuş, özel hayata müdahale teşkil ettiğini belirtmiştir. İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarında, ceninin yaşama hakkının sözleşmenin 2. maddesi kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda bir karar vermekten çekinik davrandığı görülmektedir. Mahkeme, her ülkenin kendi kültür ve millî görüşü doğrultusunda konuya yaklaşım açısını üstün bulmayı tercih ederek, politik bir tavır sergilemektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden farklı olarak, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (m. 4), yaşama hakkını gebelikten itibaren koruma altına almıştır. Ancak ABD'de 1973 yılında Yüksek Mahkeme'nin Roe v. Wade ve Doe v. Bolton davalarında verdiği kararlar ile gebeliği sonlandırmanın ceza hukuku kapsamından çıkarılması, bu ülkede yeni bir yasal

dönemin başlangıcını oluşturdu. Yüksek Mahkeme'nin kararı ile annenin özerkliği, fetusun haklarından daha üstün tutuldu ve ABD Anayasası'nın tutumunun bu yönde olduğu karara bağlandı. Bu davalar nerdeyse ABD'nin tüm eyaletlerindeki düşük yasalarının köklü biçimde değişmesine neden oldu. Roe v. Wade'de Yüksek Mahkeme Texas Eyaleti'nin gebeliğin isteğe bağlı olarak sonlandırılmasına sadece annenin yaşamının tehlikede olduğu durumlarda cevaz verdiği yönündeki düzenlemesini ABD Anayasası'na aykırı buldu. Yüksek Mahkeme'nin kararında şu hususlar bulunmaktaydı:

1. Anayasa'da özerklik hakkının (right to privacy) gebeliğin isteğe bağlı olarak sonlandırılması hakkını içerecek biçimde düzenlediği,
2. "kişi" sözcüğünün Anayasa'da henüz doğmamış çocuk anlamında kullanılmadığı,
3. devletin, gerek anne gerek bebeğin yaşamlarının güvence altına alınmasından sorumlu olduğu,
4. gebeliğin ilk üç ayında devletin annenin çıkarlarını gözetmesinin zorunlu olduğu,
5. gebeliğin ilk altı ayından sonra devletin fetusun haklarını gözetmesinin zorunlu olduğu,
6. gebeliğin ilk üç ayı içinde, devletin, gebeliğin isteğe bağlı olarak sonlandırılması uygulamalarını denetim zorunluluğu olmadığı,
7. gebeliğin ikinci üç ayı içinde, devletin, gebeliğin isteğe bağlı olarak sonlandırılması

uygulamalarını sadece annenin yaşamının tehlikede olduğu durumlarda düzenleyebileceği,

8. gebeliğin son üç ayı içinde ise, devletin fetusun yaşamını korumak üzere düşüğü engelleyebileceği ya da düzenleyebileceği yönünde görüş bildirmiştir.

Aynı yıl, "Roe v. Wade" benzeri bir dava olan "Doe v. Bolton" ile bu sefer Georgia Eyaleti'nin sağlık/tecavüz/ensest durumlarında gebeliğin isteğe bağlı olarak sonlandırılmasına izin veren liberal ceza yasası maddeleri dava konusu edilmiştir. Yüksek Mahkeme bu kez, eğer kadını tedavi edecek hekim kadının yaşını, "fiziksel, duygusal, ruhsal ve ailesel" etkenleri göz önüne alarak, kadının gebeliğinin sonlandırılmasının "en uygun klinik karar" olduğu sonucuna varmışsa, kadının gebeliğinin altıncı ayından gebeliğinin sonlanmasına kadar gebeliğin isteğe bağlı olarak sonlandırılmasının anayasal bir hak olduğuna karar vermiştir.

Nüfus Planlaması Hakkında Kanun

Türkiye hukuk sisteminde gebeliğin sonlandırılması 1965'e dek yasak olarak kabul edildi. İlk defa 1965 tarihli Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'da (NPHK) 'tıbbi zorunluluk halinde' bu eyleme cevaz verilmiştir. Bu kanunu ilga eden 2827 sayılı NPHK 1983 tarihinde yürürlüğe girmiş ve bu kanunda, yasal süreye uyulmak kaydıyla rızaya dayalı çocuk düşürtme ve düşürme eylemleri tanınmıştır. Buna göre gebeliğe, isteğe bağlı durumlarda yahut tıbbi zaruret halinde son verilebilecektir. Çocuk düşürtme ve düşürme, salt isteğe bağlı olarak on haftaya dek gerçekleştirilebilecektir. TCK md. 99/1, on haftaya kadar olan gebeliğin sona erdirilmesinde annenin rızasını yeterli görmüş, ayrıca gebeliğin sona erdirilmesinin annenin sağlığı açısından tıbbi bir sakınca doğurmaması koşulunu aramıştır. NPHK md. 5'te ise 'gebeliğin onuncu haftası doluncaya kadar annenin sağlığı açısından tıbbi sakınca olmadığı takdirde istek üzerine rahmin tahliye edileceği' öngörülmüştür.

Bu iki ayrı düzenlemeyi incelediğimizde annenin sağlığı açısından tıbbi sakınca bulunsa bile, onun rızasına dayanarak 10 haftaya kadar olan gebeliğin sona erdirilmesinin bu suçu oluşturmayacağı sonucuna varılacaktır. Ancak gebeliğin kadının rızası sonucu sonlandırılması halinde, sağlığı

bozulmuş yahut ölüm durumu gerçekleşmiş olduğunda kadına dair (taksirle) öldürme ve yaralama suçları gündeme gelecektir. Rahmin tahliyesinde evli kadının rızası konusunda NPHK ve TCK'da iki farklı düzenleme mevcuttur. NPHK'ya göre; kişi evliyse, eşin de rızası gerekmektedir. 5237 sayılı TCK'daki düzenleme de buradan hareketle 'yalnız annenin rızasını' yeterli görmektedir.

Tıbbi zaruret halinde, 10 haftadan fazla gebeliklerde yine rıza şartıyla (NPHK md. 6), rahim tahliye edilebilmektedir. Bu noktada hekime düşen, hamilelik süresini ve tıbbi zorunluluk durumunu NPHK md. 5'te sayılan hallerde dayanarak araştırmaktır. Öte yandan derhal müdahale edilmediği takdirde hayatı veya hayatı organlardan birisini tehdit eden acil hallerde durumu belirleyen yetkili hekim tarafından müdahalede bulunularak gebeliğe son verilecektir. Kadının mağduru olduğu bir suç sonucu gebe kalması halinde, süresi yirmi haftadan fazla olmamak ve kadının rızası olmak koşuluyla, gebeliğe uzman hekimler tarafından hastane ortamında son verilebilir (TCK md. 99/6).

Dozurucu bir yaşam sürme hakkı

İnsan hakları hukuku çerçevesinde bu meselenin özellikle üreme hakları bağlamında değerlendirilmesi gerekir. Geniş olarak ele alındığında üreme hakları, üreme sağlığı hizmetlerine ulaşım ve üreme konusunda karar verme haklarını içerir.

Üreme sağlığı, özellikle kadınların dozurucu bir yaşam sürme hakkının önemli bir ögesidir. Güvenli ve nitelikli hizmetlerin yokluğunda kadınlar doğuma bağlı sakatlıklar ve ölümler, istenmeyen gebelikler ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar gibi sağlık sorunlarıyla karşılaşabilmektedir. Üreme sağlığı hizmetlerine ulaşım hakkı, yaşamı ve sağlığı koruyan uluslararası insan hakları anlaşmaları ve bildirimleriyle güvence altına alınmıştır. Sağlık hakkı, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Anlaşması'nın (1966) 12. maddesinde "Taraflar her bireye, ulaşabilecekleri en yüksek düzeydeki fiziksel ve ruhsal sağlık standardının sağlanmasını gerektiğini kabul eder" biçimiyle tanımlanarak hükümetlere sorumluluklar yüklemiştir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlık, "sadece

"Besleyemeyeceğiniz bebekler doğurun."

hastalık ve sakatlığın olmaması değil; bedensel, ruhsal ve toplumsal tam bir iyilik hali" olarak tanımlanmıştır. Bu sağlık tanımına vurgu yapan Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı (1994), üreme sağlığını, "Yalnızca üreme sistemi işlevleri ve süreci ile ilgili hastalık ve sakatlığın olmaması değil, üremenin fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali içinde olması" olarak tanımlamıştır.

Üreme sağlığı hizmetlerinin sunumu ile ilgili sorumluluk, uluslararası bildirgelerde ayrımcılık uygulanmaması ilkesiyle uyumlu olarak vurgulanmıştır. Devletlerin yaşam ve sağlık hakkını cinsiyet ayrımcılığına yol açmayacak biçimde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Yaşam ve sağlık hakkının eşit olarak geliştirilmesi için devlet, kadınların ve erkeklerin gereksinimlerini eşit biçimde gözetmelidir. Üreme sağlığı hizmetleri kadın sağlığı için vazgeçilmez bir unsur olduğundan devlet, kadınların tamamının üreme sağlığı hizmetlerine ulaşması için gerekli önlemleri almalıdır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (1979) 12. maddesinde bu gereksinim "Taraflar devletler, aile planlaması dahil, sağlık bakım hizmetlerinden kadın ve erkeğin eşit olarak yararlanması için, sağlık bakımında kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıran bütün önlemleri alacaklardır" biçiminde belirtilmiştir.

Üreme ve cinsel sağlık haklarının

pozitif nitelikli haklar kapsamında tanımlanması, üreme sağlığı haklarının kullanılmasını engelleyen yasal engellerin yasama organları tarafından ortadan kaldırılmasını da gündeme getirmiştir. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin sağlıkla ilgili öneriler bölümünde kadınların gerekli sağlık hizmeti almasını engelleyen ya da uygulandıkları taktirde kadınları cezalandıran yasaların uygulamadan kaldırılması istenmektedir. Bu yasalar arasında isteyerek düşük uygulamalarını, gebeliği önleyici yöntemlerin kullanılmasını engelleyen, yöntem uygulanması gerektiren ya da gönüllü cerrahi sterilizasyon için eşin iznini gerektiren yasalar sayılabilir.

Tüm bireylerin sahip olacağı çocuk sayısını ve çocukları arasındaki zaman aralıklarını özgürce ve sorumluluğunun bilincinde olarak kararlaştırma haklarının olması ve özellikle kadınların bu haklarını kullanmaktan şiddet yoluyla engellenmelerinin önlenmesi, üreme konusunda karar verme hakkının temelini oluşturur.

Bir ilke olarak üreme konusunda karar verme hakkı, son otuz yıl içinde Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen pek çok bildiri, anlaşma ve sözleşmede yer almış ve en son Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi tarafından yasal bir kimlik kazanmıştır. Bu belgelerde yer aldığı biçimde kadının isteyerek düştüğe başvurmasının engellenmesi, üreme konusunda karar verme

Gebeliğin isteğe bağlı olarak sonlandırılmasını cinayet olarak algılayan anlayış Hıristiyanlığın felsefesi ile yakından bağlantılıdır.

hakkının sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Düşük hizmetlerinin yasalarla engellendiği ya da hizmet sunumunun yetersiz olduğu ülkelerde gebeliğini sonlandırmak isteyen kadının bedensel, ruhsal ve toplumsal iyilik halinin tehdit altında olduğunu söylemek mümkündür. Olanaksızlıklar nedeniyle kadın, yasadışı yollardan bu hizmeti sağlamaya veya kendisi gebeliğini sonlandırmaya kalktığında ciddi sağlık riskleri almak durumunda kalır. Güvenli olmayan yollardan düşük hizmeti almaya çalışan kadınların yaklaşık yüzde 10-50'si komplikasyonlar nedeniyle tedavi görmektedir ve dünyada her yıl yaklaşık 80.000 kadın bu nedenle yaşamını kaybetmektedir.

Gebeliğin isteğe bağlı olarak sonlandırılmasını cinayet olarak algılayan anlayış Hıristiyanlığın felsefesi ile yakından bağlantılıdır. İsa peygamberin annesinin rahmine düşüşünü günahsız doğum (*immaculate conception*) olarak kabul eden bir inanç sisteminde gebelikle birlikte fetusun kişi olarak görülmesi neredeyse kaçınılmazdır. Oysa "ruh kazanma" yorumlarıyla fetusun kişiye dönüşmesi sürecini kabul eden İslamiyet'in farklı anlayışları bu hususta nüanslı çizgiler izler.

AK Parti hükümetinin bu meseleyi üreterek toplumsal bir tartışmaya dönüştürme çabası, ABD'deki Protestan dindarlığın ithali olarak da okunabilecek "evangelize" anlayışın biyopolitiğe de sirayet ettiğini gösteriyor olsa gerek. ▼

- 1 Hakeri Hakan, *Tip Hukuku*, Ankara 2007, s. 444.
- 2 Paton v. UK (1980) 3EHR 408.
- 3 Bruggeman and Scheuten v FRG (1977) 3 EHR 244; benzer yönde karar için bkz. *Counselling and Dublin Well Woman v. Ireland* (1992) 15 Ehr 244, ECHR.

CAMİLER, CANİLER...

Ahmet Turan Köksal

Söz konusu olan, bir cinayet, evet. Kurbanları ise kent parçası, belki de tüm şehir, planlama yaklaşımları, dinî binalar, kamu binaları, konutlar ve bilumum mimarî değerler. Cinayet aletlerinden biri, bilinçli olarak kimliksizleştirilen, sıradanlaştırılmış ve tasarlanmaktan nasibini almamış betonarme camiler.

Camiler, artık bir mimarî tasarım ögesi olup şehri tanımlayan unsurlardan çıkmıştır. Hatta bir iktidar göstergesi olmayı da çoktan geçmiştir. “Osmanlı-Selçuklu kırması, mimarî mirasımız” gibi bir genel kabul ile sıvanmıştır. Artık cami meselesi, bir birey için,

taftarı olduğu görüşün, siyasî düşüncenin temel parçasıdır. Dindar olanın, dindar olduğu için değil, dindar olmayanın da, dinî vecibelerine bağlı olmadığından değil, bir şekilde kafasında oturttuğu fabrika ayarı bir görüşü olduğundan, mesele tartışmaya açılmaz.

Camilerimiz için mantıklı ve tasarlanmış bir orta yol yok gibidir. Yakın vadede bir kabulün sağlanacağı, bu meselenin çözülmüş şekilde gündemden düşmeyeceği de ortada.

Yeni yapılan camiler kime ne ifade eder, kimler duruma nasıl hâkim olmak ister, cami nasıl yapılır yaptırılır, yanlış bilinenler nedir, aktörler kimlerdir?

İşte basit bir özet...

Cami yaptırma ve yaşatma dernekleri

Bu dernekler sivil toplum kuruluşu olarak görür kendilerini. Amaçları cami yapmaktır. Bir yere caminin yapılması konusunda ihtiyacın olup olmadığı gibi kararları kendi başlarına alırlar. “Ahali istiyor, ihtiyaç var, geçen bayram dışarıda namaz kılanlar oldu”, yeterli bir argümandır. Ancak vakit namazları sırasında caminin ne kadar boş olduğunun hesabı yapılmaz.

Dernek ne kadar çok üyeye sahipse o kadar güçlü olabilir. Bu dernekler tabii ki siyasîdir. Seçim zamanlarında etkilerinin olmadığı söylenemez. Derneğin çalışanlarının davranışları tipiktir: Şu kadar ton demir gider, kalıpcı usta bize

bunu şu kadara yapar, hazır betonu şundan yardımla alabiliriz, çinko işini biri hibe etse ne iyi olur... Bu masraflar yardımlarla, sevap işlemek üzere verildiği için çok ciddi bir sorumluluk getirir. Onlar da farkındadır ve emeklerini bu yolda harcamaya hazırdır. Cami ortaya çıkınca da onulmaz bir haz duyarlar. Daha da fazla yardım toplamak için çabalarlar.

Peki tasarım, cami formu, şekil şemal; bunlarla kim ilgilenecek? Evet, bunlar için de oturup kendi aralarında tartıştıkları, çözüm bulmak için çabaladıkları görülmüştür. Ana konu; kaç minare olacak, her birinde kaç şerefe olacak ve kubbenin çapı kaç metre olacak başlıklarıyla sınırlıdır. Birisi dört minare olsun dedi mi, üçer şerefe

diye tutturdu mu, “Ya parasını sen ver ya da bul” derler. O da bulursa yapar. Sırf sevap kazanmak için büyük, hatta gereğinden büyük olsun diye çabalar.

Bunları, dernekleri ya da üyelerini kötölemek için anlatmadık. Belki de biliyorsunuz olan biteni. Buradaki tekil amaç, bina yapımı. Bina yapmak, ortaya bir kütle çıkartmak. Şu kadar çaplı kubbe olması, minarelerinin sayısı ve yüksekliğinin etraftaki camilerden fazla olması... Kısacası, güç gösterisi. Bu işler çokça ruhanî olması gerekirken, tam tersi “Şunun ucundan bir tasarlayalım” dediğinizde kavga çıkartılacak kadar mahrem görülmemektedir. Dernek, tasarıma ve kararlara kimseyi karıştırmaz.

Güzel bir örnek: Trabzon müftüsü, Giresun’da yapılmış, farklı bir tasarıma sahip camiyi “Cami, cami gibi olur” diye burun kıvrarak beğenmediğini beyan edebilmektedir. Ona verseniz, tasarlayacak ve özgün bir şey ortaya koyabilecek sanki.

Dernekler de aslında bu konuda bir cinayet aleti olarak çalışıyor. Belki de en saf ve iyi niyetle, daha büyük cami yaparak Allah rızasını daha çok kazanacaklarını sanarak...

Mimar ve tasarımcı

12 Eylül sonrası ve belki daha öncesinde genel olarak Mimarlık Fakültelerinde cami projesi yaptırılmazdı. Mimarlık Tarihi derslerinde Mimar Sinan’ı öğrenirdik, ama cami tasarımı konusunda açılımlar yapılmaz, bir öğreti ortaya konmazdı. Böyle olduğundan, dernekler meydana boş bularak cami konusunda kendi başlarına takılmakta haklı durumda oluverdi.

Az da olsa iyi örnekler verilmiştir yine de. Heybeliada Camii ve heykeltıraş Hakkı Atamulu’nun eseri Derinkuyu Park Camii. Bir de Malatya Darende’de güzel bir cami var. Türkiye’deki yaklaşık 88.000 caminin 14.000’i 1950 öncesinde yapılmış. Geri kalan 74.000 camiden iyi örnek olarak beş altı tane sayabiliyorsak, durumun vahameti bellidir.

Yakın tarihi biraz deşenler bilir, Vedat Dalokay’ın bir yarışma ile kazandığı Kocatepe Camii’nin projesi çizilmiş, hatta temelleri de atılmıştır. Sonra ne olduysa, onun yerine (şu anki kötü örnek) Hüsrev Tayla’nın projesi yaptırılmıştır. Altında kocaman bir market de vardır bu betonarmeden klasik Osmanlı tarzındaki binanın.

Özetle, cami tasarlamak, kabul ettirmek, sonra uygulamak, ötekileştirme konusunda her türlü imkân sağlanan bir toplumda ve ortamda, çok zordur.

Modern cami

Türkiye’de modern denebilecek cami örnekleri yukarıda en iyilerini saydığımız olanlardan gayri yirmiyi geçmez. Bunun yanında modern cami yapacağım diye uzay formları deneyenler de vardır. Öyle kötü sonuçlar ortaya çıkmıştır ki, bu uzaylılar “cami gibi cami” olmalı diyenlerin ekmeğine yağ sürmektedir.

Camide form ve orantı, tabiatıyla çok önemlidir. Sadece farklı bir minare yapmak, sadece kubbeyi yamultmak, modern cami tasarımı yapmak değildir. Zaten zor olan da budur.

Mimar Sinan

En büyük suçlu hassa mimarımız olsa gerek. Mimar Sinan’ın mezarı 1935 yılında Atatürk’ün manevi kızı Afet İnan’ın da içinde bulunduğu bir ekip tarafından kazılmıştır. Sonra kafatası pergellerle filan ölçülmüştür. Ohhh yaşasın! Türk kafatası normlarına uygun bulunmuştur! Yani Mimar Sinan Türk’tür!

Kafatasının neresi ölçülüyorsa, çıkan sonuçlar uygun bulunmuş olmasa Selimiye değersiz, Süleymaniye taş yığını ve belki de Rüstempaşa Camii ufak olduğundan gereksiz bulunacaktı. Nereden mi biliyoruz? Geç dönem Osmanlı Sarayları’nın hassa mimarları Ermeni ailesi Balyanların isimleri çok duyulmadığından, kitaplarda geçmediğinden.

Kafatasından Türk olduğu anlaşıldığı için, “Brakisefal Türk Mimarlığı”nı temsil eden sadece Mimar Sinan ve onun mirasıdır.

Sonraki kazılarda görülmektedir ki, kemikleri geri konmuştur ama kafatası yerinde değildir. Kısacası, bizde Mimar Sinan kafası yoktur!

Mimar Sinan, 92 cami, 52 mescit, 57 medrese, 7 dar-ül-kurra, 22 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa (hastane), 5 suyolu, 8 köprü, 20 kervansaray, 36 saray, 8 mahzen ve 48 adet hamam olmak üzere, 375 eser vermiştir.

Tamam, kendisi çok uzun yaşamıştır. Ama bu kadar eseri bizzat kendisinin meydana getirmesi yine de mümkün olmayacağına göre, Mimar Sinan aslında bir mimarî ekol ve hatta üniversitedir diyebiliriz. Binaların kitabelerinde onun ismi yazabilir, ama 49 yıl başmimarlık yaptığı için. Yoksa bu sayılara, o zamanki yapım teknolojisi ve ulaşım olanakları ile varması hayal gibidir. Van’da yaptığı caminin inşaatı sürerken İstanbul’da temel atması nasıl mümkünse, o kadar işte.

Yanlış anlaşılmasın. İşbu satırları yazan kişi, Mimar Sinan’a, camileri, sırf kandillerden gelen ismi toplayıp da sonra mürekkep yapabilecek kadar iyi irdeleyip tasarladığı için hayrandır. Ayasofya’nın Mimar Sinan eseri iki minaresinin sonradan eklendiği ana kütleyle uygun oranları şahanedir. Ancak kubbeye çıkınca görülen şerefe altı süsleri görseniz benim gibi nutkunuz tutulur.

Mimar Sinan’ın ne kadar bina yaptığının çok da önemi yoktur. Belki bu konuda tezler yazanlar kronolojik olarak bunun mümkün olduğunu kanıtlayabilir. Bizim için önemi yok. Mimar Sinan bir ekoldür ve emrinde 160’tan fazla çalışan mimar ve üst düzey teknik adam vardır.

Şimdiki mimarî ve şehircilik durumunun, Mimar Sinan adına, Mimar Sinan’a saygısızlık edilerek yok edildiği düşünülmektedir. Neden? Selimiye’nin kubbесinin, oturduğu

yerinde 2.5 metre kalınlığında taş olup, kubbenin en tepesinde 75 santimetreye kadar incelendiği ortadayken, dozajlı beton ve kalıpla kubbeyi 10 santimetre kalınlık ile geçip, “Mimar Sinan’ın geçtiği açıklığı geçtik” diye böbürlenip onunla yarışanlar vardır da ondan.

Bu tür betonarme kötü kopyalar yapıp sonra Sinan’ı geçtiğini iddia edenler, plastikten Çanakkale Madalyası döktürüp göğsünde taşıyıp “Çanakkale Gazisiyiz biz” demekle aynı şeyi yapıyorlar, farkında değiller.

Zihinlerdeki kırılmaz kod: Kubbe ve minare

Bir de şu vardır. İlkokul çocuğuna “Cami çiz evladım” dediğimizde bir kubbe ve bir minare çizer doğal olarak. Çünkü cami muhayyilesi bu şekilde gelişmiştir. Ancak bir müftü, mimarîyi çok bildiğini iddia edip bunu diretirse o zaman garip kaçabilir.

Öncelikle, kubbe denilen şey Osmanlı icadı değildir. Kubbe büyük açıklık geçmek için kullanılan, yapı elemanlarının üst üste kaydırılarak kalıp üzerinde dizilmesi ve son olarak kilit taşı denilen en üst kısım konularak kalıbın kaldırılması ile oluşan formdur. Bizans’ta en gelişkin örnekleri verilmiştir. Tabii ki kubbenin büyük açıklık geçmede ihtiyacı söz konusudur.

Örneğin Ayasofya’nın kubbесinin Mimar Sinan’ın Selimiye’sinden daha eski olduğu halde daha büyük olduğu söylemleri çoğu kişiye hayal kırıklığı yaşatabilir. Ancak Ayasofya’nın kubbесi defalarca tamir görmüştür. Sonra tam bir daire değildir. Ayasofya’nın içi karanlıktır nispeten. Selimiye ise bıçak gibidir. Tertemiz, net ve mükemmel oranları ile kişiyi kendinden alır. Deprem bölgesinde olduğu halde Ayasofya’nın kubbесinin ayakta kalması, Mimar Sinan’ın yaptığı

Solda, Derinkuyu Park Camii. Heykeltıraş Hakkı Atamulu, Paris’te Picasso ile birlikte sanat çalışmaları yapmış, sonra doğduğu kasabaya dönüp belediye başkanı olmuş idealist biridir. Belediye başkanlığı döneminde bu camiyi yapmıştır. Mimar olması gerekmez, bu yapıtı Türkiye’deki en iyi örneklerin başında gelir. Cami uzun süre sevilmemiş, garipsenmiş, ama artık kabullenilmiştir.

Kars Manuçher Camii, 1072.
Anadolu'daki ilk cami.

onarım ve ekler ile mümkün olmuştur.

Sonra Roma'daki Pantehon ikisinden de fazla açıklığa (43m) sahiptir. Ancak koca bina belki de tek bir kubbeden oluştuğundan Ayasofya ve Selimiye kadar önemli bir etki bırakmaz. Keza bu bir kilise değil, Pagan tapınağıdır. Sonra devşirilmiştir.

Kısacası kubbe, tek bir dine ya da ırka ait bir geniş açıklık geçme formu değildir, bu bir.

İkincisi, minare olgusudur. Minare ilk olarak 678 yılında camiye Emeviler'de eklenmiştir. Selçuklular'da daha güdük ve kalın şekilde olup sonra Osmanlı'da şimdiki formuna ulaşmıştır. Ezan ve/veya Sala buradan okunur. Onun şerefesinden ses uzaklara gitsin diye. Şimdiki gibi "Megafon direği" olarak kullanmak için değil.

Bu zamanda minareyi farklı yapıpanlara kızanlar için: Mimar Sinan kendi hayratı olan Fatih'teki ufak mescidindeki minareyi sekizgen, içi boş ve merdivensiz yapmıştır. Hiç de "cami gibi cami" değildir onun yaptığı da. Şimdilerde farklı minare formlarına ve belki de minaresiz camiye karşı olanlar, keşke gidip bir inceleseler burunlarının dibindeki Mimar Sinan Mescidi'ni!

Kısacası, minaresiz ve kubbesiz cami de olur.

Selçuklu-Osmanlı kırması

Ne kadar eğitilmiş olursa olsun, çoğunluğun rüyasıdır bu. Mimarî açıdan bu iki uygarlığın etkileri ile "kıрма" tasarım isterler. Nasıl cevap versek, nasıl açıklasak ki?

Bunu isteyen Vali gördük, Büyükşehir Belediye Başkanı gördük, Rektör, Kaymakam, Muhtar, Müftü ve hatta ev hanımı gördük. Hem de kesinlikle ikna olmuyor, geri adım atmıyorlardı. Mimar Sinan dışında bir mimar bilmediklerinden ya da ondan başka bir mimarî tasarım ile karşılaşmadıklarından olabilir.

"Eh o zaman siz de yarından sonra şalvar giyin, çarıkla dolaşın, kuşak ve mintanla gezin" deyince şaşırıyorlar. "Binalara giydirmeye meraklı olduğunuz takma eklentilerin zamanına uygun elbiseleri siz neden giymiyorsunuz?" diye devam edersek, ev hanımı da, Vali de çok bozuluyor. (Denenmiştir.)

Öncelikle, öyle bir "kıрма mimarî" yok. Öyle bir cami örneği de yok. "Eh siz yapın bari" demekle de olmuyor. Bu iş yeni kredisi biten kimliksiz apartman dairenizin balkonunu plastik doğrama ile kapatma kararına pek benzemiyor. Eskiye gönderme yapmanın da bir anlamı olmalı.

Selçuklu-Osmanlı kırması mimarî isteyenler bir de caminin altına otopark ve belki de araya market

Gaziantep Üniversitesi'ndeki cami. Bahçede duran garip parçalar caminin ağırlık kuleleri!

istemiyorlar mı? O bölümlerin Selçuklu ve Osmanlıda karşılıklarını sorsak, cami düşmanı oluyoruz. Mimar neden cami düşmanı olsun ki? Tasarlanmamış, niteliksiz, sıradan ve kötü binaların düşmanı olur. Camilerin Selçuklu ve Osmanlı mirası ile bezendiğini iddia edip bu şekilde kişiliksizleştirilmesini, mimar, Selçuklu ve Osmanlı cami mimarîsi mirasını sizden korumak için istemez. Camiye düşman olduğu için değil.

Gaziantep Üniversitesi Ana Kapısı'nın karşısındaki blokların arkasında, yeşil alan olarak ayrılmış araziye yapılmış bir cami var. Sıradan, zevksiz ve bir o kadar da süslü. İstanbul Dolmabahçe Camii taklidi betonarme bir cami. Gaziantep sıcaklığında o geniş pencereler sayesinde oluşacak sera etkisini, hangi klimayı kökleyerek giderecekler, ayrı konu. Kısacası, bu yazıya girecek kadar önemli bir görüntü arz etmiyordu. Ta ki ilk servis zamanı gelene kadar.

Caminin bahçesinde duran garip parçalar, caminin ağırlık kuleleri. Bakınız iskele kurulmuş ve çıkartılmış, bahçeye konmuş. Neden çıkarıldığı bilinmez. Zaten süslü püslü, içinde demir strüktür var. Dört tarafında ise Yunan Dorik düzende kolonları da eksik değil.

Ağırlık kulesi, yağma kubbeli taş binalarda kubbenin yayılan yükünü karşılasın diye, kubbeyi taşıyan ayaklara ağırlık verip kubbenin sağlamlığını sağlayan parçalar.

Kısacası bu ağırlık kuleleri çıkarılıp alındığında kubbe taşınmaz hale gelir. Gaziantep'teki bu camide yerinde dururken çıkartılmış. Böylece betonarme camide bu ağırlık kulelerinin gereksizliği ortaya çıkmış oluyor!

Tuğralı, Yunan sütünlü, beyaz çimentodan kemer süsleri olan bu caminin, gereksiz süslerinin bir örneği olan yalancı ağırlık kuleleri çıkartılıp kenara koyulduğu halde cami ayakta. Demek ki hiçbir anlamı yok!

İşte bu örnek camilerin durumunu iyice açıklıyor. Gereksiz, mesnetsiz süsler, kaynak israfı anlamsız büyüklükler, açıklıklar, verimsiz bina kullanımı, dernekten birilerinin egosunun tatmini ve daha fazla sevap kazanılacağına inandırılmış zorlamalar. Müdahale etmeye kalınca da çok sert tepkiler.

Çözüm

"Herkes, her kesime laf ettiniz de, sizin öneriniz ne?" denecektir.

"Çözüm yok, dağılın" demeden önce (kolay ve belki de verilmesi gereken cevap bu), size örnek bir cami gösterelim. Yine iyi bir örnek. Hem de ne örnek!

Buyurun, cami görünüz. Kars'ta 1072 yılında Anadolu'nun ilk camii olarak kayıtlara geçen cami. Bir de tavandaki taş tezeynatlarını görseniz. Etrafına bakın tek başına mağrur duruyor. İşte bu modern bir camidir. İstanbul'a böylece bir cami yapsanız ne tür tepkiler alırsınız?

Çözüm, bu tür camileri kabul edecek ve çeşitlemelere de onay verecek bir toplum yaratmakla mümkün. Bu tasarım etkilerini ortaya koyacak tasarımcılar ise ancak yarışmalarla ortaya çıkar. Bir genç tasarımcı, çevresi yok, tecrübesi yok, ama yeteneği ve öngörüsü var. İşte ancak kapalı bir yarışmayla o dar kozasını yırtabilir. Belki büyük bir cemaat için eşsiz bir cami bile yapabilir.

Yarışmalar çoğulcu fikrin, demokratik bir süzgeçle, çoğulcu seçimle ortaya konmasıdır. İhale ya da tanıdık işiyle değil.

Ne kadar çok cami yarışması yapılırsa (Çamlıca Camii, yarışma sürecine örnek değildir bu arada), ne kadar çok farklı fikir ve kabul dimağlarda dolaşırsa, cami mimarîsinde empati de kazanılır, çoğulculuk da.

"Bu toplum için mümkün müdür?" sorusuna cevabı tek başına mimar veremez. ▼

BARIŞ, EŞİTLİK VE EDEBİYAT

**Eşitsizlik
sürdükçe, birileri
kendilerini
öbürlerinden
üstün, ayrıcalıklı
gördükçe, barışın
gezegenimize
kalıcı bir şekilde
gelmesinden söz
etmek ancak
hayalcilik olur.**

Behçet Çelik

İnsanların öldürülmesi en büyük suç olarak görülür. Bir hayata son vermek çoğu kez Hayat'a son vermek gibi algılanır. Kadim dinlerle modern kültürlerin bulunduğu ortak noktaların başlıcası insan hayatının kutsallığı, dokunulmazlığıdır. Dolayısıyla bir insanın hayatına son vermek, öteden beri hem en büyük günah, hem de en büyük suç olarak kabul edilir. Ne var ki dinlerde de, modern kültürlerde de bu kuralın, bu yasağın istisnaları bulunur. Bu istisnaların başlıcası da savaşlardır. Modern hukukta idam cezasının kabul edilemez olduğu kuralı yaygınlaştıkça, meşru müdafaa dışı tutarsak, insan öldürmenin meşru görüldüğü tek alan olarak neredeyse sadece savaşlar kaldı. Kuşkusuz, gerek modern düşüncede gerekse dinlerde savaşları ve dolayısıyla insan öldürmeyi hiçbir durumda meşru bulmayan eğilimler de mevcut; ama bunlar vicdanî ret hareketleri gibi henüz çok küçük topluluklar oluşturabiliyor.

Savaşla ilgili genel yargıda ikircikli bir hal olduğu söylenebilir. Kimse doğrudan savaşı savunmaz pek, hemen herkes savaşların kötü olduğunu kabul eder, ama büyük bir çoğunluk belirli durumlarda savaşların kaçınılmaz olduğu

konusunda hemfikirlerdir. Şöyle de diyebiliriz: Sözel düzeyde barış savaşa üstün gelir –“Elbette barış iyidir, savaş kötüdür” deriz her zaman–, ama bu sözel üstünlük barışı getirmeye yetmez, barış hep bir düş olarak kalır. Savaşa kategorik olarak karşı çıkılmadığı, bazı durumlarda kaçınılmazlığı kabul edildiği için böyle olur biraz da.

Bu durum savaşların çıkış nedenleriyle de ilgili. Savaşların insanlardaki öldürme tutkusundan çıkmadığı açık. Savaşların maddî nedenleri var. Bir grup insanın kendilerini ötekilerden ayrı bir topluluk olarak tanımlaması ve kendilerine ait olduğunu düşündükleri alanları genişletme çabalarıyla başlamış olmalı savaşlar.

Dolayısıyla bir grup insanın başkalarını kendileriyle bir ve eşit

görmemelerinin savaşlarla büyük bir ilgisi var. İkinci olarak şunun altını çizmek gerekir. Kuşkusuz, sözel düzeyde kimsenin kolayca karşı çıkmayacağı, “insan hayatının kutsallığı”na ilişkin binlerce yıllık insanlık kültüründe oluşmuş yargılara karşın, insan öldürmeyi meşru görebileceğimiz “istisna”lar olduğunu kabul ediyorsak, bu istisnaî durumlarda korunan şeyleri insan hayatından daha kutsal kabul ediyoruz demektir.

Bunların neler olduğunun çok önemi yok aslında. Günümüz dünyasında savaşların maddî zenginlikler uğruna çıktığını kimse inkâr edemez. İnsan hayatından daha kutsal olduğu savunulan nedenlere ne kadar vurgu yapılırsa yapılsın, bunların göz boyamaktan öteye gitmediği konusunda

kuşku kaldığını sanmıyorum. Örneğin demokrasi ya da barış getirme iddiasıyla yapılan askerî harekâtların aslında maddî zenginlik ya da maddî zenginlikleri güvenceye alan jeopolitik üstünlük kaygılarıyla çıktığı kısa sürede karşı konulamaz bir berraklıkla ortaya serildi, her yeni savaşla bir kez daha seriliyor. Kutsallık atfedilen olgular birer perdeden ibaret aslında, gerçek niyeti örtmek amacıyla ileri sürülüyorlar, ama insanları kandırmak kolay değil eskisi gibi – örtü yırtıklarla dolu ve kral çıplak.

Savaşların maddî amaçlarla yapılmasına ve insanların hayatlarına mal olmasına karşın doğal karşılanmasını sağlayan bir neden de, toplumsal hayatın her alanında “her şeyin alınır satılır olduğu” biçiminde özetleyebileceğimiz hâkim zihniyetin sürekli olarak yeniden üretiliyor olması. Gündelik dilden akademik çalışmalara, giderek sanat-kültür ve edebiyat yapıtlarına kadar her alanda bu zihniyetin (lafta karşı çıkılsa da) çok derinlerde kabul edildiğini gözlemek mümkün. Her şeyin alınır-satılır olmasının doğallaşması, normalleşmesi; insan hayatının da bu muameleye maruz kalmasına yol açıyor. Savaşlar söz konusu olduğunda, ülkelerin maddî çıkarlarının savaştan yana olduğunu ifade etmek giderek çok rahat savunulur hale geliyor. Bunun tersini söylemek ise sanki insanın ülkesinin çıkarlarını istemediği biçiminde algılanıyor, yorumlanıyor. Her şeyin alınır-satılır olduğunu savunan zihniyet ile savaşlar arasındaki bağ da böylece görünmezleşiyor.

Edebiyatın barışa katkıları

Edebiyatın bir amacı var mıdır, yok mudur sorusu çok eski bir soru. Edebiyatın sadece kendi içinde bir amacı olduğunu savunanlar olduğu gibi, edebiyatın hayatlarımızla ilgili yol gösterici olması

Tolstoy

Banksy

iddiasını ileri sürerek edebî metni bir ajitasyon metnine, bir bildiriye indirgeyenler de var. Edebiyatın ne işe yaradığı, kim için, ne için yapıldığı, bireyci mi, toplumcu mu olması gerektiği sorularını önemsiz kılacak başka bir noktadan bakmak da mümkün. Edebiyatın bir işlevinden söz edeceksek, bunun ancak bazı örtülerin kaldırılması, çekilmesi olabileceğini düşünüyorum. Bu örtülerin hangi örtüler olduğu da o kadar önemli değil. Edebiyatın sıyırmaya çalıştığı, bireysel hayatlarımızda kendimize söyleyegeldiğimiz yalanları mümkün kılan örtüler de olabilir; toplumsal hayattaki sömürü mekanizmalarını görünmezleştiren örtüler de... Hatta edebî bir metin kurmanın hayatla ilgili algıları nasıl eğip büktüğünü görmemiz amacıyla kaleme alınmış oyuncu, postmodern metinler bile, bir anlamda, bazı örtüleri çekmekte, göz ardı ettiğimiz olguları dikkatimize sunmaktadır. Bu gibi metinler yerleşik algılarımızın ya da zihinsel alışkanlıklarımızın yarattığı göz ve zihin yanılsamaları konusunda bizi uyarırken çoğu kez farkında olmadığımız perdeleri de açıyor ya da en azından aralıyor.

Peki, edebiyatın savaşla ve dolayısıyla barışla ilgili örtüleri kaldırıyor olabilir? Öncelikle edebiyat insan hayatını kutsayan bir uğraştır. Bize en önemsiz gelen insanlık durumundan, kısacık

anlardan edebî metinler çıkarır edebiyatçılar, bunu sadece yazı konusundaki maharetlerini göstermek için yapmazlar. İlk başta önemsiz olduğunu düşündüğümüz o insanlık durumunda, o kısacık anda, anlatılmaya değer bir şey görmüşlerdir, bunu bize göstermek, bizimle de paylaşmak isterler. Bu edim aynı zamanda hayatın kutsanmasıdır. Hayatlarımızdan bir ânı çekip yakınlaştırmak, onu anlamaya çalışmak, insan olmanın, hayatta olmanın ne olduğu üzerinde edebiyatçı bir düşünme değil midir? İnsanın çirkinliklerini, aşağılıklarını, olumsuzluklarını anlatırken bile edebiyat insan olmanın gizemli, karanlık yanlarını araştırır; yanıt vermese de, sorular sorar.

İnsan hayatının kutsanması, aynı zamanda insana ait her şeyin ve dolayısıyla bizzat insan hayatının alınır-satılır bir meta olduğuna ilişkin hâkim zihniyetin karşısında durmak anlamına gelir. İnsan hayatını kutsayan edebiyat böylelikle toplumlara hâkim olan zihniyetin insanî olan her şeyi metaya dönüştüren, şeyleştirici etkisi karşısında büyük bir mücadele vermiş olur.

İkinci olarak, edebiyat yapıtları savaşların yol açtığı felaketler konusunda farkındalık kazandırır. Savaşların sonuçları dendiğinde akla ilk anda istatistikî bilgiler gelir. Ölenlerin, yaralananların, yerinden yurdundan edilenlerin sayısı,

maddî sonuçlar, ekonomik veriler vs. Oysa savaşların sonuçları bunlardan ibaret değil. Gazetelerin, televizyonların, istatistikçilerin görmediği başka bir alana da ışık tutar edebiyat: İnsanların benliklerinde oluşan tahribata. Bunun sayısal bir karşılığı yoktur; ifadesi, anlatılması da hiç kolay değildir. Savaşın neden olduğu tahribatın bu gibi görünümüne medyada rastlamayız pek, buna ancak edebiyat yapıtlarında rastlayabiliriz.

Savaş zamanlarında insanlar hayatlarının hiçe sayıldığını görür ve yaşar, bunun sonucunda da kaçınılmaz olarak yoğun bir hiçlik duygusuna kapılırlar. Yaşama sevinçleri yok olur; tanık oldukları ölümler, öldürmeler değildir bunun esas nedeni; sürmekte olan bir savaşı yaşamak, doğrudan bunlara tanık olmayanlarda bile güvenlik duygusu bırakmaz. Böylesi bir toplumsal atmosfer içerisinde büyüyen çocuklar, belki de çatışmasız, savaşız dönemlere hiç tanık olmadıkları için, kendilerinden büyüklerle, çatışmasız zamanlara tanık olmuş kendilerinden önceki kuşaklarla çok derin bir kuşak farkı yaşar. Büyük savaşların, Birinci ve İkinci dünya savaşlarının ertesinin anlatıldığı edebiyat yapıtlarında bu duruma sıkça rastlarız. Çocuklukları savaş zamanında geçmiş, hiçlik duygusu içerisinde doğup büyümüş kuşakların hikâyeleri öteden

beri edebiyatçıları ilgilendirmiştir. Kendileri de bu kuşaklardan olan yazarlar, biraz kendilerini sağaltmak, biraz da tanık oldukları acıların paylaşmak için edebiyat yapıtlarında savaşın benliklerde açtığı yaraları işlemiştir. Bu edebiyatçılar, yitirdikleri anlam duygusunu yazarak bulmaya çalışır belki de; onların yapıtları bize sadece onların ruh halini aktarmaz, savaşların bize anlatılmayan yan sonuçlarını da gösterir.

Savaşlar öyle dönemlerdir ki, şiddet ve güç tek belirleyici olur. Bütün değer yargılarının üzerine güçlü olmak geçer savaş zamanlarında. Savaş sadece askerler arasında cephede yaşanmaz, cephe gerisine de yayılır. En büyük değerler güç ve silah olduğu algısı toplumsal ve ekonomik hayatı da giderek yozlaştırır. Savaş sürdükçe çürüme de yayıldıkça yayılır. Çoğu zaman bu çürümenin savaşla arasındaki bağ da giderek görünmez olur. Edebiyat bunlar arasındaki nedensellikleri görmemizi sağlar. Savaşın kirinin bulaşmadığını sandığımız alanlarda bile savaşın izlerini bulmak, görmek için insan hayatlarına, bu hayatların küçük, önemsiz gibi görünen, sıradanlarına odaklanmak gerekir. Edebiyat yapıtları bize bunları görebilme imkânı sunar.

Bazen savaştan çıkarı olanlarca savaşların barışı getireceği yalanı dolaşıma sokulur. Savaşın bir

çözüm olamayacağı gerçeğinin üzeri süslü laflarla örtülür. Hatta sözcükler tersine çevrilir, barış isteyenlerin aslında insanlara kötülük yaptığını savunan köşe yazıları yazılır, televizyon ekranlarından yinelenirken yinelenir. Edebiyat böyle zamanlarda sözcüklerin gerçek anlamlarını hatırlatma işlevi görür. Savaş çığırkanları çok şeyin üzerini örtmüştür bu gibi sözlerle, kelimelerle oynamışlardır. Savaşların insanların hayatlarını sona erdirdiği, toplumsal hayatta çürümeye, yozlaşmaya neden olduğu, anlam duygumuzun ortadan kalktığı söylenmez, belirtilmez. İşte, bu gibi dönemlerde edebiyat kelimelere eski anlamlarını kazandırır, savaşın ne olduğunu, ne gibi sonuçlar doğurduğunu aktarır. Savaş bezirgânlarının gözlerimize tuttuğu örtüleri çekmek çoğu zaman edebiyatçılara düşer. Kimi zaman bu bezirgânlar gerçekleri gizlemek yerine, sahte bir gerçeklik yaratıp bunu sürekli gündemde tutarak olan-biteni gizlemeye çalışır. Yeri gelir, asırlarca sürmüş bir eşitsizliğin iki tarafı yer değiştirir onların kelimelerinde, cümlelerinde – mağduru muktedir gibi gösterip mağdurun eşitlik talebini bir eşitsizlikmiş gibi sunmaya cüret ederler. Edebiyat, kelimelere otantik anlamlarını kazandırırken tersyüz edilen denklemi yaşadığı haliyle görmemizi sağlar.

Edebiyat ve eşitlik

Edebiyatın barışa esas katkısı ise şudur: Barışın mümkün olması

için eşitlik gerekir; edebiyat da bizi eşit kılar.

İç dünyasına konuk olduğumuz roman ya da öykü kişilerinde kendimize dair şeyler gördükçe bütün farklılıklarımızın yanı sıra bizi bir ve eşit kılan yanlar da bulunduğunu fark ederiz.

Savaşlara sebep olan eşitsizlik, savaşın yaşanmadığı zamanlarda da toplumsal hayatın her anında, her tarafında varlığını korur. Barışın önündeki en büyük engel, bizim “normal” sandığımız, “normal” olduğunu öğrendiğimiz “savaşızsız” zamanlarda da insanların eşit olmamasıdır. Eşitsizliğin normal, doğal, olağan sayılması, hatta kimi zaman eşitsizliğin insan varoluşunun doğal sonucu sayılması, bu uğurda yeni savaşların çıkmasından menfaati olanlara, başkalarını kendi yanlarına çekmeleri için uygun bir zihniyet sunar. Bu zihniyetin hâkim olduğu toplumsal yapılarda gerçek anlamıyla barıştan söz etmek hiç kolay değildir. Barış diye ancak sıcak çatışmaların yaşanmamasını anlayabiliriz. Bu durum da her an tersine dönme riskini bünyesinde taşır. Bu nedenle günümüz dünyasında savaşlar dünyanın hemen her köşesinde büyük ve yakın bir tehlike olarak sürekli olarak gündemde. Bu zihniyeti kırmak barış için atılacak temel adımlardan biridir. Eşitsizliğin doğallaştırılmasının karşısına edebiyat başkalarının acılarına bizi ortak eden yaklaşımıyla çıkar.

Edebiyat yapıtları bizi başkalarının

Eşitsizliğin normal, doğal, olağan sayılması yeni savaşların çıkmasından menfaati olanlara, başkalarını kendi yanlarına çekmeleri için uygun bir zihniyet sunar.

acılarıyla yüz yüze getirir, kimi romanları, şiirleri, öyküleri okuduğumuzda başkalarının acısını çok derinden duyarız, bir tür ruh göçü yaşar, o edebi metinde anlatılan hayatı kendi hayatımız gibi duyarız. Edebiyat böylesine dolaylı ama derinden etkili bir biçimde bizim duyarlıklarımızı değiştirir, geliştirir. Sadece duyarlıklarımızı değil, zihniyetimizi de değiştirir, hatta yeni bir zihniyet oluşturur. Edebiyatın toplumu değiştirip değiştiremeyeceğine verilen şu yanıtı öteden beri yakın bulurum. Toplum elbette değiştirir edebiyat, ancak insanları ve onların zihniyetini değiştirerek yapar bunu. Bunlar da toplumun değişmesi için birer adımdır.

Barış bilinci de başkalarının acılarını, bizden olmayanın, soyumuzdan, solumuzdan olmayanın acısını kendi acımız gibi duyduğumuz da güçlenir.

Bazı edebiyat yapıtlarından bize kalan sadece bir duygudur. Sadece başka insanları değil; kimi edebiyatçıların, “dünya” derken ya da “hayat”tan söz ederken bitkileri, ağaçları, hayvanları da hesaba kattıklarını görürüz. Hâkim zihniyet ısrarla insanların birbirlerinden nerede ayrıldıklarının altını çizerken, bu gibi edebiyatçıların yapıtları bu ayrımların ne denli önemsiz olduğunu hatırlatır; bütün varlıkları içine katacak bir perspektiften dünyaya ve kendimize bakmamızı sağlayarak farkında olmadan uzaklaştığımız eşitlik duygusunu güçlendirirler.

Barış da ancak bu duygunun, bu algının yaygınlaşmasıyla mümkün olabilecektir. Eşitsizlik sürdükçe, birileri kendilerini öbürlerinden üstün, ayrıcalıklı gördükçe, insanî olan her duyguyu meta halinde algılayan ve bu algıyı yeniden üreten zihniyet yıkılmadıkça barışın gezenimize kalıcı bir şekilde gelmesinden söz etmek ancak hayalcilik olur. ▼

Halka Yol Gösteren Özgürlük,
Delacroix

DEVİRİMİ KOPYALAMAK: ZEKİ FAİK İZER VE DELACROIX

Zeki Faik, bilerek veya bilmeyerek, Cumhuriyet'in sınıfları göz ardı eden ideolojisini tekrarlamaktadır; sınıf savaşı, afakî bir ilerici-gerici çekişmesine hapsedilir.

Elçin Poyraz

Zeki Faik İzer'in 1933 tarihli **İnkılâp Yolunda** isimli tablosuyla ilgili, sergilendiği ilk yıllardan günümüze kadar haklı bir tartışma devam eder: Delacroix'nın **Halka Yol Gösteren Özgürlük** (1830) isimli resmiyle olan benzerliği, hatta neredeyse aynı oluşu!

Delacroix'nın bahsi geçen tablosu, Fransa'ya anayasal monarşiyi getiren Temmuz Devrimi'nin anısına, aynı sene yapılmıştır. Piramit şeklindeki kompozisyonun

en önünde yer alan kadın figürü, üstüne düşen ışık sayesinde tüm resme hâkimdir. Çevresinde isyan eden halk, ayaklarının altında ise hem isyancılardan hem de kralın askerlerinden ölen kişiler bulunmaktadır.

Bu kadın figürü, yıkılmış bir barikatın üstünde yükselir; ayaklarının altındaki kaldırım taşları, dönemin dar Paris sokaklarında kurulan barikatlarda en çok kullanılan malzemelerdendir. Başında bulunan kırmızı Frigya başlığı, 1789 Fransız Devrimi'nden o günlere özgürleşmenin simgesi

olmuştur ve elinde de özgürlük, eşitlik ve kardeşliği simgeleyen üç renkli bayrağı tutmaktadır.

Resimdeki her bir figür ayrı bir toplumsal sınıfı temsil eder. Örneğin, kadın figürünün sağındaki isyancıdan olan şapkalı kişi bir burjuvadır. Hemen arkasında elinde kılıç tutan işçi sınıfından bir devrimci, daha arkalarda ise öğrenciler bulunur. Sol altta yatak kıyafeti içindeki ceset, gece yarısı evleri basılıp öldürülen ve ibret olması için sokağa bırakılan muhaliflerin temsili, sağdaki cesetler ise kraliyet askerleridir.

Tüm bu anonim figürler gerçek toplumsal sınıflardan olmalarına rağmen, kadın figürü gerçek bir kişiyi temsil etmez. Kadın, antik heykelleri anımsatan pozu ve kıyafetiyle bir ideali; özgürlüğü simgelemektedir. Kendisi bir alegoridir; Delacroix, gerçek insanların gerçek savaşının ortasına bir ideal yerleştirmiştir. İki zıttın, gerçek ile idealin bu karışımı, izleyicilerin duygularını doğrudan harekete geçirmeyi hedefleyen romantik akımın kullandığı başlıca yöntemlerden biridir.

İnkılâp Yolunda,
Zeki Faik İzer

Kirli tırnaklar, çıplak ayaklar

Resim 1831'de ilk defa sergilendiğinde kamuoyu tarafından şaşkınlık ve tiksintiyle karşılanır. Resimde yer alan figürler pislerdir, kirli tırnakları, çıplak ayakları vardır ve kasık tüyleri görülecek kadar bayağıdır. Sahne ise şiddet doludur ve biz günümüz izleyicilerine bir sinema sahnesini andıracak kadar muazzam hareketliliğe sahiptir; figürler artık neredeyse resmin çerçevesinden dışarı taşar.

En fazla tepkiyi Özgürlük figürü alır. 1789 Fransız Devrimi'nden itibaren özgürlük alegorileri kalabalığın arasına karışmayan güzel ve görkemli kadınlar olarak, neredeyse heykelsi tanrıçalar şeklinde resmedilirdi. Oysa Delacroix'in alegorik figürü feminen olmaktan uzak, kaslı, yarı çıplaktır ve bayağı insanların arasına karışmıştır. O dönem bu alegorik figür için pis, şirret, düşük ve hatta fahişe yakıştırması bile yapılır.

Halka Yol Gösteren Özgürlük tablosu, tüm çirkinliğiyle gerçek bir halk isyanını göstermektedir; bu isyanın bir lideri yoktur, her kesimden insan bir idealin peşinde

ayaklanmış ve devrimin gerçekleştirdiği bir an resmedilmiştir.

İki resim arasındaki yedi fark

İnkılâp Yolunda resminde de benzer piramit kompozisyonun ortasında bir kadın figürü bulunur. Fakat bu artık Özgürlük alegorisi değil, Cumhuriyet'i temsil eden bir figürdür. Delacroix'nın özgürlük alegorisinin aksine, Cumhuriyet'in kadınlara olmalarını tavsiye ettiği gibi modern ve edeplidir. Kendisi yıkılmış barikatların üstünde yükselmez, üzerinde 1923 yazan bir mermer kürsünün üstünde durmaktadır.

Delacroix'nın resminde olduğu gibi bir isyan sırasında barikatlar yıkılmamıştır, Zeki Faik İzer'in kompozisyonunda 1923 çoktan abideleşmiş, mermer gibi sert bir ideolojiye dönüşmüştür. Kendisi yol gösterme vasfını da yitirir, artık devrim yolunu gösteren somut bir lider, Mustafa Kemal vardır. Burada insanların peşinden gittiği bir idealin görselleştirilmesinden artık çok uzağız, bu resim resmî ideolojinin görsel bir dökümü olacaktır.

Zeki Faik'in resminde Delacroix'da

olduğu gibi farklı sınıfları temsil eden figürler görülmez. Cumhuriyet figürünün solunda süngülu bir asker, sağında ise çevresinde modern kıyafetler içinde kadın erkekler olan ve ileriye işaret eden Mustafa Kemal vardır. Burada, aristokrasiye karşı ayaklanan burjuvazi ve işçi sınıfı gerilimi, yerini tipik bir Kemalist söylem olan ilerici-gerici kavgasına bırakacaktır. Örneğin, sol alttaki muhalif yok olmuş, sağdaki ezilen kraliyet askerinin yerini de korkuyla titreyen bir takım sakallı figürler almıştır. Zeki Faik, bilerek veya bilmeyerek, Cumhuriyet'in sınıfları göz ardı eden ideolojisini tekrarlamaktadır; sınıf savaşı, afakî bir ilerici-gerici çekişmesine hapsedilir.

Halka Yol Gösteren Özgürlük, devrimden sonra Fransız hükümetince satın alınmasına rağmen sadece birkaç ay içinde resmin verdiği politik mesajdan ve sahip olduğu devrimci enerjiden korkulmaya başlanmış, kendi tahtının da sallantıda olduğunu fark eden kral tarafından sergilendiği saray duvarından indirilerek ressamı geri gönderilmişti. Resmin piyasaya tekrar çıkması ancak 1848 Devrimi ile mümkün olacaktı.

Buna karşılık, Zeki Faik'in resmi zararsızdır. **İnkılâp Yolunda**, zaten apaçık olan hâkim resmî ideolojiyi tekrarlamaktadır. Bunu da Delacroix'nın her şeyin kusursuz resmedildiği akademik sanata karşı çıkararak romantizme yönelmesi gibi değil, o günlerde Cumhuriyet ideolojisine en uygun kabul edilen tek tipleştirici ve katı rasyonalist bir estetik içinde yapacaktır.

Halil Dikmen, anılarında Mustafa Kemal'in Zeki Faik İzer'in resmini ilk görüşünden bahseder. **İnkılâp Yolunda**, Dikmen tarafından kendisine "Solda sizin gösterdiğiniz yolda ilerleyen gençlik, sağda ise ilerici hamleniz tarafından ezilen irtica" şeklinde özetlendikten sonra Mustafa Kemal, Fransız hükümetinin aksine "Güzel" demekle yetinerek tablonun önünden ayrılacaktır.¹ ▼

¹ Seyfi Başkan, "Bazı Atatürk Resimlerinden Örneklerle Cumhuriyet Döneminde Figür", *Atatürk Araştırma Dergisi*, cilt XXI, Kasım 2005.

Resim 1

İNGİLİZ EMPERYAL SÖYLEMİNİN KURULUMUNDA RESİM VE EDEBİYAT

Burcu Alkan

Britanya'da 1558-1603 yıllarını kapsayan I. Elizabeth dönemi "Altın Çağ" olarak adlandırılır. İmparatorluğun gücünün ciddi boyutlara ulaştığı bu dönem, edebiyat ve sanat alanlarında da bir Altın Çağ'a tekabül eder. Zaten edebiyat ve sanatta yaşanan yükseliş ülkenin siyasî ve ekonomik yükselişiyle doğrudan ilişkilidir. Dönemlerinin popüler kültürü sayılabilecek William Shakespeare ve Christopher Marlowe gibi oyun yazarlarının, Kraliçe'nin maddî desteği altında parlamış olması elbette tesadüf değildir. Bir yandan edebî ve sanatsal metinler Britanya'nın zenginliğinden ve gücünden paylarını

almakta, bir yandan da söz konusu zenginlik ve gelişmeler metinlerin içinde kendilerine yer bulmaktadır.

Kraliçe I. Elizabeth'in kendisi de hem sembolik olarak hem de doğrudan dönemin "metin"lerinde yer alır. Mesela, 1588'de yapıldığı tahmin edilen "Armada Portresi" Altın Çağ'ın tuvale doğrudan yansımasıdır. (Resim 1)

Bu portre klasik I. Elizabeth temsillerinin ana özelliklerini taşır. Kraliçenin kıyafetinin zengin detayları özde Britanya'nın zenginliğinin detaylandırır. Bu resime dikkatli bakıldığında Britanya İmparatorluğu'nun "şanlı armada"sının, yani güçlü savaş gemileriyle denizler üzerindeki askerî egemenliğinin ön planda gururla

sergilendiği görülür. Bu dönemde yazılmış olan *Othello*'nun anlattığı aşk, tutku ve kıskançlık hikâyesinin arka planında da aynı "armada" süzülmemektedir. Kraliçe'nin sağ elinin altındaki minik yerküre I. Elizabeth'in dünyanın hükümdarı olarak konumlanışının net bir ifadesidir.

Dönemin edebiyatı da çoğunlukla, tıpkı bu resimde olduğu gibi, I. Elizabeth'in üzerinden emperyal gururu tasvir eder. Böylece, sarayın maddî ve manevî desteği de garantilenmiş olur. Shakespeare'in Globe Tiyatrosu saray bütçesinden de yararlanan, ortakları olan ticarî bir kurumdur ve elbette monarhinin mutlu edilmesi gerekmektedir. Yine aynı dönemden Edmund

Spenser'ın alegorik metni *Faerie Queen* de I. Elizabeth'in yüceltildiği kanon statüsündeki metinlerdendir. Bahsi geçen *Faerie Queen* karakterinin Elizabeth'i temsil ettiği anlatı, Orta Çağ'ın romantik kahramanlık hikâyelerinin üslubuyla yazılmış ve Britanya edebiyatında biçimsel olarak ciddi bir etki bırakmıştır. Bu metinde şövalyeler çağının ışıltısı Elizabeth döneminin ışıltısıyla eşdeğerdir.

Benzer bir ekonomik güç ve emperyal iktidar olma durumu 19. yüzyıl edebiyatında ve sanatında da dikkat çeker. Sömürgeciliğin erken dönemlerindeki ekonomik ve siyasî gücün yarattığı imkânlarla genişleyen sınırlar ve sömürgeleden merkeze akan maddî imkânlar,

modernleşmenin ciddi bir hız kazandığı emperyal Britanya'nın başarısını Sanayi Devrimi ile taçlandırmış ve dünya gücü olarak yerini sağlamlaştırmıştır.

Fakat Sanayi Devrimi beraberinde tatsız gelişmeler de getirmiştir. Sanayileşme sonucunda hassas aristokrat ruhun göz zevkini bozan bir kirlenme dikkat çeker. Genişleyen kentlerle doğanın bozuluyor olması yetmiyormuş gibi, şehirlerdeki fakirlik de emperyal idealizmi kirletmektedir. Mesela, William Wylde'in 1857'de resmettiği "Kersal Moor'dan Manchester" görünümü söz konusu "taciz"i ve bundan duyulan rahatsızlığı ortaya koyar. (Resim 2)

Bu resimde uzaktaki fabrika bacaları ve çıkan dumanlar doğayı sinsice tehdit etmektedir. Sol köşedeki insan figürleri ise doğanın sadece küçük bir parçası olan insanoğlunun endişeyle gelişmeleri izleyişidir. Sanayileşme habisi, çirkin, yıkıcı bir güç olarak resmin kompozisyonunu kontrol altına almaya başlamıştır. Ressam da sanki insanlara bu tehlikenin farkına varın demeye çalışmaktadır. Bunun yanında bir de Luke Fildes'in 1874 tarihli resmi koyulduğunda emperyal gururun yanına modernleşme ve sorunlarının yarattığı kaygıların da iliştiği görülür. (Resim 3)

Dönemin romanlarına bakıldığında benzer temalar ön plana çıkmaktadır. İngilizlerin Romantik Gerçekçi dedikleri Charles Dickens'dan, sanayi Manchester'ının romancısı Elizabeth Gaskell'a kadar, birçok yazarın Britanya'nın zenginliğine gölge düşüren bu gerçekliklere dikkat çekmeye çalıştığı söylenebilir. Mesela, George Eliot'ın *Adam Bede* romanı Hayslope ile Stonyshire adlı iki kasaba üzerinden görece mutlu kırsal hayat ile fakir, sorunlu sanayi kentleri arasında karşıtlık kurar. Benzer endişelerin tezahürlerini üreten bu yazarların metinleri arasındaki tek fark, kökten birbirlerine bağlı olan sorunlardan hangisine ve nasıl bir bakış açısından yaklaştıklarındadır. (Resim 4)

Bir yandan da imparatorluğun belkemiğini oluşturan sanayinin açtığı yaranın pansumanı olarak yine gurur duygusu ön plana çıkarılır. Eyre Crowe'un Wigan'daki işçi kadınları resmettiği çalışması bu pansuman metinlerinden biridir. Crowe'un işçi kadınları hayatlarından memnundur; kentin gökyüzü, fabrika bacalarına rağmen, mavi ve açıktır. Liverpool, Manchester, Salford ve Wigan gibi kuzey şehirlerini bilen herkes gerçeğin böyle olmadığını farkındadır. Bu ayırım Eliot'ın metinleriyle Gaskell'ın metinleri arasındaki farkta da gayet nettir. Gaskell Manchester'daki yaşam şartlarını, fakirliği ve zorlukları çok iyi bilen bir yazar

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

olarak Eliot'ın biraz romantik, biraz ahlakçı gerçekçiliğinden farklı bir çizgi çizer. Hikâyeler birbirine çok benzese de Gaskell'ın toplumcu gerçekçiliği daha kasvetli bir dünyaya dikkat çeker. (Resim 5)

William Bell Scott'ın işçileri de yine gurur duygusunu ön plana çıkarır. Güçlü, yaptığı işte iyi ve durumundan memnun görünen İngiliz işçileri, arka plandaki kalabalık liman görüntüsünün yarattığı aktif bir ticaret zenginliği ve sol köşedeki küçük kız üzerinden kurulan duygusal gelecek göndermesi de maaşef pek gerçekçi değildir. Robert Tressell'in *Baldırçıplak Hayrseverler* romanındaki işçilerin durumu Scott'ın resmiyle uzaktan yakından alakası olmayan bir tezahürdür. 19. yüzyılın metinlerinde de idealize edilmiş gerçeklik ile toplumsal gerçeklik ayrımı sanat ve edebiyatın

söylem kurulumundaki etkilerini açıkça gösterir niteliktedir.

Walter Benjamin uygarlık denen şeyin özünde barbarlığı taşıdığı vurgular. Onun dert edindiği Avrupa tarihi aynı zamanda emperyalizmin ve sömürgeciliğin de tarihidir. Aydınlanma Çağ'ının idealizmini insanoğlunun kaçınılmaz bir ilerlemesi olarak gören İngilizler, söz konusu kendi sömürgeleri olduğunda uygarlığın ve aydınlanmanın esaslarını askıya almışlardır. Bu nedenle de sıklıkla ayaklanmalarla karşılaşmışlar ve bu ayaklanmaları devlet şiddetiyle bastırmışlardır. Bunlardan belki de en önemlilerinden biri 1857 yılında Hindistan'da yaşanan ve kanlı bir şekilde bastırılan ayaklanmadır. (Resim 6)

Edward Armitage'ın 'cezalandırma' ya da 'intikam' olarak çevrilebilecek

Resim 6

"Retribution" isimli resmi bu ayaklanmanın bastırılmasını sembolik olarak betimler. Resimde cezalandırılan tarafta *Britannia*, yani Britanya'yı temsil eden mitik kadın bulunmaktadır. Resimdeki nasıl bir kadın tasviri olduğu ayrı bir sorun teşkil ederken, Hindistan gayet egzotik bir sembolizmle, Bengal kaplanıyla temsil edilmiştir. *Britannia*, bu vahşi, insan olmayan, çocukları ve kadınları bile öldürebilecek kadar hain canavara cezasını vermektedir. Böylece, sağ kalan masum ve savunmasız insanları da –resimde yine ürkek bir kadın olarak yerini alır– korumaktadır.

Edebiyatta Rudyard Kipling sömürgecilik konusunda emperyalist bakışın doğrudan temsilcisidir. Özellikle şiirlerinde, Doğu ve Batı ayrımını; Batı'nın, çoğu zaman boşuna olduğunu bile bile ve Doğu'nun kendisine rağmen, Doğu'yu "uygarlaştırmak" için uğraştığını anlatır. Onun için Asyalıların eğitmek "Beyaz Adam"ın üzerindeki ağır yüküdür.

I. Dünya Savaşıyla birlikte emperyal zihniyet ciddi bir yara alır. Ülke savaştan galip çıkmıştır, ama yaşanan yıkım kritik boyuttadır. Bunu takip eden Büyük Ekonomik Buhan ise Britanya'nın ekonomik gücünün sarsılabileceğini göstermiştir. Bu dönemin ressamlarından L.S. Lowry'nin kuzey İngiltere ve işçi sınıfı tasvirleri bir önceki yüzyıldan büyük farklarla ayrılır. Onun sanayi kentleri kirliliği, karanlık, kasvetli; insanları ise silik, sinik, bireylerin dikkat çekmediği kalabalıklardır. Bir bakıma daha gerçekçi olan bu

tasvirler aynı zamanda Modernist hareketi de şekillendiren travmaların vücut bulmuş halidir. Onun insanları dünyanın yükünü omuzlarında taşıyan ve o yükten dolayı çökmüş insanlardır. (Resim 7)

Bu depresif gerçeklik savaş dönemi metinlerinde de dikkat çeker. I. Dünya Savaşı şiirleri kahramanlık şiirlerinin yanında sefaletin ve cefanın da şiirlerini içerir. John McCrae'nin "Flanders Tarlaları" da, Isaac Rosenberg'in "Ölü Adamın Çöplüğü" de aynı savaşın şiirleridir. İlkinde Britanya gazilerinin ve kahramanlıklarının sembolü olmuş gelincik çiçeği açarken, ikincisinde çamur, kan ve ceset parçalarından oluşan bir imge dünyası baskındır.

Buna benzer karşılaştırmalı örnekler çoğaltılabilir ve çoğaltılmalıdır. Edebî ve sanatsal metinlerin kendilerine özgü bir gerçeklik olgusuna sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, disiplinlerarası paralel okumaların bütünlükçü bir tarih anlayışı kurmada ne kadar değerli ve gerekli olduğu açık. İdeolojiler söylem kurulumu aşamasında popüler kültürü de, yüksek tabir edilen seçkin kültürü de aynı rahatlıkla kullanabilmektedir. Bu yüzden, örneklerle verilen türden analitik, eleştirel ve karşılaştırmalı okumalar toplumsal tarihi anlamada zenginleştirici bir etki yaratır. Bireyleri çevreleyen hayatı ve onu temsil eden sanatsal ve edebî ürettiği var olduğu anlamlar ağı içinde değerlendirmek göz ardı edilemez bir önem taşımaktadır. Ancak bu şekilde değişime yönelik bilgi üretimi mümkün olacaktır. ▼

Resim 7

STEVEN PINKER'İN BOŞ SAYFA'SI

Tolga Yıldız

Steven Pinker'in çağımızda insan doğasının nasıl çarpık anlaşıl-
dığından ve bu duruma bilimin-
sanlarının nasıl katkıları sağladığından uzun uzun dem vurduğu kitabı *Boş Sayfa*, öyleymiş gibi bir ağırlığa sahip görünse de, aslında bir genetik-çevre tartışması kitabı değil. Bu kitap, genetik literatüründeki son 50 yıllık olumlu değişimin halen nasıl görmezden geldiğinin, biraz da muhafazakâr bir üslupla, altını kalınca çizen, eğlenceli bir kitap.

İngiliz filozof John Locke'a kadar uzanan *tabula rasa* (boş sayfa) görüşünün konforlu, öz güvenli ve güç vaad eden gündelik alışkanlıklarımıza hem neden olmasından hem de bu yüzden bu alışkanlıkların halen körlemesine sürdürülmesinden şikâyet etmekte haklı görünüyor Pinker. Burada, bence Locke'u hemen bir günah keçisi ilan etmeden, bu görüşün nasıl genellenerek sarsılmaz bir (politik) gerçeklik öğretisi haline gelmesinden söz ediyor. Dolayısıyla, bilimsel bir tartışmanın asıl konusunun olgular ve akıl aracılığıyla bu olguların açıklanmaya/bütünlenmeye çalışılması olduğunu tekrar hatırlarsak eğer, bilim camiası için teknik açıdan söz konusu olan şeye "öğreti" değil "kuram" dendiğinin vurgusunu yapıyor satır aralarında.

İnsanbilimleri dediğimiz şeyler, Locke'un *tabula rasa*'sına, yani insan ve insana dair herşeyin "boş sayfa" olarak ele alınmasına halihazırda çok şey borçludur. Hatta denebilir ki insanbilimlerinin varoluşlarına kapı aralamıştır bu fikir. Bu noktada, *Boş Sayfa*'dan

beklenen şey, tam anlamıyla, insanî fenomenleri rasyonel olarak açıklamak ve bütünleştirmek, bu konularda yaratıcı sorular sorulması için takipçileri yüreklendirmektir. Zaten bu bakış açısının insanın anlaşılması mücadelesine olan devrimci katkılarının değerli ve büyük olduğunu biliyoruz. İşte Pinker, *Boş Sayfa*'nın son 50 yılda bunu artık hakkıyla yapamadığını ortaya koyuyor. Yani *Boş Sayfa bir kuram olarak yeni bilimsel olgular ışığında çoktan çürütülmüştür* diye ilan ediyor.

Pinker'in bu iddiasını desteklemek için el attığı konuların başında çocuk gelişimi geliyor. Özetle diyor ki, çocuk, ona istediğiniz şekli verebileceğiniz bir oyun hamuru, bir insan mühendisliği malzemesi değildir. Genetik yatkınlıklar ve çocuğun, ebeveynlerinden ziyade, asıl olarak kendi yaşlılarıyla sosyalleşmesi gibi birçok karanlık enerji çocuğun gelişimini az ya da çok etkiler (belirler değil!). Ayrıca *Boş Sayfa*'cı literatür, yani ana-akım, katılımcıların politik doğruculuklarının görmezden gelinmesi nedeniyle yönlemsel açıdan ciddi derecede yanıltılıyor, kendi kendini doğrulayan kehanetler çöplüğüne dönüyor. Ve sonuç olarak ebeveynlere, öğretmenlere, politikacılara ve biliminsanlarına gereğinden fazla sorumluluk yüklemekte ve güç bahşetmektedir *Boş Sayfa*.

Hatta, diyor Pinker, ebeveynlerin bilimsel olarak "haklı" bir görevinden bahsedeceksek ille de, evrimsel psikoloji açısından çocuğu hayatta tutmaları bile başlı başına ciddi ve vazgeçilmez bir görevdir.

Lütfen herhangi bir yetiştirme ve eğitme tutumunu, bilimden önce ve çok olmak kaydıyla, ahlaktan, dinden, devletten referans alarak meşrulaştırınız, doğrusu budur zaten. Yoksa bilimin bizlere malum konularda bu denli kesin ve kestirme emirler yumurtlaması imkânsızdır. Çünkü atom altı dünya kadar karmaşık bir şey daha varsa, o da insan 'doğa'sıdır.

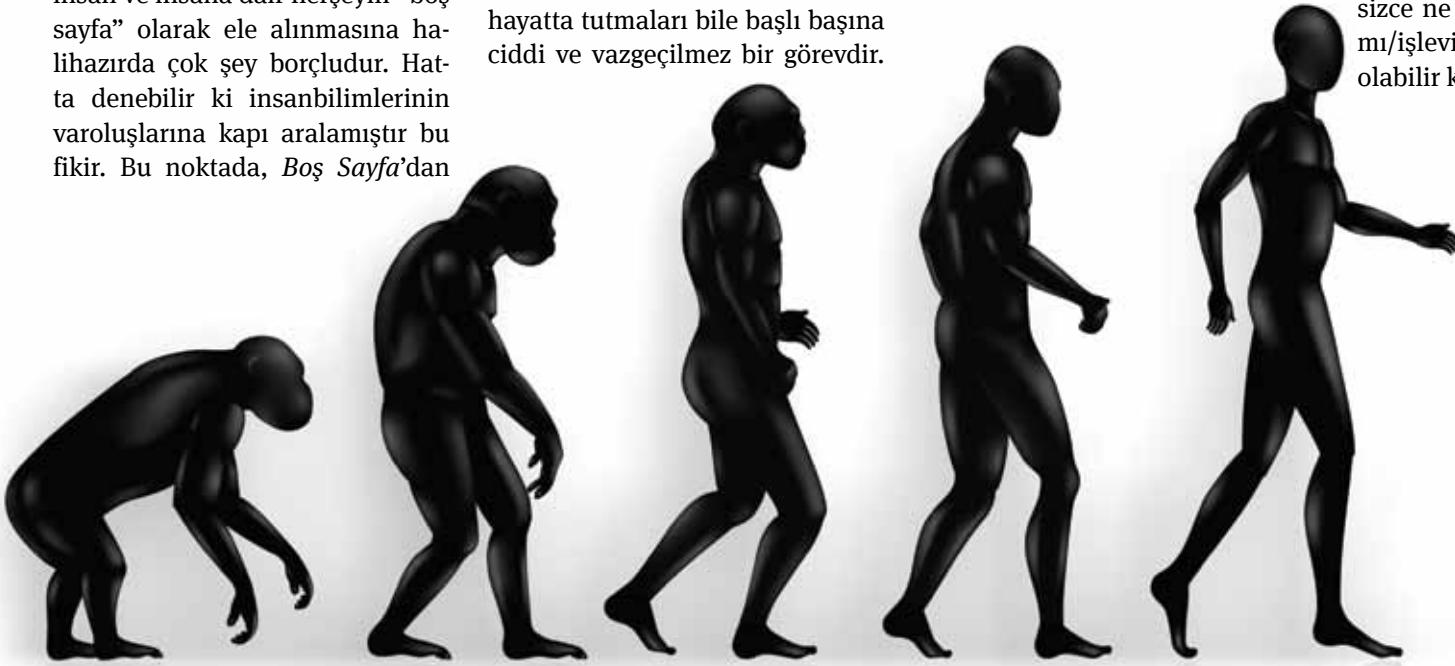
Doğru, insan gelişimini etkilediği aşikâr kabul edilen birçok sıradanlaşmış değişken (mesela çevre) aslında bulanık değişken kalıplarıdır, artık bilimsel ciddiyetleri kalmamıştır. Bu kalıpların yıkılması, içeriklerinin inceltilmeleri, bu tartışmaların cesurca derinleştirilmesi gerekir. Bu çabayı artık muhafazakâr olmayan yöntemlerle güçlendirmek de gerekir. İnsanın kökeni problemine hep kestirme ve garantici (politik olarak doğru) bir düz mantıkla yaklaşmak, bizleri kaçınılmaz şekilde muhafazakârlaştırmaktadır, ki Pinker'in düştüğü tuzak da budur. İnsanın kökeni kültürdür, gendir demek hep bir hipotez körlüğü riskini beraberinde taşır. İnsana bir köken icat edip tüm biyolojik ve tarihsel maceramızı sadece bu mercekten değerlendirmek hep aynı hatayı tekrarlamaya dönmektedir. Aynı yolu bisiklet ya da arabayla geçmek bizi farklı yerlere götürmez.

Evet, Pinker haklıdır, genetik merceği kültür merceğinin büyük resimlerini daha dar bir alana

hapsetse de yüksek oranda keskinleştirmektedir. Ama sonuç olarak merceklerden mercek seçmek bir mercek muhafazakârlığını tekrar ve tekrar hortlatmaktan öteye gitmiyor. Bu hatadan kaçınmak için, yani bir muhafazakârlıktan kurtulmanın yolunu başka bir muhafazakârlıkta bulma şeklindeki bu kör döğüşünün toz dumanından uzaklaşmak için, sadece geriye çekilip bakmamız gerekiyor artık, görmeye hissetmeye anlamaya çalışmak. O zaman farklı orijinlerin varlığını (genler, simgeler, davranışlar, kurumlar...) ve bunlardan ortaya çıkan farklı çizgilerin fraktal hallerini gerçekten değerlendirmeyi başarabileceğiz insanın öyküsünü yazarken.

İşte o noktada gen-kültür kutuplarından daha büyük bir manzarayı görmeyi de başaracağız diye umuyorum. Ama ne yazık ki Pinker'in bu yönde bir çabası yok şimdilik ve pek olacağı da benzemiyor. Çünkü modası geçmiş değişken kalıplar (*Boş Sayfa* gibi) yerine bugün popüler olan yeni değişken kalıpları (DNA gibi) savunmak, daha yeni bir mercek ama yine aynı *Boş Sayfa*'ya bakmaktan farklı değil bana kalırsa. Yani bakılan sayfanın boş değil aslında selüloz damarlarından oluştuğunu söylemek sizce ne kadar "bu sayfanın anlamı/işlevi nedir" sorusunun cevabı olabilir ki! ▼

Boş Sayfa

Steven Pinker

Çeviri: M. Doğan

Boğaziçi Üniversitesi
Yayınları, 2010

YAŞAYIP ÖLMEK AŞK VE AVARELİK ÜZERİNE ŞİİRLER İKİ BİRİNCİ BASKI

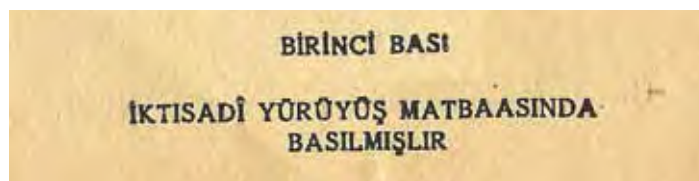
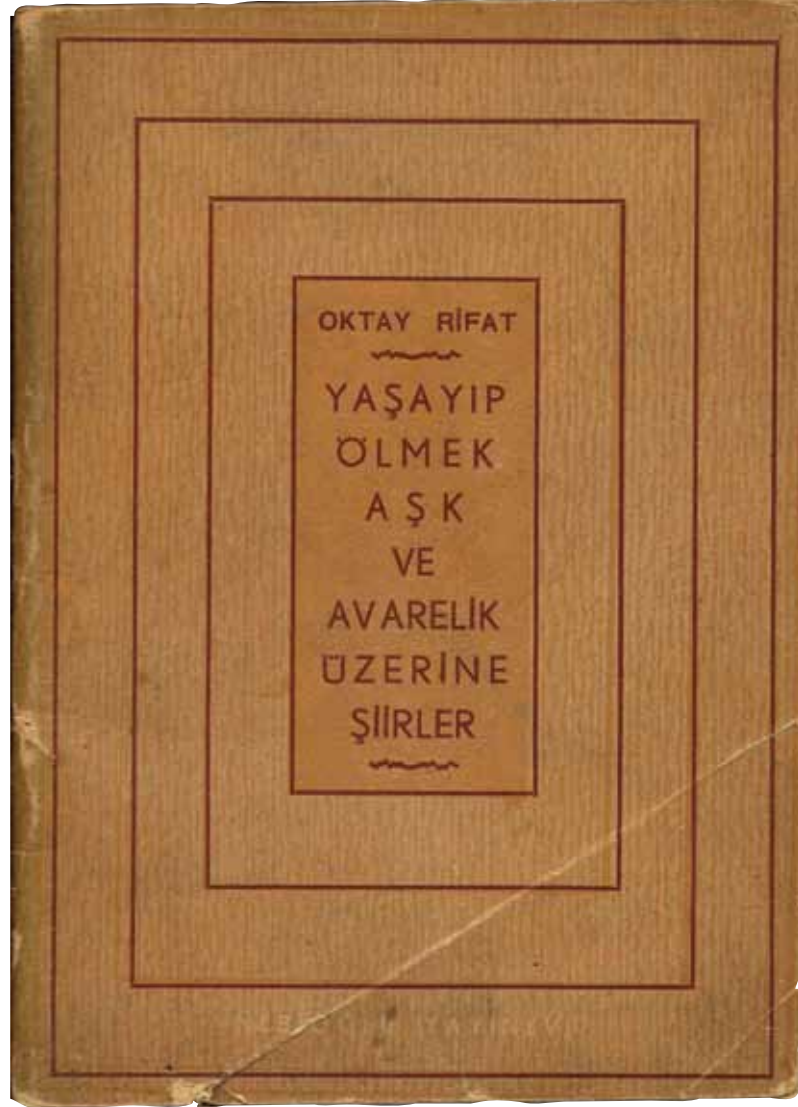
M. Şeref Özsoy

Oktay Rifat'ın *Yaşayıp Ölmek Aşk ve Avarelik Üzerine Şiirler* (YÖAAÜŞ) adlı kitabının ilk baskısını imha ettirip ikinci bir 'birinci baskı' yaptırdığını öğrendiğim günden beri her iki baskıyı bulup karşılaştırmak için deli oluyordum. Merak ettiğim, "Şair neden birinci 'birinci baskı'yı beğenmemiş?" sorusunun cevabıydı elbette.

Hakan Sazyek'in *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi* adlı çok başarılı ve kapsamlı kitabında bir karşılaştırma bulmak daha da meraklanmama neden olmuştu, çünkü ortada pek tuhaf bir şey yoktu:

"Nebioğlu Yayınevi, İstanbul. Bu baskıda basım tarihi konulmamış. Ancak, arka kapağında, Suut Kemal Yetkin'in 1945'te yayımlandığı bilinen *Sanat Meseleleri* adlı kitabına ait bir ilan olması, YÖAAÜŞ'ün de aynı yıl yayımlandığına ilişkin ipucu veriyor. Ayrıca, eserin dış ve iç kapaklarında Millî Kütüphane tarafından "1945" tarihinin kaydedilmesi de bu husustaki bir başka ipucunu oluşturuyor. En önemli ipucu ise şu: Bu baskıdaki şiirlerden daha önce değişik dergilerde yer alanların sonuncusu 23 Ekim 1944'te yayımlanmış. Şair, Ekim sonrasında yazdığı şiirleri Haziran 1945'te çıkan *Güzelleme*'ye ve 1952'de yayımlanan *Aşağı Yukarı*'ya almış. Bu bilgiler, eserin 1944 sonunda yayıma hazır hale getirilmiş olduğu ve "birinci bası" kaydıyla 1945'in ilk yarısında yayımlandığı ihtimalini güçlendiriyor. Bununla birlikte, Orhan Veli, 16 Ağustos 1946 tarihli *Ülkü*'de çıkan "Oktay Rifat'ın Kitabı" başlıklı yazısında "Oktay Rifat, şiirlerini, bugüne kadar, toplu bir halde neşretmediği için okuyucular, (...) bu şiirleri kolay kolay bulup okuyamıyorlardı." sözlerine yer vermiştir. Ayrıca, *Oktay Rifat Kitabı* adlı kitapta yer alan ve şairin oğlu Samih Rifat tarafından düzenlenen eser listesinde kitabın ilk kez 1946'da yayımlandığı belirtilmiştir."

Araştırmalarım sırasında eserin 1946 tarihli ve yine "birinci bası" kayıtlı bir başka baskısını buldum (Marmara Kitabevi, İstanbul, 1946).

İki "birinci bası"

Eserin iki baskısında da aynı şiirler yer alıyor. Hatta şiirlerin sayfa numaraları bile aynı. Sadece ilk dört şiir, ilk baskıda diğer bölümlerden ayrı tutulmuşken ikinci baskıda "Yaşayıp Ölmek" bölümüne katılmış. Ayrıca iki şiirin başlıkları değiştirilerek "Peyzaj"a, "Manzara"; "Portre"ye ise "Resim" adı verilmiş. Şiirlerde de kimi değişiklikler yapılmış. 1946 baskısındaki şiirlerde dikkati çeken en önemli özellik ise daha önceki baskılarda kullanılan bütün noktalama işaretlerinin kaldırılmış olması.

Her iki baskıya da "birinci bası" kaydının konulmuş olmasına gelince. İki baskı arasında, yukarıda belirttiğim, küçük değişikliklerden başka hiçbir fark yok. Yalnız 1946 baskısı

daha özenli bir bası çalışmasının ürünü. Sayfa aralarında Nurullah Berk'in resimlerine yer verilerek kitaba görsel bir zenginlik kazandırılmış. Ayrıca 100 kuruş fiyatlı ilk baskıdan 25 kuruş daha pahalı. Bu da o yılların yüksek enflasyonlu ekonomik ortamında ilk baskının 1946'dan önce yayımlandığı hususundaki bir başka ipucu. Oktay Rifat'ın, eserinin ilk baskısını beğenmemiş ve onu daha güzel bir tasarımla bir yıl sonra yeniden bastırması güçlü bir ihtimal olarak görmek gerekiyor. Sonuç olarak, YÖAAÜŞ'ün, 1945 ve 1946 yıllarında iki kez basılmış olduğunu söylemek mümkün.

Her iki baskıyı bulup karşılaştırabildikten sonra, Hakan Sazyek'in tespitlerinin yerinde ama yetersiz olduğunu gördüm. Görsel olarak bile

büyük bir fark vardı, kitapların boyutları birbirlerinden çok farklıydı. Birinci 'birinci baskı' 16,5x12,5 cm iken, ikinci 'birinci baskı'nın boyutları 20,5x14 cm. Birinci 'birinci baskı' İktisadi Yürüyüş Matbaası'nda basılmışken, ikinci 'birinci baskı' Marmara Basımevi'nde tertib edilmiş ve Marifet Matbaası'nda basılmış.

Birinci 'birinci baskı'nın kapak tasarımını kimin yaptığı belli değilken, ikinci 'birinci baskı'nın kapağının Emin Barın tarafından yapıldığı belirtilmiş. Ayrıca birinci 'birinci baskı'nın kapağı kuşe iken, ikinci 'birinci baskı'nın kalın karton kapağı bulunmaktadır. Birinci 'birinci baskı'ya tel dikiş atılmışken, ikinci 'birinci baskı' forma hesabıyla kitap haline getirilmiş.

Birinci 'birinci baskı'da şiir adları (35. sayfadaki Aşk şiiri hariç) büyük harflerle dizilmişken, ikinci 'birinci baskı'da sadece kelimelerin ilk harfleri (29. sayfadaki Uçaklar şiiri hariç) büyük dizilmiş. Ayrıca ismi değiştirilerek Resim yapılan Portre şiirinde dizgi hatası yapılmış: POTRE.

Birinci 'birinci baskı' 80 sayfa iken, birisi iki sayfadan oluşan yedi Nurullah Berk deseni nedeniyle, ikinci 'birinci baskı' 80+16 sayfa ve desenlere sayfa numarası verilmemiş.

Birinci 'birinci baskı'da sayfa numaraları sayfa üstlerine ortalanmış, şiirler sayfa diplerine kadar indirilmiş ve ikinci sayfaya taşan şiirler sayfanın tepesinden başlamışken, ikinci 'birinci baskı'da sayfa numaraları alt dış köşelere, şiirler ise sayfanın ortasına konmuş.

Hakan Sazyek'in iki de hatası var. Birinci 'birinci baskı' Nebioğlu Yayınevi'nden çıkmamıştır, dağıtımını onlar üstlenmiştir ve 100 kuruş olan da arka kapakta reklamı olan Sanat Meseleleri'nin fiyatı olmalıdır!!

Birinci 'birinci baskı'da 12 dize olarak sayfaya yerleştirilen Benim Yarım şiiri, ikinci 'birinci baskı'da üç dörtlük olarak tasarlanmış. Ayrıca her iki baskıda da normalden italikçe italikken normale çevirilmiş kelimeler, dizeler var.

Hakan Sazyek'in de gözünden kaçmayan ufak tefek değişikliklere de

birkaç örnek verirsek: kuyu-koyu; Gelecekler-Gelecekler; Potinlerime ve-Potinlerimle; Ve bir-Bir de; istersen-istesen; geçdi-geçti; Üşüdün mü-Üşüdünmü.

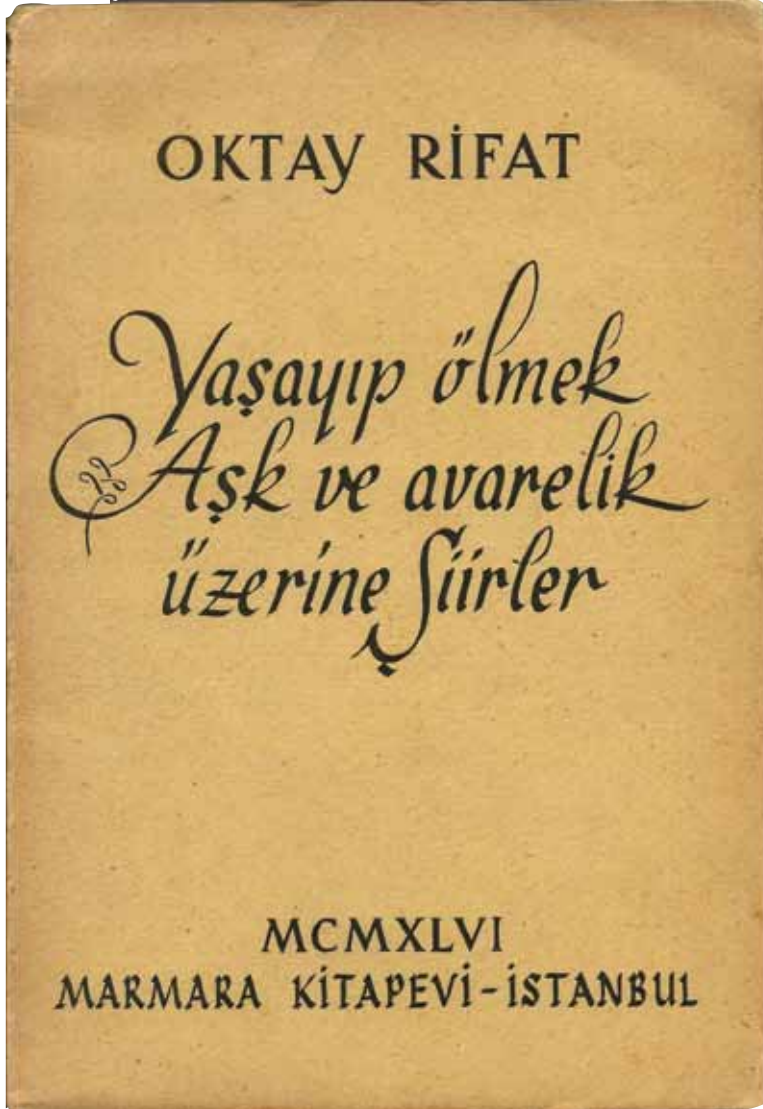
Kısaca, her iki baskıda da dizgi hataları var ve bu farklar bir kitabın imha edilmesini gerektirmez diye düşünmeden edemedim. Başka bir şey olmalıydı!

Suut Kemal Yetkin reklamı

İki kitabı çalışma masamın üstüne yan yana koydum. “Birinci ‘birinci baskı’sevimli gözüken bir şiir kitabı olmakla birlikte kapaktaki iç içe geçmiş dört çerçeve, ortada da şairin adıyla kitabın adının sıralanması yavan gözüküyor. İkinci ‘birinci baskı’da ise Emin Barın’ın hattındaki olağanüstü denebilecek kadar sade bir güzellik var. Çerçeveyle sınırlanmaması ve arka kapağa sadece etiket fiyatının basılmış olması birinci ‘birinci baskı’ya nazire olabilir mi?” diye düşündürdü iki kitap yan yana durunca.

Nedeni boş yere kitapların içinde aradığımı fark ettim. Oktay Rifat’ın kitabı imha ettirmesinin en büyük nedeni arka kapaktaki ilan olmasıydı. Çünkü eski şiir sevdalısı Suut Kemal Yetkin’in kitabının reklamının kendi kitabında ne işi vardı? Kitabın dağıtımını üstlenen Nebioğlu Yayınevi, para karşılığı kitap yayımlayan bir yayınevidir ve büyük ihtimal birinci ‘birinci baskı’nın masrafını da Oktay Rifat karşılamıştır. Buna rağmen Nebioğlu Yayınevi’ndekiler kendisinden habersiz arka kapağa bu reklamı koymuş, şairi de çileden çıkarmış olmalı.

Oktay Rifat’ın kitabı için yazdığı yazıyı şu şekilde bitirir Orhan Veli; “Oktay Rifat’ın kitabının çıkması kötü zamana rastladı. Bir kere, çoğu kimseler yazılığa gittiler. Üstelik de seçimle politikadan başka hiçbir şeyin lafı edilmez oldu. Ama bu kitap, öyle çabucak modası geçecek kitaplardan değil. Yarın da, öbür gün de, her zaman okunacak, her zaman aranacak.” ▼

BİRİNCİ BASI

1946 yılında Marmara Basımevinde tertip edilmiş,
Marifet Basımevinde basılmıştır.

Kapak kompozisyonu : Emin Barın

JUDGE DREDD'İN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Distopya varsa ütopya da vardır, ütopyamızı distopyaya çevirmeye ne zaman karar verdik?

Ceyda Akış Kabadayı

Eğer çizgi romanlar ilginizi çekiyorsa, sinema uyarlamalarını da izliyorsunuz demektir. Daha okuma yazma bilmeden abimin Asteriks'lerinin resimlerine bakarak kendimce diyaloglar uydurmamla başlayan maceram hâlâ usul usul devam ettiği için her yeni uyarlamayı karakter vs ayırt etmeden seyrediyorum. İşte geçen akşam biraz gecikmeli olsa da Judge Dredd'in bir macerasını ele alan **Dredd** filmi seyretmeye başladım. Filmde 3 boyutlu olmasının dışında pek bir numara yok, daha önce hiçbir Dredd macerasını okumuşluğum da yok. Dolayısıyla ekran karşısında bir yandan seyredirken bir yandan da rahat rahat iç sesime kulak verdim.

Filmde ve zaten çizgi versiyonunda kaotik bir gelecekte Amerika devlet başkanının kendi ülkesine attığı atom bombası sonucu işler oldukça karışmıştır. Çeteler, şiddet, suç oranı ayyuka çıkmış, gidişatı bir nebze de olsa düzelterbilmek adına "yargıç" ismi verilen bir polis gücü oluşturulmuştur. Dredd de genleriyle oynanmış bir yargıçtır ve her çizgi romanda olduğu gibi bir kahraman olarak dolanmaktadır. Klasik çizgi roman standartları içinde hiç sırtımayan bu hikâyeye, birden beni gelecekte geçen filmler hakkında düşünmeye itti. Bu konuda oldukça naif birkaç sorum var:

Metropolis'ten Blade Runner'a, niye gelecekte geçen tüm filmlerde bir felaket senaryosu var? Dünyanın sonunun gelmesi elbette herkesin ilgisini çeken bir konu, üç büyük dinin ana teması, bir kahramanın ortaya çıkması da buna dahil. Zor bir gelecekte neler yapabileceğimize dair bir önçalışma bile sağlıyor olabilir.

Ancak istisnasız bir kötü gelecek düşüncesi de biraz durup düşünmeyi

beraberinde getiriyor. Ya inanılmaz bir salgın oluyor, ya robotlar dünyayı ele geçiriyor, ya uzaylı istilası oluyor ya da bir dünya savaşı (nükleer, atomik vs) sonucu kaos doğuyor. Peki tüm bunlar bizi gündelik hayatımızda nasıl etkiliyor?

Sinema sektörünün dünyanın her yanında hiç tartışmasız en güçlü propaganda aracı olması, özellikle Soğuk Savaş sonrası, gelecekle ilgili olarak insanların suçu, paranoyayı, şiddeti kendi hayatlarında ve kafalarında da legalize etmesini beraberinde getirdi mi? Gelecekte geçen ve sakın bir hikâyeyi ele almamanın sonucu tam olarak nedir? Baskıcı yönetimlerin bu denli sıradanlaşmasını, herkesin herkesi her an öldürebileceğini, öldürmekten beter yapabileceğini, iktidara ispiyonlayabileceğini, her yönüyle büyük bir yoksunluk içinde yaşanacağını öngörmekten, ümitsiz kalınacağını altını bu kadar çizmekten başka yapılabilecek bir şey yok mu?

Gelecek sadece distopyadan mı ibaret? Arada bazı örnekler çıksa da (Douglas Adams'ın kitabı *Bir Otostopçunun Galaksi Rehberi* geliyor aklıma, filmi de çekilen bu kitapta yine bir felaket var, ancak en azından bir mizah duygusu, insanî birtakım öğeler rahatlatır okuyucuyu ya da seyirciyi), bunda bir gariplik yok mu? Gelecekte korkmak, günümüzü de karartmanın ya da haklı çıkartmanın bir yolu değil mi? Şiddet propagandası bugün yaşanan her türlü baskıyı normalleştirmenin, sıradanlaştırmanın ve kabul edilebilir hâle getirmenin sağlam bir yolu.

Geçmiş bir dönemi ya da çağımızda geçen bir hikâyeyi anlatmak adına farklı türler kullanılabiliyorken (komedi, dram vs), gelecek sözkonusu olduğunda elimizi ayağımızı bağlayan ne? Distopya varsa ütopya da vardır, ütopyamızı distopyaya çevirmeye ne zaman karar verdik? ▼

ZERO DARK THIRTY: HOLLYWOOD'UN AMERİKAN GÜCÜNE ARMAĞANI

Slavoj Žižek

LA Times gazetesine yazdığı mektupta Kathryn Bigelow, **Zero Dark Thirty**'de hükümet ajanlarının Usame bin Ladin'i yakalayıp öldürmek için uyguladıkları işkence yöntemlerinin gösterilişini şöyle savundu:

“Sanatla uğraşanlar göstermenin savunmak olmadığını bilir. Öyle olsaydı, hiçbir sanatçı insanlık dışı uygulamaları tasvir edemezdi, hiçbir yazar bu konularda yazamazdı ve hiçbir sinemacı günümüzün dikenli konularına giremezdi.”

Sahi mi? Şunu düşünmek için ahlakçı olmak ya da terörist saldırılarla mücadele etmenin gereklerini anlamayacak kadar saf olmak gerekmez: Bir insana işkence etmek kendi başına o denli paramparça edici bir fiildir ki, bunu tarafsız bir biçimde göstermek –yani onun paramparça edici boyutunu nötralize etmek– zaten bir onaylamadır.

Holokost'u soğukkanlı ve kayıtsız bir biçimde, bir tür sınaî, lojistik operasyon olarak gösteren, teknik sorunlar (nakliye, cesetlerin tasfiye edilmesi, gaz odasına yollanacaklar arasında panik çıkmasının önlenmesi) üzerine yoğunlaşan bir belgesel hayal edin. Böyle bir film ya konusuyla ilgili derin ve ahlakdışı bir hayranlık taşıyacaktı, ya da üslubunun müstehcen yansızlığının izleyicilerde umutsuzluk ve dehşet uyandırmasını bekleyecekti. Bigelow bu denklemde nerede duruyor?

Hiç şüphe yok ki işkencenin normalleştirilmesinin yanında duruyor. Filmin kahramanı Maya ilk kez “waterboarding” (mahkûmun yüzüne bir bez örtüp üzerine sürekli su dökerek boğulma hissi yaratan işkence türü) uygulaması izlediğinde biraz dehşete kapılır, ama raconu kısa sürede öğrenir; daha ileride üst düzey bir Arap mahkûma “Konuşmazsan seni İsrail'e veririz” diye şantaj yapacaktır. Bin Ladin'in peşinden fanatik bir biçimde koşmak, sıradan ahlakî kuşkuları nötralize etmesine yardım eder. Ondan daha

beteri, hiç bozmadan işkenceden arkadaşça davranışa (mahkûmun sigarasını yakıp şakalaşmak gibi) geçivermenin sanatını yapan genç, sakallı CIA ajanıdır. Bu karakterin blucinli bir işkenceciden şık bir Washington bürokratna dönüşmesinde de derinden rahatsız edici bir yan vardır. İşte bu en safından ve en etkilisinden bir normalleştirme – etikten ziyade duyguların incinmesidir konu, ama işin de yapılması gerek. İşkencenin duygularının incinmesinin işkencenin (esas) insanî bedeli olduğunun farkında olunması, filmin ucuz sağcı propaganda olmadığını garantiler: Bu psikolojik karmaşanın gösterilmesi, liberallerin suçluluk duymadan filmde keyif alabilmelerini sağlar. Bu nedenle **Zero Dark Thirty**, 24 dizisinden çok daha kötüdür; orada en azından dizi finalinde Jack Bauer ruhsal bir çöküntüye

uğruyordu.

“Waterboarding”ın işkence olup olmadığı tartışması apaçık bir zırva olarak bir yana bırakılmalı: Eğer acı ve ölüm korkusu yaratmıyorsa, “waterboarding” neden katılmış terör zanlılarının konuşmasını sağlasın ki? “İşkence” kelimesinin yerine “geliştirilmiş sorgulama tekniği” ifadesinin geçirilmesi, politik doğrucu mantığın bir uzantısıdır: Devletin uyguladığı vahşi şiddet, adı değiştirildiğinde kamuoyu tarafından kabul edilebilir hale gelir.

Filmin en müstehcen savunusu, Bigelow'un ucuz ahlakçılığı reddedip teröre karşı mücadelenin gerçekliğini sükûnetle ortaya koyduğu ve zor sorular sorarak bizi düşünmeye zorladığıdır (ayrıca bazı eleştirmenler Bigelow'un kadınsılık klişelerini de “yapıbozuma” uğrattığını iddia eder: erkek

gibi sert ve işine adanmış olan Maya, hiç duygusallık göstermez). Ancak söz konusu olan işkence olunca, insan “düşünmemeli”. Burada tecavüzle ilgili bir paralel geliyor aklı: Ya bir film vahşice bir tecavüzü aynı tarafsız üslupla gösterseydi ve ucuz ahlakçılığı bırakıp tecavüzü tüm karmaşıklıkıyla düşünmemiz gerektiğini iddia etseydi? İçimizden bir ses burada bir şeylerin son derece yanlış olduğunu söylerdi; ben tecavüzün tartışmasız bir biçimde kabul edilemez olduğu, tecavüzü savunanların uçuk geri zekâlılar olarak belirlediği bir toplumda yaşamak istiyorum, tecavüze karşı çıkmak için tartışmak zorunda kalacağım bir toplumda değil. Aynı şey işkence için de geçerli: İşkencenin iğrenç bir şey olarak, “dogmatik” bir biçimde, tartışmaya mahal bırakmadan reddedilmesi, etik gelişmişliğin bir göstergesidir.

Peki, işkencenin zaten hep var olduğu, o yüzden en azından bu konuda açık açık konuşmanın daha iyi olacağı yolundaki “gerçekçi” tartışmaya ne diyeceğiz? Sorun zaten tam da burada: Eğer işkence hep var idiyse, iktidardakiler neden tam da şimdi bize bundan bahsediyor? Tek bir cevabı var bu sorunun: İşkenceyi normalleştirmek, etik standartlarımızı düşürmek için.

İşkence hayatı kurtarır mı? Belki, ama ruhları kaybettiği kesin; ayrıca işkencenin en müstehcen savunusu da gerçek bir kahramanın, yurttaşlarının hayatını kurtarmak için ruhunu feda etmeye hazır olduğu şeklindedir. **Zero Dark Thirty**'de işkencenin normalleştirilmesi, yavaş yavaş yaklaşmakta olduğumuz ahlakî boşluğun bir işareti. Eğer şüphe-niz varsa, bundan yirmi yıl önce işkenceyi benzer bir biçimde gösteren bir Hollywood filmi hayal etmeye çalışın. Göreceksiniz ki mümkün değil. ▼

Çeviren: Bülent Somay

ALTUŞT

